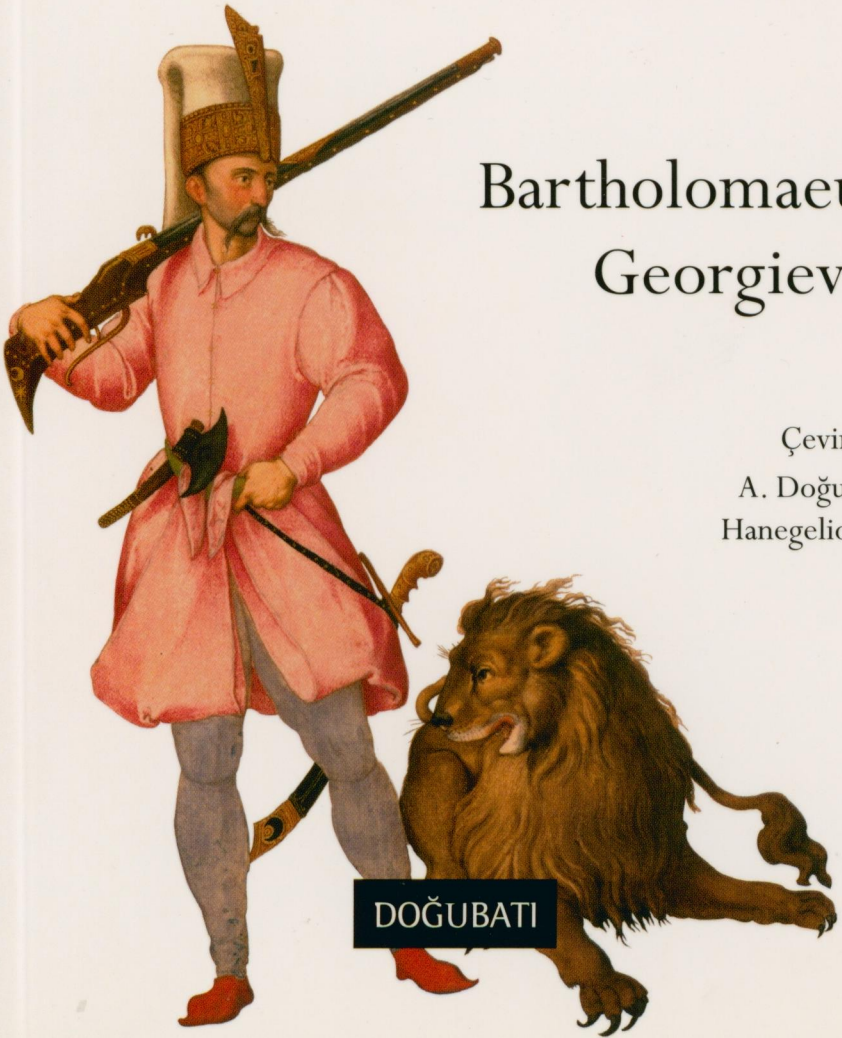
TÜRKLERİN ÂDETLERİ ÜZERİNE

Bartholomaeus Georgieviz

Çeviren:
A. Doğucan Hanegelioğlu

DOĞUBATI

Bartholomaeus Georgieviz

Türklerin Âdetleri Üzerine

Bartholomaeus Georgieviz

Türklerin Âdetleri Üzerine

Çeviren: A. Doğucan Hanegelioğlu

DOĞUBATI

© Tüm hakları Doğu Batı Yayınları'na aittir.

Latince Özgün Metin
De Turcarum Moribus Epitome

Latinceden Çeviren
Ahmet Doğucan Hanegelioğlu

Yayına Hazırlayanlar
Taşkın Takış
Ufuk Coşkun

Kapak Tasarımı
Mr. Z & Z

Baskı
Tarcan Matbaacılık
Mayıs 2025

Doğu Batı Yayınları
Kültür Mah. Becerikli Sok.
No: 20/5 Kızılay/Ankara
Tel: 0 312 425 68 64 - 425 68 65

www.dogubati.com

ISBN: 978-625-6194-28-1 / Sertifika No: 48847

Doğu Batı Yayınları-457 Tarih-68

Kapak Resmi: *Savaşçı Yeniçeri ve Aslanı*, Jacopo Ligozzi, takriben 1577-1580 arası, Metropolitan Sanat Müzesi Arşivi.

Bartholomaeus Georgieviz

Hakkındaki bilgilerimiz kısıtlı olsa da büyük ihtimalle 1505-1566 yıllarında yaşamıştır. Kendi farklı beyanlarına göre Macar, Sırp veya Hırvat olabilir. 1526'da Mohaç Savaşı'nda Türklere esir düştüğünü, 1535'te İran seferi sırasında kaçtığını, 1537'de Kudüs'ten İspanya'ya geçtiğini iddia etmektedir. Avrupa'da Türkler üzerine yaptığı sohbetler ve yazdığı risalelerle tanınan Georgieviz nihayetinde tüm bu risaleleri bir araya getirdiği *De Turcarum Moribus Epitome* adlı eserini 1553'te yayımlamıştır.

Ahmet Doğucan Hanegelioğlu

1987 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Zeynep Kâmil İlköğretim Okulu'nda, lise eğitimini İntaş Lisesi'nde tamamladı. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı, İstanbul Üniversitesi'nde Latin Dili ve Edebiyatı bölümlerinde okudu. Latin Dili ve Edebiyatı bölümünde 2016'da lisans, 2019'da yüksek lisans eğitimini tamamlayıp mezun oldu. Varro, *Latin Dili Üzerine* ve *Ziraat İşleri* (2021); Seneca, *Öfke Üzerine* (2022); Niccolò Machiavelli, *Floransa Tarihi* (2022); Pico della Mirandola, *İnsanın Yüceliği Üzerine Söylev* (2023); Aurelius Augustinus, *Tanrı Kenti - I* (2024) Doğu Batı Yayınları'ndan çıkan diğer çeviri eserleridir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9

Kısaltmalar 13

Takdim 15

Georgieviz'in Esareti 15

Eser üzerine 27

I. Türklerin Âdetleri Üzerine 37

Türklerin Merasim ve Törenleri 37

Askerlikleri Üzerine 52

İşçi ve Çiftçileri Üzerine 62

Türklerin, Farsların ve Arapların Selamlaşmaları 68

Türk'ün Bir Hıristiyan ile Soru-Cevap Diyaloğu. 69

Vedalaşma 71

II. Vergi Yükü Altında Yaşayan Hıristiyanların ve Esirlerin Çilesi Üzerine 73

Savaşta Türkler Tarafından Esir Alınan Bir Hıristiyan Nasıl Satılır? 73

Türklerin İmparatoru Kendi Esirlerini Hangi İşlere Koşar? 74

Genç Kızlar ve Diğer Kadınlar Nasıl Kullanılır? 75

Diğer Türkler Köleleri Nasıl Kullanır? 75

Herhangi Bir Zanaati Olmayan Hıristiyanlara Nasıl Muamele Edilir? 76

Henüz Esir Alınmış Biri Yolda Nasıl Muamele Görür? 76

Satılacak Olanlara Nasıl Davranılır? 77

Çobanlık Yaptırdıkları Diğer Esirler Üzerine. 78

Esirlerin Avrupa'dan Firarı Üzerine. 79

Küçük Asya'dan Firar Üzerine 79

Kaçakların Cezası Üzerine 80

Rumların ve Ermenilerin
Esirlere Karşı Takvası Üzerine. ... 80
Türklerin Kaçaklara Karşı Sarf Ettikleri
Büyü Sözleri Üzerine. ... 81
Bir Zamanlar Hıristiyan Olan Bölgelerde Mesih'in
İzlerinin Gitgide Silinmesi ... 81
Savaşta Mağlup Edilenlerin Vaziyeti ... 81
Türk Hâkimiyeti Altında Yaşayan Rahip ve
Keşişlerin Vaziyeti Üzerine. ... 82
Hıristiyanların Vergileri Üzerine ... 83
Slav Dilinde Bir Selamlaşma Diyaloğu ... 85
Vedalaşmaları ve Teşekkür Etmeleri ... 86
Slav Dilinde Rabb'in Duası ... 87
Meryem Ana Yortusu ... 88
Hacı Okuru Selamlar. ... 89

**III. Hıristiyanların Yaşadığı Felaketler ve
Fenalıklar Üzerine: Ardından Mezheplerinin Yıkımı ve
Türklerin Mesih İnancına Girmesi Üzerine** ... 91
Türk Dilinde Bir Kâfir Kehaneti ... 91
Bu Kehanetin Çevirisi ... 91
Şerh ... 92

IV. Bir Türk ile Yapılan Bir Tartışmanın Tahkiyesi ... 101

V. Hıristiyanların Yaşadığı Felaketlere Ağıt ... 111

VI. Türklere Karşı Vaaz ... 119
Hıristiyan Askerlerin Muhasebesi ... 124

Yabancıdan Hıristiyan Okura ... 129

Ek. Türkçe-Latince Sözlük ... 133
Kaynakça ... 143
Dizin ... 145

ÖNSÖZ

Bartholomaeus Georgieviz'in *De Turcarum Moribus Epitome* adlı eseri Türk tarihi açısından önemli noktalar barındıran bir eser. Benim bu eseri çevirmek istememin başlıca sebebi ise Türkleri bir Haçlının gözünden görmenin ötesinde metinde Latin harfleriyle transkripte edilmiş Türkçe sözcüklerin ilgimi çekmesiydi. Bu eserde 16. yüzyılda konuşulan Türkçenin neye benzediğini kabaca da olsa gösteren sözcükler ve diyaloglar ile yazarın *De Turcarum Ritu et Caeremoniis* adlı eserinde çalakalem de olsa hazırladığı Türkçe-Latince sözlük gerçekten de Türk dilinin o dönemdeki seyrine dair hoş karineler sunuyor.[1]

[1] Eserin Türkçe ile ilgili ehemmiyeti bir yana, Gregory Miller'a göre Georgieviz'in anlattıklarının doğruluğu şüpheli. Miller Batı dünyasında, Türklere ve İslâm'a yönelik yazılarda propaganda unsurları ve retorik bakımından bir devamlılık olduğunu, belli anlatıların yıllar içerisinde tekraren aktarıldığını ifade ediyor. Macar Georgius'un (veya George) *Tractatus de Moribus, Condicionibus et Nequitia Turcorum* (Türklerin Âdetleri, Yaşam Şartları ve Kötülükleri Üzerine İnceleme) adlı eseri ile Georgieviz'in risalelerini karşılaştıran yazar ikisi arasında koşutlukların bulunduğunu, Georgieviz'in adı geçen eserden haberdar olarak bu eserdeki birtakım anlatıları da bizzat yaşamış gibi aktardığını, bu aktarımın

Çeviride temel aldığım basım 1671 tarihli basımdır.[2] Bununla beraber 1598 tarihli basımı da mukayese için kullandım.[3] Türkçe-Latince sözlüğü 1544 tarihli *De Turcarum Ritu et Caeremoniis* basımından aldım.[4] Bunlara ilaveten Melek Aksulu'nun Prof. Buch'tan yaptığı çeviriden (1998) ve Ömer Yağmur'un *Uluslararası Türkçenin Batılı Elçileri Sempozyumu*'ndaki bildirisinden de (2016) faydalandım. Yazarın üslubunu mümkün olduğunca yansıtmaya çalıştım. Metinde Latin harfleriyle yazılmış Türkçe sözcükleri mümkün olduğu her yerde metindeki şekliyle aktarıp parantez içinde anlamlarını verdim. Bazı sözcüklerin kaynak metindeki biçimleriyle aktarılması imkânsızdı. Anlatımı bozmamak adına bazı yerlerde önce sözcüğün modern Türkçesini yazıp kaynak metindeki şeklini parantez içinde gösterdim. Türkçe-Latince sözlük haricinde, metinde geçen tüm Türkçe sözcüklerin dizinini çıkarıp kitabın sonuna ekledim. *Rex* (kral), *sacerdos* (rahip) gibi bazı sözcükleri çevirirken bunların Türk kültüründeki karşılıklarını vermek yerine yazarın söylemine uygun olarak çevirdim. Örneğin *rex*

---

da bir devamlılığa işaret ettiğini, bu tekrarlayan aktarımların (Norman Daniel, Edward Said gibi düşünürlere atıfta bulunarak) Batı emperyalizminin temellerinde bulunan motifleri barındırdığını iddia ediyor. Georgieviz'in eserinde Türklere karşı bir propaganda yürüttüğü, esas amacının Batı dünyasını Türklere karşı harekete geçirmek olduğu bariz ise de Georgieviz'deki bilgilerin Georgius'taki bilgileri tekrar etmesinin sebebi ikisinin de Türkiye'de uzun yıllar esir hayatı yaşamasından dolayı aynı şeylere şahit olmaları mı yoksa Georgieviz'in hem anlatısını tahkim edecek hem propagandasına destek olacak unsurları kullanarak Georgius'un eserinden faydalanmak istemesi mi, bunu tam olarak tespit etmek zor ve derinlemesine araştırma gerektiriyor. Bkz. Miller, 2018, s. 155-173.

[2] Georgieviz, B., 1671. *De Turcarum Moribus Epitome Libellus.* Helmstadt. Typ. & Sump. Johann Heitmüller.

[3] Georgieviz, B., 1598. *De Turcarum Moribus Epitome.* Roma. Ioannes Tornaesius.

[4] Georgieviz, B., 1544. *De Turcarum Ritu et Caeremoniis.* Antwerp. Apud Gregorium Bontium.

için *padişah* veya *sultan* değil, doğrudan *kral*, *sacerdos* için *imam* veya *müezzin* değil (zira ikisi yerine kullandığı da oluyor) doğrudan *rahip* sözcüğünü kullandım. Çünkü yazarın amacı bunu Hıristiyan okura tasvir etmekti. Zaten gerekli yerde kendisi *padişah* sözcüğünü doğrudan Türkçe olarak yazıyor.

Çeviri sürecinde dönem, mekân ve teçhizat ile ilgili sorularıma elinden geldiğince cevap veren kıymetli dostum Kutsi Aybars Çetinalp'a, bu kitabın çevirisine başlamam için beni teşvik eden kıymetli dostum Gökhan'a, Arapça kısımlar için fikir aldığım arkadaşım Cansu Fırat'a, ömür boyu öğretmenim olarak kabul ettiğim Prof. Dr. Bedia Demiriş'e ve kıymetli anneme teşekkürlerimi sunuyorum.

Ahmet Doğucan Hanegelioğlu
2025, İstanbul

KISALTMALAR

Genel Kısaltmalar

Age.	: Adı geçen eser
Ay.	: Aynı yer
Baş.	: Başlığına
Bkz.	: Bakınız
Ok.	: Okunuşu

Dil ve Alfabe Kısaltmaları

Ar.	: Arapça
Kir.	: Kiril
Lat.	: Latince
Osm.	: Osmanlı Türkçesi
Slav.	: Eski Kilise Slavcası

Klasik Eserler

Luc. *Phar.*	: Lucanus, *Pharsalia*
Macr. *S.*	: Macrobius, *Saturnalia*
Verg. *A.*	: Vergilius, *Aeneis*

Kitâb-ı Mukaddes Kısaltmaları

2 Par.	: Paralipomenon 2
2 Reg	: Regum 2
Isa.	: Isaias
Jud.	: Judicum
Ps.	: Zebur (Psalmi)

Başvuru Kaynakları ve Sözlükler

DMLBS	: Dictionary of Medieval Latin in British Sources (çevrimiçi)
DuCagne	: Glossarium (ad scriptores) Mediae et Infimae Latinitatis (çevrimiçi)
ETDES	: Eren Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, 2020.
KT	: Kâmus-ı Türkî, 2015.
OTAL	: Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 2005.
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (çevrimiçi)
TEI	: The Encyclopaedia of Islam (8. cilt), 1995.

TAKDİM

Georgieviz'in Esareti

Bartholomaeus Georgieviz[1] 1526 yılında Mohaç Meydan Muharebesi'nde Türklere esir düşüp 1535 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın İran seferi sırasında Türklerin elinden kaçmıştır. Kendisi esaret süresinin on üç yıl olduğunu öne sürmekte ise de esir alınma ve kaçma yılları arasında dokuz yıl bulunuyor. Yazarın Türkiye topraklarından İspanya'ya geçtiği yılın 1538 olduğu hesaba katıldığında kendisi bu sürenin tümünü esaret olarak yansıtmış olabilir. Nihayetinde Kudüs'e gidip hacı da olsa merkezden uzak da olsa bulunduğu yer bir Hıristiyan toprağı değildi.

Georgieviz, *De Ritibus et Differentiis Graecorum et Armenicorum* (Yunanların ve Ermenilerin Ritüelleri ve Farklılıkları Üzerine) adlı eserinde eserin bölümleri arasında dağılmış bir otobiyografi yazmış. Melek Aksulu bu biyografiyi Prof. Dr. Buch'un Almanca çevirisinden çevirmiş[2] ancak ben hem

[1] Yahut farklı kaynaklarda Bartholomeo Georgijević, Bartolomej Gjurgjević, Bartolomej Đurđević, vb. Yazarın biyografisine dair bilgi için, Aksulu, 1998, s. 11-14 ve Yağmur, 2016. s. 201'e bkz.

[2] Aksulu, 1998, s. 14-22.

orijinal dilinden olması için hem de bazı düzeltmeler gerektiğinden dolayı Latince metinden tekrar çevirdim. Yazarın kaleminden, Türklere esir düşmesi ile kaçması arasındaki yaşamını kapsıyan otobiyografisi şöyle:

Türklere Nasıl Esir Düştüm

Slavcada Belgrad, Macarcada Feiruar olarak adlandırılan Albaeregalis kuşatılmasından birkaç sene sonra Tuna nehrini geçen Süleyman, Macar Kralı Ludovicus'u[3] Mohaç ovasında güçten ziyade hile marifeti ile mağlup ettiğinde onun askerlerinin de bizim askerlerimizin de birçoğu ya ölmüş ya da bataklıkta boğulmuştur. Hayatta kalıp esir düşen az sayıda kişi arasında ben de vardım. Himayesi altında bulunduğum Strigonia piskoposuna olan sevgim, henüz küçük olmama rağmen beni savaşa sürükledi.

Onun ölümünden sonra diğer esirlerle beraber kâh yalınayak kâh yalnızca topuklarımı saran ayakkabılarla çetin ve dağlık arazilerden yürütüldüm. Bağcıkları yukarı doğru bağlanan bu ayakkabıya Türkler '*tsaroch*' (çarık) derler. Ellerimi arkadan bağlamış, serbest hareket etmemi engellemek için bileklerimin arasından sırtım boyunca uzanan bir sopa sokuşturmuşlardı ve düğümlerden ziyade bu eziyet veriyordu. Akşamleyin tek bir ipi dahi gevşetmemeleri bir yana, ayaklarımı da bağlıyorlardı. Esirler geceyi bu şekilde ağlayıp sızlayarak geçiriyorlardı, ki Türkler bu sesleri duymaktan hoşnut olurlar. Nitekim ses çıkarmayan esirlerin ipleri çözüp kaçtıklarını zannederler. Bu yüzden, inlemelerini duydukları sürece esirlerin kaçmasından korkmazlar. Ben de yedi gün boyunca sefil bir şekilde yaşadım; öyle ki at süren beyin hızına ayak uyduramadığım zaman, atın eyerinden benim boynuma bağlanmış ip boynumu çepeçevre sarıp sıkıyordu.

[3] II. Lajos.

Savaş meydanından uzakta hazır bulunan köle tacirlerine teslim edilip onlar tarafından Makedonya'ya, oradan da kendi dillerinde *Gallibol* (Gelibolu) dedikleri bir şehre götürüldüm.[4] Orada iken, bizim dinimizden dönmüş bir mürted bana su satmayı bilip bilmediğimi sordu. Cevaben bu işte usta olduğumu söyledim. Yeni bir efendinin emri altında tehlikeye girmeyi esir tacirinin elinde karşılaşacağım mutlak ölüme tercih ediyordum. Beni 40 duka altını karşılığında satın aldı fakat tek şartı vardı: Eğer üstlendiğim işte beceriksiz isem beni köle olarak geri verecekti. Gerçi su satmanın da yöntemi var. Eşeğe iki su tulumu yüklenir, seyis sokak sokak dolaşıp "satılık su" diye bağırır ve verdiği ölçü karşılığı para toplar. Suyun tamamı satıldıktan sonra, suyun çekileceği kuyuya efendim tarafından götürülürüm. Özellikle su satmam gereken evler bana gösterilir. Önceleri iş ağır aksak yürüyordu ama nihayetinde nispeten daha iyi yapmaya başladım. Yaptığım işle efendimi de hoşnut etmeye başlayınca aramızda anlaştık: Eğer beni satın almak için ödediği paranın üç mislini kazanabilirsem su tulumlarını da yanıma alıp azat olacaktım. Anlaşma şartlarından memnundum ve artık kâr etmeye özen gösteriyordum. Fakat efendim, benim Hıristiyan ritüellerini ve kutsal günlerini gözettiğimi fark edince kaçacağımdan korkarak beni esir tacirlerine iade etti.

Tacirler beni Çanakkale boğazından Bursa'ya getirdiler ve koyun otlatmam için Karamanlılara sattılar. Koyunlara tekme attığımda efendim çobanlığa dair hiçbir şey bilmediğimi anladı ve beni tüccarlara geri vermekle tehdit etti. Çünkü beni satın aldığı kanuna göre eğer onun işine yaramazsam alışverişi iptal etme ve verdiği parayı geri alma

[4] Aslında metinde *önce Makedonya'ya, ardından Gelibolu'ya* gidildiğine dair belirgin bir anlatım yok. Gelgelelim bu şekilde çevrilmediğinde Gelibolu Makedonya'nın içindeymiş gibi bir sonuç çıkıyor. Oysa Gelibolu bölgesi ne Devlet-i Aliyye yönetiminden önce Macedonia ne sonrasında Rumeli sınırları içindeydi.

hakkı varmış. Ben de cevaben koyun gütmede kendi vatanımın yöntemlerini uyguladığımı söyledim. Bunun üzerine beni affetti ve kendi bölgesindeki yöntemi öğretti. Fakat benim gibi esir olan öteki çobanlardan, ağaç kabuğuna bölge isimleri yazdığımı öğrenip bir kaçış planı üzerinde çalıştığımdan şüphelenerek beni eski tacirlerime iade etti.

Aynı tacirlere bozuk bir malmışım gibi üçüncü kez iade edildikten sonra tacirler benim çürük bir ürün olduğumu söyleyip kızdılar ve tehditler yağdırarak eğer hareketlerime çekidüzen vermezsem hapishanede açlık ve susuzluktan öleceğimi söylediler. Onlara cevaben haksız yere suçlandığımı ve kölelik vazifelerini yerine getirmekten geri durmadığımı söyledim.

Koyun çobanlığı yapmak üzere yeniden satıldım. Bu sefer daha pahalıya, 50 dukaya sattılar. Edindiğim bilgi ışığında konuyu daha akıllı bir şekilde ele aldım, Hıristiyanlık dinine mensup olduğumu da ilme dair bildiğim her şeyi de inkâr ettim. Ancak yalnız kaldığımda Tanrı'ya özgürce dua ediyordum. Hıristiyanların oruç tuttuğu günlerde yemek yemem gerektiği zaman hasta taklidi yaptım ki yemekten kaçınma sebebim dinî değil de sıhhî görünsün.

Sadece efendiler oradan oraya taşıdıkları çadırlara sahiptirler. Dolayısıyla hizmetkârlar açık havada uyurlar; ben de genellikle karlar altında kaldığım veya yağmurdan sırılsıklam olduğum kış gecelerine katlandım. Karın üzerinde olduğu kadar çamurun altında da yattım zira yeşilliğin olmadığı yerde çıplak toprakta yatmaktan başka seçenek yoktur. Bu sefalete yedi ay boyunca katlansam da beni satan tacirlere mutsuzluk içinde geri dönmektense tüm bunlara tahammül etmeyi seçtim. Buna başka güçlükler de eklendi zira hem efendiler için odun kesmeli hem de kadınlar gibi gecenin yarısına kadar çamaşır yıkamalı ve dokuma işiyle uğraşmalıydım. Üstüne üstlük bunca işe karşılık azıcık çorbadan başka bir şey verilmiyordu. Artık tecrübe sahibiydim ve efendimin sürüsünü kendi çıkarıma kullanıyordum;

yakınlarda tüm kentin çobanı olan bir Müslüman[5] vardı. O adama kendi sürümden neredeyse yirmi hayvanı, bir kısmını ücreti mukabilinde, bir kısmını ise kavurmadan pay almak için satmışımdır. Sahibim benim bir Şartrö tarikatı mensubundan da daha dindar bir tutumla bunlardan uzak durmamı istiyordu. Burada kazandığım parayı firarım için biriktiriyordum ki, bu efendimin emrinde iken buna muvaffak olamadım zira ben firara yeltenmeden evvel efendim öldü.

Efendim öldükten sonra bir başkasının mülkiyetine geçtim; kendisi zengin olduğu kadar haristi de. Diğer esirler arasında Viyanalı bir Alman vardı ve sürülerin bakımı için beni de onun yanına vermişlerdi. Ben de böylece aynı eğilimde olduğum bir yoldaş köle bulmuştum ve onunla birlikte kaçmayı tasarlıyordum. Hırsızlıktan artırdığım parayı balta, tuz, ip ve (ateş yakmaya yarayan) malzemeler almak için harcadım; bunlar firar edebilmek için gerekli malzemelerdi. Bize bunları satın alma fırsatını sağlayan da azatlı bir Calabrialı idi.

Gece olunca firar başladı. Her tür insan topluluğundan kaçındığımız kertede dokuz gün boyunca yalnız başımıza ilerledik. Nihayet Çanakkale boğazına vardık. Orada odun kesip iplerle bağlayarak bir sal yaptık ve yelken niyetine bir giysi gerdik. Yolu yarılamıştık ki rüzgâr tersten esmeye başladı ve oradan oraya savrulurken hem ışığa hem Konstantiniyye istikametinde giden Türklere yakalandık. Zincire vurulup zindana kapatıldık ve efendimiz gelip bizi teşhis edinceye dek üç ay boyunca orada kaldık.

Yani onca çaba boşa gitmişti. Efendime, bir daha ona karşı yanlış yapmamı engellemek için beni satacak mı yoksa öldürecek mi diye sordum. Fikrim öylesine sabitti ki, ilk fırsatta kaçma planları yapmaktan geri durmayacaktım.

---

[5] Lat. *Saracenus*. Yazarın *Saracenus* sıfatını kullandığı başka bir yer görmedim. Bu sözcük *Müslüman* anlamına gelebileceği gibi *Arap* anlamına da gelebilir. Burada Arap bir çobandan bahsetmesi pek olası değil.

Sahibim pek açgözlüydü. Ölürsem benim için verdiği parayı kaybedeceğine vehmedip beni satmaya götürdü. Günlerce beyhude yere beni yüksek fiyata satmaya kalktı ancak istediği fiyatı veren çıkmadı. 57 dukaya kadar indi, nihayet bu parayı veren bir çiftçi bulundu, ben de kısa süre içinde tarla sürmek üzere götürüldüm.

Efendim bana tarla sürme yöntemini öğretmek için yanımda bizzat tarla sürüyordu. Nasıl yapılacağını bir süre gösterdikten sonra, işin yapılacağı bölgeyi belirlemek için bulunduğu yerden yaklaşık bin adım ilerledi, süreceğim tarlanın mutlak ölçüsünü bu şekilde tayin etti. Bu işi beceremezsem başıma kötü şeyler geleceği tehdidinde bulundu. Öğle bastırınca sıcaktan yanan öküzler sabanla birlikte en yakın nehre doğru yöneldiler. Gitmesinler diye çabalayıp tüm gücümle onları nehirden gerisin geri çevirdim çevirmesine ama epey vakit geçmiş, işler de bitmeyecek gibi olmuştu. Bu yüzden sabırsız bir şekilde öküzleri ittirince bunlardan biri saban demirinin üzerine düştü, yaralanıp can çekişmeye başladı. Ne yapacağımı bilemez bir halde, benden çok öküzlerine kıymet veren efendimin gazabından korkarak kaçmaya yeltendim. Ancak efendim bir anda geri gelip "*bre tut giauri*" (bre tut gâvuru), yani "Hıristiyan'ı yakala"[6] diye bağırarak, kaçmakta olan beni işaret etti. Gelgelelim koşarak aralarından geçtiğim kimse ona bu iyiliği yapmadı, bilakis kaçmam için bana destek oldular. Nihayetinde nehre vardım ve taşıdığım değnek ile birlikte içine atladım. Zor bela nehrin öte kıyısına yüzdüm ve elimde değnek ile orada beklemeye başladım ki efendim bu tarafa yüzüp sudan çıkar çıkmaz onu öldüreyim. Ancak o ılımlı bir şekilde, eğer geri dönersem bana ceza vermeyeceğini vadetti. Ben de cevaben onun beni satın aldığı eski sahibime döneceğimi, böylece kendisinin de parasının ziyan olmayacağını söyledim zira buralarda zerre kaçış ümidi yoktu.

[6] Lat. *Apprehende Christianum.*

Bunun üzerine eski sahibime döndüm. Merak içinde olan eski sahibime kaçma nedenlerimi ve yaşadığım talihsizlikleri anlattım. Kısa bir süre sonra son sahibim geldi ve verdiği parayı geri aldı zira beni kanunî güvence[7] ile, kusuru olmayan ve kaçmaya yeltenmeyecek bir mal olarak satın almıştı. Kısa süre içinde daha sıkı bir şekilde bağlanarak bir başka pazara götürüldüm ve gene bir çiftçiye satıldım. Kendisi nispeten daha insancıl biri olduğu için onun emrinde beş yıl yaşadım. Bu süre zarfında ziraate dair ne varsa öğrendim. Her ne kadar hafif koşullarda kölelik yapsam da vatanımı veya özgürlüğümü unutamıyordum. Nitekim beş yıl sonra gene kaçmaya koyulsam da muvaffak olamadım.

Efendim tarafından geri getirildim ve ondan beni seyis arayan birine satmasını rica ettim. Alıcılar arasında ilkin bir 'Anadolu Satrapı' (*Satrapa Natoliae*) çıktı, şimdilerde Küçük Asya'ya *Natolia* (Anadolu) diyorlar. Hangi sanatı icra ettiğimi sorunca cevaben küçüklüğümden itibaren kalem işleriyle ilgilendiğimi, başka bir şey bilmediğimi söyledim. O da "Eğer Müslüman olmak istersen" dedi, "seni satın alıp at bakımı ile görevlendiririm. Benim işlerimi gören herkes sünnet olmuştur, ayrıca sünnetsiz birini savaşa götürmek caiz değildir." Ben ise cevaben, o zamana dek Hıristiyanlık dininde kalmak uğruna pek çok zorluğa katlandığımı, bundan sonra da Tanrı kültünü inkâr etmektense daha büyük zorluklara da katlanmayı tercih edeceğimi söyledim. O dedi ki: "İyi ama biz de Tanrı'ya taparız. Selamete erdirici üç kitabın, yani 'Tevrat, İncil ve Kuran'ın (*Tevrit, Iugil & Alcoranum*) sırasıyla üç peygamber, yani Musa, Mesih ve Muhammed aracılığıyla dünyaya gönderildiğine, peygamberler içinde bu üçünün hak ve önde gelenler olduğuna, eşit mertebede olduklarına inanırız. Bence ilâhi emirlerin en önemlisi de kimseye zulmetmemektir." Cevaben "Ma-

[7] Lat. *Lex aedilicia*. Roma'da *aedilis*in sorumluluğu altındaki işlerin düzenlendiği yasalar. Bu yasanın Devlet-i Aliyye'deki muadilinden emin değilim.

demki hepsi haktır, o halde hak peygamber olduğunu ikrar ettiğiniz Mesih'e niçin inanmazsınız?" dedim. "Kesinlikle inanıyoruz" dedi, "ve onun da emirlerine uygun davranıyoruz." Ben de "Hıristiyanlara bunca zulmü reva görürken" dedim, "bu nasıl doğru olabilir? Belki de Hıristiyanlar vaftiz, siz ise sünnet oluyorsunuz diyedir? Bu yüzden mi sizin nezdinizde insan muamelesi görmüyorlar?" O zaman dedi ki: "*Bi sem Allah Elrahman Elrahim* (Bismillahirrahmanirrahim) dediğimizde biz de vaftiz oluruz. Bu söz şu anlama gelir: Hem rahman hem rahmanlar olan Tanrı'nın adı ile.[8] Bu noktada Hıristiyanlardan ayrışmıyoruz ancak onların putperest olduklarına inandığımızdan dolayı onları bu dinin kötülüklerinden geri çevirebilmek için sert davranıyoruz. Bizdeki kanaat odur ki siz üç tanrıya, Tanrı, Mesih ve Meryem'e tapıyorsunuz." Bunun üzerine uzun bir tartışma sonucunda, fikirlerinin oldukça yanlış olduğunu ve kullandıkları vaftiz sözlerinin teslis gizeminin bozulmaya uğramış halinden başka bir şey olmadığını ona anlattım. Bu sayede beni daha büyük bir istekle almasını sağladım. Beni satın aldıktan sonra Kuran bilen birinin yanına verecekti ki Muhammedî kanunları öğreneyim; eğer dinin esaslarını doğru kavrarsam gelecekte kolayca Müslüman olacağımı söylüyordu. Üç peygamberin de aynı yasaları getirdiğini, öğretilerinin birbiriyle uyumlu olduğunu, dedesinin de Hıristiyan bir rahip olduğunu, bu dinler arasında küçük farklar olduğuna vâkıf olunca kendisinin de Muhammed kültüne girdiğini, ilmî bilgileri sayesinde 'subaşı' (*subassa*)

[8] Lat. *in nomine Dei & misericordia & misericordiarum. Misericordia* sözcüğünün tam Türkçe karşılığı *rahman* değil, *rahmet*tir. *Rahman, rahmet gösteren* anlamına gelir ve Latince *misericors* sıfatının karşılığıdır. Aslında doğru çeviri "*in nomine Dei & misericordis & miseratoris*" olmalıydı. Anadolu beylerbeyinin besmele-i şerifi yazarın aktardığı şekilde tefsir etmesi pek mümkün görünmüyor. Ancak belli ki yazar burada da kendince kurguladığı, besmelenin aslında teslis gizemini ihtiva ettiği safsatasına dayanak sağlamaya çalışıyor.

olduğunu; torunu olarak savaşta üç yüz süvari hazır etmesi için bu makamın kendisine miras kaldığını, eğer dedesini örnek alırsam benim de bu talihe kavuşabileceğimi ifade etti.

Çok geçmemişti ki Türkler tarafından Macaristan'a yeni bir sefer düzenlendi. Kendini bu sefere hazırlayan sahibim, sünnet olmaya razı gelirsem beni de beraberinde savaşa götürmek istiyordu. Sünnet olmadığım takdirde vatanıma yakın iken, bilhassa altımda mütecehhiz bir at varken kaçmaya çalışacağımdan korkuyordu. Sünnet olmayı reddedersem sahibimin evinde bırakılacaktım. Sahibim benim üzüntüden bitap düştüğümü ama Hıristiyanlık dinine gene de tutunduğumu görünce "Evde kal" dedi, "ve Tanrı'ya dua et ki bana oğullar versin (zira eşi o zamana dek çocuk doğuramamıştı). Ola ki başıma bir iş gelir, çocuğum olduğu anda hür olacaksın." Bunları dedikten sonra maiyeti tarafından selamlanarak savaşa gitti.

İran'da Firara Başlayıp Nasıl Kaçtım

Efendim Macar seferinden döndükten sonra onun tüm Avrupa ve Asya yolculuklarına katıldım. Kendisi, dillerinde '*haratsi*' (haraç) adı verilen vergiyi tahsil ediyordu. Daha kısa süre önce Hıristiyan olan nice güçlü, nice müreffeh bölgenin şimdi Türk hâkimiyeti altına girdiğini, diğer Hıristiyanlar üzerine yapılacak seferlere gelir sağlamak için vergi vermek zorunda kaldıklarını görünce göğsüm daralıyordu. Kısa süre sonra bunu kendilerinin *Chuzulbas* (Kızılbaş) dediği (bunu Latin dilinde '*rubrum caput*' diye ifade edebiliriz) Perslere karşı düzenlenen bir sefer takip etti.

Bu seferde pek eziyet çektim. Gece yarısı yola düşülür, ertesi gün öğleye kadar at sürülür, bu zaman zarfında beyler ya yemek yer ya uyur. Kölelere pek çok iş düşer: çadır kurarlar, atlarla ilgilenirler, yemek hazırlarlar, erzak taşırlar. Gerçi nihai kıtlık vurana dek tüm bunlara gene de tahammül edilebilirdi; gelgelelim o kıtlık öyle büyüktü ve bu yüz-

den tek günlük maişetin fiyatı öylesine yükselmişti ki pek çok kişi hayvanlarıyla beraber yaşamını yitirdi, çok sayıda at kesildi. Türkleri bu sefalete sürükleyen şey Pers kurmay aklıydı; sürekli kaçan Pers savaşmaya cüreti olmadığı izlenimini veriyor, yakınlarda ne varsa yakıp yıkıyor, köylüleri de alıp beraberlerinde götürüyordu. Fırat'ı geçen Türk ise mağlup ettiklerini kovalarcasına kâh engebeli kâh düz araziden geçerek düşmanını takip ediyordu. Bu sırada ordusu Pers tarafından iki yönden kuşatıldı, hattâ artçılar da dağıldı. Bu yüzden ordusunu tümüyle çorak topraklardan geçirmek zorunda kalan Türk, Pers'i her gün muharebeye çağırsa da Pers iki sebepten ötürü bu çağrıyı reddediyordu; hem Türk topçularından korkuyor hem de düşmanını açlıkla bitap düşürmeyi umuyordu. Buna rağmen Türk, kaçan Pers'i kış bastırıncaya değin körlemesine kovaladı, kış olunca da o çorak toprakları gerisin geri kat etmek zorunda kaldı. Onca rezilliğin arasında en ağırlarından biri de yanan ateşlerden hayvan dışkısından başka bir koku gelmemesiydi. Askeri soğuktan koruyan tek şey yanmış hayvan dışkısıydı.

Ateşe koşanların yarısı, bedenleri gevşedikten sonra yığılıp kalıyordu, atlılar arasında ise donmuş damarları ve kaskatı olmuş uzuvlarıyla pek çoğu atlarına kütük gibi yapışıp kalmışlardı. Türk'ün, adamlarını kaybetmeyi göze alması ile birlikte ordusunun yarısından fazlasını kaybettiği anlaşıldı. Gönlünde gelecek yaz alacağı intikamın ateşi vardı ancak Tunus krallığının Roma imparatoru Carolus[9] tarafından kuşatıldığı haberini alınca Avrupa'dan endişelenerek ordunun geri kalanı ile birlikte Konstantiniyye'ye döndü. Sultan Şah İsmail ile (Pers kralını böyle anarlar) olan savaşını erteledi. Pers bu fırsatı kaçırmadı ve önce geri dönmekte geç kalanlarla beraber ordunun arka saflarını yok etti, ardından Fırat'a kadar ilerleyerek Süleyman'ın se-

[9] Bizde bilinen adıyla Şarlken veya Flamanca V. Karel (1500-1558).

ferde ele geçirdiği Tebriz'i geri aldıktan sonra oradaki yeniçeri birliğini bu kargaşada imha etti.

Ben de selametimi Tanrı'ya ve mukaddes bakireye emanet edip ilâhi Petrus'un ve Paulus'un eşiklerini, Mesih'in ve Compostelalı Aziz Iacobus'un[10] kabirlerini bulmadan evvel vatanıma dönmeyeceğime dair büyük yeminler ettim. Efendimin bu yağma ortamında ortada kalan eşyası içinden bir bardak, az biraz tuz ve bir balta dışında hiçbir şey almadan Ermenistan dağlarına kaçtım. En geniş ve en ıssız yerleri seçerek otuz yedi gün boyunca orada bitkilerle ve orman meyveleriyle beslendim. Geceleri ağaçlara tünüyordum ki vahşi hayvanlara yem olmayayım.

Efendimin artık çok uzaklarda olduğunu hesap ediyordum. Sefalet içindeki yaşamım sebebiyle zafiyetin son noktasına geldiğimden ötürü de bu dağları ve ıssız bölgeleri terk ettim. Tam işlenmiş topraklara ilerliyordum ki çobanlar tarafından fark edildim. Hasta ve takatten kesilmiş olduğumu gören bu çobanlar beni yakalamak için etrafımı sardılarsa da taşıdığım balta sebebiyle gözleri korktu. Bana yaklaşan köpekleri bu balta ile bir süre uzak tutmuştum. Nihayetinde baltayı yere bırakıp güvenlerini, yanımdaki gümüş bardağı onlara verince de dostluklarını kazandım. Türklerin kölesi olmadığımı, hür bir Yunan olduğumu, herhangi bir kölelik bağımın olmadığını anlattıktan sonra uzuvlarımı inceleyip sünnetsiz olduğumu anlayınca buna inandılar; zira neredeyse tüm köleler sünnetlidir.

Yiyecek bulmam için çobanlar tarafından en yakındaki şehre götürüldüm, pek çok da kıyafet verdim.[11] Orada gene

---

[10] Aziz Iacobus veya Aziz Yakub (Zebedi oğlu Yakub). İsa Mesih'in on iki havarisinden biri olduğuna inanılır. Kendisi Compostela'da doğduğu için değil, naaşının Compostela'da olduğuna inanıldığı için *Compostelanus* diye anılır.

[11] Aksulu (1998, s. 21) bu cümleyi "Orada ayrıca pek çok giyim eşyası aldım" diye çevirmiş. Kendisinin temel aldığı Almanca çeviriye ulaşamadım ancak Latince metinde cümle "*plerasque vestes tradidi*" şeklinde.

başıma üşüşen bölge Türkleri kim olduğumu ve nereden geldiğimi sorduklarında daha önce dediğim gibi Yunan olduğumu, belli bir ücret karşılığı nüfuzlu birinin hizmetini gördüğümü, hastalandığım için kendisinin beni geri kalan ordu ile birlikte bıraktığını söyledim. Bu dediklerim pek inandırıcı olmadı. Uzuvlarımı yeniden incelediler ve Müslüman olmadığımı derimden anladılar. Bunun üzerine, Yunan diline hâkim rahipler çağrıldı. Bunlarla akıcı bir şekilde Yunanca konuştum zira Trakya ve Makedonya'da bu dili mükemmelen öğrenmiştim. Hal böyle olunca rahipler tarafından safkan Yunan olduğum ilân edildi.

Serbest bırakıldım ve benim Yunanca okuyabildiğimden emin olan rahipler ile birlikte yola çıktım. Medeniyetten üç günlük bir uzaklıkta bulunan bir münzevinin kulübesinde çocukları eğitecektim. Orada bir güzel beslendim, güzelce giyinip hürriyetin tadını çıkardım, Hıristiyanlar ile beraber Hıristiyanca yaşadım, Yunan olmadığım anlaşılmasın diye tüm âdetlerini ve ritüellerini birebir taklit ettim. Ancak Şabat gününde et yedikleri zaman bundan uzak duruyor, tehlike altında ettiğim yemine sadık kalıyordum...[12]

Kutsal Mezar ve Kutsal Topraklar Kilisesine Giriş ve Hacıların Serbest Kalması Üzerine

Kudüs'e vardığımda Sion dağında bulunan bir Fransisken tapınağına kabul edildim. Kölelikten kaçtığımı tümden gizliyordum zira kaçan bir köleyi kabul eden de ölümle cezalandırılıyordu. Geceleyin manastırı Arap hırsızlardan korudum. Maişet ve giysi dışında herhangi bir ücret almadım, Rabb'in mezarını da hiçbir ücret ödemeden hür bir şekilde ziyaret ediyordum. Yoksa Türkler bu ziyaret için

---

Tradere fiili *almak* değil, *teslim etmek, vermek* anlamlarını taşır. Metnin bağlamı içinde baktığımızda bu haldeki bir esirin verecek kıyafet bulması her ne kadar tuhaf görünse de cümlede ifade edilen budur.

[12] Buradan sonra Yunanların âdetlerini anlattığı bir bölüm var. Bu bölümden sonra gene kendi hikâyesine devam ediyor.

yüklü miktarda para ister. Bu görevde kaldığım bir yıllık süreçte Beytüllahim'deki manastırı da ziyaret ettim. Rabb'in mezarı da yılda dört veya beş kez açılıyordu. Anahtarları Davut kulesinin yanında küçük bir kulübesi bulunan subaşına (*subassa*) zimmetliydi...[13]

Eser Üzerine

Dokuz yıl da olsa on üç yıl da olsa Türklerin elinde esir olan Georgieviz pek çok deneyim yaşamış, pek çok olaya şahitlik etmiş, Türk kültürüne dair pek çok bilgi edinmiş olmalı. Kendi beyanına göre Türklere ait farklı farklı, küçük çaplı kitapçıklar yazmış, daha sonra tüm bu kitapçıkları bu derlemede toplayarak okurlara sunmuş. Bilhassa bu eser içinde görülecek üslup ve ton farklılıklarını, hususi olarak Türkçe sözcüklerin Latin harfleriyle aktarılması sırasında ortaya çıkan tutarsızlıkları, o dönem Türkçenin Latin harfleri ile yazılmamasına ve tam ses karşılıklarının bilinmemesine ilaveten, kitapçıkların yazılmasındaki bu zaman farklılığı üzerinden de okumak gerek.

Elbette yazarın nihai amacı Türkçeyi ve Türklüğü Hıristiyanlara tanıtmak değil. Tüm bu kompozisyon en sonunda "Türklere Karşı Vaaz (*Exhortatio Contra Turcas*)" adlı bir Haçlı seferi kışkırtması ile taçlanıyor. Yani yazar tüm bu bilgileri verirken Türkleri sürekli aşağılıyor, tahkir ediyor, üslubu gitgide sertleşip keskinleşirken sonunda bir Haçlı seferi kışkırtmasına varıyor. Bu sebepten dolayı eserde verilen bilgilerin tarafsızlığı büyük şüphe doğurmaktadır. Bilgilerin bir kısmının baştan sona uydurma olduğu zaten anlaşılmaktadır ancak bu tür propaganda içerikli kompozisyonlarda her bilgiye şüpheyle yaklaşmak gerekir.

---

[13] Bundan sonraki bölümde Fransiskenlerin âdetlerini anlatmaya başlıyor. O bölümün sonunda ise Kudüs'ten ayrılıp İspanya'ya geçtiğini ve kutsal mekânları ziyaret ettiğini yazmış.

Türk kültürü ve Türklük dediğimiz zaman bu kavramların içinde İslâm'ın bulunduğunu da göz ardı etmemek lazım geliyor. Georgieviz anlatı kurgusunda bu yaklaşımla tamamen tutarlıdır. Gerçi yazar Türklerin tarihî İskit topraklarından geldiğini iddia eder ama bütün anlatısından çıkan sonuç odur ki yazar için "Türk" demek, Devlet-i Aliyye hâkimiyeti altında bulunan bütün Müslümanlar demektir. Dolayısıyla Türklere karşı bir Hıristiyan kamuoyu oluşturmak için kullandığı argümanların en güçlüleri arasında elbette dinî argümanlar bulunur. Hattâ bunun için, Derviş Çelebi diye andığı biriyle dinî bir tartışmaya girip galip geldiğini, sonunda ona Pater Noster duasını öğrettiğini yazmış. Bu tartışmayı aktarmadan evvel, diğer bölümlerde başvurduğu retoriğe başvurup Türklerin aslında kolayca alt edilebileceğini ancak Hıristiyanların tembellik sebebiyle buna yeltenmediğini iddia ediyor. Anlattığına göre Derviş Çelebi Hıristiyanlar ile münazara etmek istediği halde muhatap bulamamış. En sonunda kendisinin resmî bir görevi olmasa dahi bu münazarayı üstlendiğini, 29 Mayıs'ta, Hamsin yortusu gününde, Fransisken tarikatının kullandığı bir dergâhta Derviş Çelebi adlı Müslüman ile tartışıp onu alt ettiğini aktarıyor. Tartışmanın kurgu olma ihtimali çok yüksek zira Derviş Çelebi adını verdiği kişinin sunduğu İslâmi argümanların İslâm ile pek bir ilgisi yok. Bu tür bir kurgu da bu tür bir eserde elbette beklenebilecek bir yöntem.

Kısacası eserin tümünü okurken Türklere esir düşmüş bir Hıristiyan'ın bakış açısına dair önemli verilerle karşılaşıyor, Türk kültürüne dair izlere de rastlıyoruz. Ancak eserin tarafgir bir dille yazılması bu izlerin değerlendirilmesini zorlaştırıyor ve verilen bilgilerin doğruluğuna gölge düşürüyor.

Esere dair bir diğer önemli nokta olan Türkçe sözcüklerin Latin harflerine uyarlanması sırasında sesler bulundukları konuma ve heceye göre farklı yerlerde farklı harfler veya harf öbekleri ile karşılanmışlar. Elbette bu olağan bir durum. Yazar duyduğu sesleri Türkçenin yazılmadığı bir alfabe ile aktarma

gayretinde. Ayrıca konuştuğu dillerdeki sesler Türkçedeki sesleri büyük ihtimalle tam olarak karşılamıyordu. Bu tür bir vaziyette tutarlı bir çeviri yazı beklenemez. Hem yazarın ürettiği Türkçe-Latince sözlükten hem bu çevirinin sonundaki dizin bölümünden sözcüklerin yazımları ve tutarsızlıklar müşahede edilebilir.

Son olarak, benim çeviri için temel aldığım basımda bulunmasa da 1598 tarihli basımın bazı bölümlerinde çeşitli gravürler bulunuyor. Bu gravürleri ve bu metinlerde bulunmayan bir diğer gravürü çeviriye eklemedim ancak takdim kısmına ekliyorum:[14]

1. "Mabetleri, yani mescitleri üzerine" adlı bölümün başında bulunuyor.

[14] Bunlar dışında, başka baskılarda kullanılan farklı gravürler için Aksulu, *age.*, s. 32-42.

2. "Sünnet üzerine" adlı bölümün başında bulunuyor.

3. "Kurbanları üzerine" adlı bölümün başında bulunuyor.

4. "Diğer Türkler köleleri nasıl kullanır?" adlı bölümün başında bulunuyor.

5. "Satılacak olanlara nasıl davranılır?" adlı bölümün başında bulunuyor.

6. "Türklerin kaçaklara karşı sarf ettikleri büyü sözleri üzerine" adlı bölümde bulunuyor.

Aksulu bu gravürü Franz Kidrič'in eserinden almış; gravür "Bir Türk ile Yapılan Bir Tartışmanın Tahkiyesi" adlı bölümde Georgieviz'in besmele ile teslis gizemi arasında kurduğu ilişkiye dair üretilmiş. Latince metin "Pek mukaddes teslis gizemi," Arapça metin ise besmele-i şerif.

Hizmetkârların En Sadığı, Kudüs Hacısı Bartholomaeus Georgieviz, Pek Saygıdeğer ve Pek Şanlı, Yüce Kardinal, Kutsal Roma Kilisesi Diyakozu Innocentius de Monte'ye[1] Selamlarını İletir

Innocentius cenapları; şiddetli huzursuzluklar ve prenslerimizin birbirleriyle tutuştukları iç savaşlar yüzünden tüm mülkümden oldum. Öyle ki zincirlere vurulduktan, Trakya'nın ve Küçük Asya'nın çetin ve tehlikelerle dolu topraklarını geçtikten, satılmak için boyunduruk altında kasaba kasaba, sokak sokak gezdirildikten, pek zorlu birtakım kırsal işler görmek üzere tam yedi kere satıldıktan, Türklerin ve köylülerin emri altıda, dayak yiye yiye, sıkı bir disiplinle çalıştıktan sonra, açlık ve susuzluk içinde, soğuğun ve göğün altında, çıplak vaziyette uyuyarak büyükbaş ve küçükbaş hayvan sürülerini gütmeye, tarım yapmaya, atlarla ilgilenmeye ve askerlik sanatı öğrenmeye zorlandım. Ardından firar ettim, hayatta kalmak için bir süre meşe palamutlarını, bitkileri, tuzladığım acı bitki köklerini yiyerek, kutup yıldızının rehberliğinde yalnız başıma yol kat ederek en obur vahşi hayvanların arasından geçtim. Kütükleri iple birbirlerine bağlayarak Çanakkale boğazını geçmeye çalıştım.[2] Nihayetinde yakalanıp eski sahibime geri götürüldüm, ellerimi ve ayaklarımı bağlayıp falakaya yatırdılar, sonrasında da satılmak üzere köle tacirine teslim edildim. Bunun ardından on üç yıllık zaman zarfında talihin ters dalgalarında savruldum, Türklerin emri altındayken sırf mukaddes Katolik inancım dolayısıyla türlü sefillikler, felaketler, çileler ve zorbalıklar tecrübe ettim, bunlara katlanmak zorunda kaldım.

---

[1] Kardinal Innocenzo Ciocchi del Monte (1532-1577).

[2] Lat. *Hellespontus*.

Trakya üzerinden giden kısa yolu kullanarak bu tiranlıktan, pek ağır kölelikten, kâfirlerin çektirdiği sayısız zulümden kaçamayınca başka bir yol tuttum; kutup yıldızının ters yönüne doğru gittim, yani Karaman ve Suriye üzerinden, tehlikeli yollardan ilerleyerek,

Farklı tehlikelerden ve pek çok dönüm noktasından geçip[3]

kutsal topraklara, Kudüs'teki Sion dağında ikamet eden mübarek Frankisken kardeşlerimizin yanına vardım. Orada geçen bir yıllık süreçte (Tanrı böyle irade buyurdu) âdeta ölümden dirildim, o obur ve doymak bilmez ejderhanın cehenneminden, boğazından sökün ederek çıkıp işkencelerinden ve eziyetlerinden azat olduktan sonra Hıristiyan kardeşlerime cezalarını bildirecek bir haberci olarak geldim. Geldim ki, günahları ve yanlışları için gerekli olan nedameti getirsinler, böylece onlar da günün birinde o işkence ve çarmıh tezgâhına düşmesinler; ayrıca, bunca yıl evvelden hem kâfirlerin hem iman sahiplerinin nebevi sözlerinde sabit olduğu üzere, çektiğimiz sefaletin müstakbel öç alıcısı olmaya, o şeytani hükümdarlığı yıkıp yok etmeye yazgılı Hıristiyan kılıcını uzun süredir hasreti çekilen o pek mukaddes seferden alıkoyanlardan ne denli nefret etmeleri gerektiğini anlasınlar.

Kutsal topraklardaki bu hac ziyareti sonrasında Batı'daki pek çok yeri ziyaret ederek Türk zulmünden doğan trajedileri belli ölçüde anlatmamın yanında, kâh Türk imparatorun sarayında ve ordusunda bulunduğum sırada duyduğum günlük sohbetlerden, şahsî deneyimlerimden ve uzun müddet yaptığım işlerden öğrendiklerimi kâh nispeten eğitimli ve bilgili Türklerin okuduklarından ve söylediklerinden duyduklarımı kâh atalarının (bir zamanlar söylemiş veya okumuş oldukları)

---

[3] Bkz. Verg. *A.* i.204: "*Per varios casus, per tot discrimina rerum | tendimus in Latium* (Farklı tehlikelerden ve pek çok dönüm noktasından geçip | ulaştık Latium'a)."

akıl yürütmelerinden anladıklarımı aklımda kaldığı kadarıyla aktardım. Her birini farklı yerlerde ve zamanlarda yazdığım kısa ve ciddi yazıları peyderpey halka sundum, daha sonra gördüm ki benim halka sunduğum bu yazılar eğitimli ve seçkin kişilerce farklı dillere çevrilmiş ve yayımlanmış, ben de okur için gerekli, bir şekilde faydalı ve hoş olacak kısımları yeniden gözden geçirip hepsini tek bir fasikülde topladım. Şimdi ise daha iyi biçimlendirdiğim, sana, yani ilim ehlinin eşsiz hamisine ithaf ettiğim ve her milletten, her sınıftan, her konumdan insanla dolup taşan bu müreffeh şehirde matbaadan çıkmış bu fasikülü okumaları için yabancıların ve misafirlerin kullanımına sunmaya karar verdim.

Sen de Mesih'ten ibret alarak (zira o yoksul bir kadıncağızın küçük bir hediyesini onca prensin çok daha kıymetli hediyelerine tercih etmiş, kadıncağız tek çeyreklik ile ölümsüz mirasa hak kazanmıştı)[4] bu çileli hacının ufak hediyesini hor görmeden ondan faydalanmak isteyesin ve bu hediyeyi pek mukaddes, iyiler iyisi ve yüceler yücesi efendimiz Papa Iulius'a takdim etmeye layık olasın.

Hoşça kal. Roma,
idibus Septembris,
1552.[5]

[4] Markos 12:41-44.
[5] 13 Eylül 1552.

I

TÜRKLERİN ÂDETLERİ ÜZERİNE

TÜRKLERİN MERASİM VE TÖRENLERİ

1. Mabetleri, Yani Mescitleri (*Meschitis*) Üzerine.

Yeterince geniş, maliyetli, dillerinde *meschit* (mescit) adı verilen, içinde hiçbir surette herhangi bir resim bulunmayan mabetleri vardır. Bu hususiyetler haricinde bu mescitlerde yalnızca *La Illah Ilellah, Mehemmet, Iresul, Allah, Tanre Bir Pegamber, Hach* (Lâ ilâhe illallah, Muhammed Resulullah, Tanrı bir Peygamber Hak) şeklinde, "tek Tanrı'dan başka tanrı yoktur, *Mehemmet* (Muhammed) onun nebisidir, Yaratan tektir, nebisi Haktır" anlamına gelen, görünüşe göre Arapça bir yazı bulunur. Yahut *Fila Galib Ilellah* (velâ gâlibe illallah), yani "Tanrı gibi güçlüsü yoktur" yazar.[1] Ardından yağla yakılan lambaların çokluğu göze çarpar, tüm mabet beyazdır, zemine hasırlar serilmiş, tavan kilimlerle kaplanmıştır.[2] Mescidin bitişiğinde ola-

[1] *Velâ gâlibe illallah, Allah'tan başka galip yoktur* anlamına gelen, kökeni Endülüs Emevîlerine dayanan bir sözdür. Yazar *galip* sıfatını *fortis* ile karşılamış ancak *fortis* sıfatının bu anlamda kullanıldığı bir metin görmedim.

[2] Burada kullanılan *desuper* zarfı tavanda asılı olan nesneleri işaret edebileceği gibi, hasırların üzerine serilmiş nesneleri de işaret edebilir. Yani kilimler hasırların üzerine serilmiş de olabilir.

ğanüstü yükseklikte kuleler bulunur, rahipleri[3] ibadet zamanı geldiğinde bu kulelere çıkar, parmaklarını kulaklarına götürerek yüksek sesle üç defa *Allach Hechber* (Allahuekber), yani "Tanrı tektir" diye bağırır. İbadetle yükümlü olup bu nidayı duyan soylular ve meşguliyetsizler mabede gelirler. Ardından, daha önce bahsettiğim rahip kuleden aşağı inip onlarla birlikte ibadet eder; görev icabı, bu anlatılanları gündüzle gece arasında beş kere yapması gerekir. İbadet için beş sefer toplanırlar, ellerini ve ayaklarını yıkayıp paklamaları icap eder, sonra başlarının üstünü üç kez ıslatırlar. Bu esnada *Elhemdì Lillahi* (Elhamdülillahi), yani "övgü Tanrımadır" derler. Ardından *patsmagh* (başmak) adı verilen ayakkabılarını çıkarıp mabedin girişine bırakarak kimi yalınayak kimi *mesth* (mesh) adı verilen, ayaklarının yere değmemesini sağlayan temiz ayakkabılarıyla içeri girerler. Mabette kadınlar erkeklerle asla biraraya gelmezler ama onların da erkekler tarafından görülemeyecekleri ve duyulamayacakları bir ibadet alanları vardır; kadınlar belki Paskalya bayramında[4] (*bairam*), belki bazen onların dilinde *gsumaagun* (cuma günü) denen Venus günü gibi zamanlarda mabedi nadiren doldurur ve gecenin dokuzuncu saatinden on ikinci saatine, yani gece yarısına dek ibadet ederler. İbadet esnasında devamlı hareket etmekten ve yüksek sesten dolayı oldukça yorulurlar. Öyle ki sıklıkla bedensel ve zihinsel olarak bitap düşer, yere kapanırlar. Eğer bir kadın bu esnada kendinde bir ağırlık hissederse, kutsal ruhun inayeti ile hamile kaldığından emin olur. Bunlar doğurduğu zaman oğullarına *Nefes oglu*

[3] Müezzinden bahsediyor.

[4] *Paschatis bairam* ifadesi her ne kadar alenen Paskalya bayramını ifade ediyor gibi görünse de *pascha* sözcüğünün burada doğrudan Paskalya düşünülerek mi yoksa yalnızca bir bayram benzerliği kurmak için mi kullanıldığı bence belirsiz. Bu belirsizlikten dolayı Paskalya'yı muhafaza ettim ama kanaatim o ki onca yıl Türkiye'de yaşamış olan birinin doğrudan Paskalya'yı kastetmesi pek mümkün değil.

(nefes oğlu), yani 'Kutsal Ruh'un oğlu' (*Spiritus Sancti filii*)[5] adı verilir. Bunlar bana bu kadınların hizmetlileri tarafından anlatıldı zira bu gösterileri ne ben bizzat gördüm ne de herhangi bir erkeğin temaşa etmesi mümkündür.

Erkeklerin ibadetlerine ise sahibimle birlikte sık sık iştirak ettim, onların âdetleri şöyledir: İbadet sırasında başlıklarını [onların dilinde buna *tsalma* (çalma)[6] denir] çıkarmaz, yalnız parmak uçlarıyla kaldıracakmış gibi tutar, dizleri üzerine çöküp sık sık yeri öperler. Herhangi bir Hıristiyan'ın onların ibadetlerine iştirak etmesini caiz saymazlar. Onların deyimiyle 'yıkanmamış insanların' mabetlerini kirlettiğine inanırlar, zira Hıristiyanlar onların âdetinin aksine yıkanma yerlerini[7] çok kullanmazlar. Rahipleri mabette yüksekçe bir yere[8] çıkar, yaklaşık iki saatlik bir vaaz verir. Vaaz sona erince iki erkek çocuğu yukarı çıkar, terennümlerle[9] niyazlarını bildirirler. Bu terennüm bitince rahip tüm cemaat ile birlikte kısık sesle terennüm etmeye başlar, geniş bir şekilde ileri geri sallanarak yalnızca *La Illah Ilellah* (Lâ ilâhe illallah), yani "tek Tanrı'dan başka tanrı yoktur" der. Bu şekilde yaklaşık yarım saat terennüm ve hareket ederler. Bu türden ibadetler, törenler, yani böyle şarkılar, vaazlar her gün olmaz. Yalnızca büyük perhiz zamanı,[10] bayram günü, örneğin perşembe gece dokuzuncu saatten on ikinci saate kadar bunları yaparlar. Son olarak, cuma gününe dinî bir hürmet gösterirler.

---

[5] *Filii* sözcüğü *filius* sözcüğünün çoğul nominatifidir. Yani yazar ifadeyi tam olarak *Kutsal Ruh'un oğulları* şeklinde çevirmiş, Türkçe-Latince arasında uyumu gözetmemiş.

[6] Sarığın eski adı.

[7] Bu bağlamda hamamlar olmalı.

[8] Minberden bahsediyor.

[9] İlâhilerden bahsediyor.

[10] Oruçtan, yani Ramazan'dan bahsediyor.

2. Büyük Perhizleri Üzerine.

Kendi dillerinde *orutz* (oruç) dedikleri bir perhizleri vardır. Her yıl bir ay ve bir hafta boyunca perhiz yaparlar ama bu perhiz her yıl aynı ayda olmaz; bir yıl ocakta perhiz yaptılar ise ertesi yıl şubatta yapacakları şekilde günler kayar. On iki yıllık bir süre içinde toplamda bir yıl ve on iki haftayı vergi olarak[11] Tanrı'ya ayırırlar. Perhiz yaparken gün boyu ekmek dâhil hiçbir şey yemez, su da içmezler. Gökte yıldız göründükten sonra artık boğazlanmış hayvan ve domuz eti hariç her şeyi yiyebilirler. Boğazlanmış hayvan etine *murdar* (murdar) derler, bunlar necis buldukları hayvan leşleridir. *Porcus* ise dillerinde *domuz*dur (domuz). Perhiz sona erince üç gün boyunca coşkulu bir Paskalya kutlanır, ki bu onların dilinde *bairam*dır (bayram). El ve ayak tırnaklarını *chna* (kına) adını verdikleri bir tür merhemle sıvarlar ve bu işlem sonucunda tırnakları kızarır. Aynı işlemi atların kuyruk ve toynaklarına da uygularlar. Renk öyle kalıcı olur ki ne yıkanarak ne silinerek çıkar. Bu yüzden kökten tırnak uzamadıkça her daim kırmızı görünür ancak sık yıkama ile ellerdeki renk giderilebilir. Hanımlar yalnızca tırnaklarını değil, ellerini ve ayaklarını da bu merhemle sıvar.

3. Sünnet Üzerine.

Sirkumsizyon uygulamaları vardır, dillerinde buna *tsuneth* (sünnet) derler ama oğlan Yahudilerdeki gibi sekizinci günde değil, yedinci veya sekizinci yaşına girip konuşmada mahir olunca sünnet edilir. Mabetlerde yazıldığını önceki bölümde gösterdiğimiz şehadet sözlerini sünnet işleminden önce tekrarlamak şarttır. Bu sözlerin bu işlem sırasında, onların *parmach* (parmak) dediği *pollex* havada iken söylendiği de hesaba

[11] İslâm'daki farzları bu şekilde kodlamış olmalı.

katılırsa bu işlem de onlar için bir törendir.[12] Çocuk bu iş için mabede götürülmez, ebeveyninin evinde sünnet olur. Bu şölene sık katıldım, şöyle gerçekleşiyor: Önce dostlar ziyafete davet ediliyor, onlar için mükellef bir sofra hazırlanıyor. Yemeleri caiz olan her türden et arasından sırasıyla (zenginlerin âdeti bu şekilde) bir sığır kesiliyor, derisi yüzülüp iç organları çıkarıldıktan sonra içine bir koyun, onun içine bir tavuk, onun içine yumurta kapatılıyor, o günün şanı için bunların hepsi birlikte kızartılıyor. Daha sonra sofrada yenip içilirken, sünnet olacak çocuk getiriliyor; beraberindeki sünnetçi hekim penis başını açıyor, sıyrılmış deriyi bir maşa yordamıyla kavrıyor, ardından çocuğun korkusunu gidermek için ertesi gün sünnet olacağını söylüyor ve o şekilde ayrılıyor. Bir süre sonra gelip sanki sünnet malzemelerinden biri kaybolmuş gibi yapıp eğilerek sünnet derisini bir anda kesiyor, yaraya biraz tuz ve bir miktar pamuk[13] koyuyor. İşte çocuğa o zaman *Musulman* (Müslüman), yani 'sünnetli' deniyor.

Bunlara sünnet oldukları gün değil, dünyaya geldikleri gün isim verilir. Şöyle isimleri vardır: Evvela kralların isimleri, mesela Solomon'dan mülhem *Suleiman* (Süleyman), 'sulh önderi' anlamında *Sultan Scelim* (Sultan Selim), 'istenen hükümdar' anlamında *Murath begh* (Murat Bey), *Mutstafa* (Mustafa), vd.; komutanların isimleri *Pirin* (Pirî), *Hairadon* (Hayreddin),

---

[12] Burada normalde şehadet parmağından bahsedilmesi beklenir. Ancak Georgieviz *pollex* sözcüğünü kullanmış. Bu sözcük elde ve ayakta baş parmağı ifade eder. Şehadet parmağını karşıladığı bir örnek bulamadım. Ayrıca yazar *pollex* için doğrudan *parmak* karşılığını vermiş.

[13] Benim referans aldığım edisyonda burada *bombasini* sözcüğü geçiyor. Pek çok ihtimal olsa da bu sözcük çok büyük ihtimalle *bombycinum* sözcüğünün yanlış yazılmasından ibaret yahut o dönemde bu sözcük bu şekilde kullanılsa da sözlüklere yansımamış. Latincede *ipek* anlamına gelen *bombyx* sözcüğünden türemiş *bombycinus* sıfatı kâh ipekli kâh pamuklu kumaşları ifade ediyor. Ancak sünnetten sonraki tıbbi uygulamalar için ipeğin kullanılmış olması pek olası değil. Burada büyük ihtimalle tuz ve pamuktan bahsediliyor. Çeviriyi buna göre yaptım.

Hader (Haydar), *Ebrahim* (İbrahim) vd.; *Spahalar* (Sipahiler), *Sauslar* (Çavuşlar), *Eminler* (Eminler) gibi daha düşük rütbeli efendilerin isimleri *Behram* (Behram), *Memmi* (Memmi), *Mehemet* (Mehmet), *Alli* (Ali), *Ahmat* (Ahmet), *Tcielebì* (Çelebi), *Paiazith* (Bayezid), Chatsun,[14] *Hutscref* (Hüsrev). Diğerlerinin adları ise *Mutsa* (Musa), *Ionuz* (Yunus), *Schender* (İskender), *Perhat* (Ferhat), *Ferro* (Ferruh) vd.

Esirlerin ve kölelerin çoğuna *seremeth* (şeremet) denir; bu isim cüretkârlığı ve çevikliği ifade eder. Üç gün süren ziyafetten sonra, sünnet olmuş çocuk büyük bir kafile ile birlikte hamama gider. Eve dönerken misafirler arasında gezdirilir, bu misafirler hazırladıkları hediyeleri ona sunarlar. Kimi ipekten giysiler, kimi gümüşten kaplar, kimi para, hattâ bazıları at hediye eder. Hanımlar da mintanlar, mendiller ve bu türden hediyeler verirler. Misafirlerin her biri gücü ölçüsünde gönlünden ne koparsa hediye eder. Kadınlar sünnet olmazlar, yalnızca kelime-i şehadet getirerek Müslüman olurlar. Öte yandan Hıristiyanlardan biri kendi rızasıyla Muhammed'in dinine girerse, ki kölelik ve ağır vergi yükü sebebiyle bu durum sık gerçekleşir, bu kişi halkın büyük saygı ve coşkusuna mazhar olup davullar eşliğinde şehrin mahalle ve caddelerinde gezdirilir, kendisine birtakım küçük hediyeler de verilir ve dillerinde *haracs* (haraç) dedikleri vergiden halas olur. Onların *Vrumlar* (Rumlar) dedikleri Greklerin[15] ve *Arnautlar* (Arnavutlar) dedikleri Albanların[16] pek çoğu da bu durumdan faydalanmak arzusuyla sünnet olur. Mesela bir Müslüman'a fiziksel zarar vermiş yahut ona hakaret etmiş yahut Muhammed'e küfretmiş biri bu suçlarından ötürü cebren sünnet edilirse (Rum cemaatinden bir piskoposun başına bunun geldiğini görmüştüm) ona hiçbir hediye verilmez

[14] Harun olabilir. Gene de -r- sesi için *-ts-* harf öbeğinin kullanılması pek olası görünmüyor.
[15] Lat. *Graeci*.
[16] Lat. *Albani*.

ama tıpkı diğer *Musulmanlar* (Müslümanlar), yani sünnetliler gibi, vergi ödemekten gene de halas olur.

4. Rahipleri Üzerine.

Dillerinde *talismanlar* (talismanlar) olarak adlandırılan rahiplerinin sıradan insanlardan pek farkları yoktur ya da tamamen farksızdırlar. Âyinlerde görevli üst düzey (bizdeki piskoposlar gibi) din adamlarından da çok farkları yoktur ve bu rahiplerde çok bir bilgi aranmaz; 'Kuran ve Mushaf' (*Alcoranum & Mussaphum*)[17] okuyabilmeleri kâfidir. Bu metinleri tercüme etmeyi bilenler pek becerikli addedilirler, zira Muhammed bu metinleri halk dili olan Türkçe ile değil, Arapça ile nakletmiştir ve bunların halk diline tercüme edilerek yazılmasının günah olduğu düşünülür. Başrahipler[18] halk[19] tarafından seçilir ve yaptıkları iş karşılığı ücretlerini kraldan alırlar. Zevceleri vardır ve dış görünüşleri ruhban gibi değil, sıradan insanlar gibidir. Eğer aldıkları maaş çok sayıda çocukları olduğu için yetmezse esnaflık ve zanaatkârlıkla uğraşır, özgür insanlara has işlerle meşgul olurlar: Okullarda görev alır veya kitap yazarlar. Doğrusu aralarında hiç matbaacı görmedim ancak kitap diziminde çok iyiler. Kimi terzilik, kimi kunduracılık yapar, gene diğerleri de benzer meslekler icra ederler.

---

[17] *Alcoranum* sözcüğü bir akuzatif çekimidir. Bu eserin yazıldığı dönemde hem *Alcoran* hem *Alcoranus* sözcükleri kullanıldığı için yazarın hangisini tercih ettiğinden emin olamadım. Dolayısıyla akuzatif çekimini olduğu gibi bıraktım.

[18] Başlıkta din adamı için *sacerdos* sözcüğü kullanılmıştı. Bu kısımda *sacerdos* yerine *pontifex* kullandığından hareketle burada bir tür üst kademe din adamından bahsediyor olma ihtimali var ancak neden bahsettiği gene de belirsiz.

[19] Halktan kasıt cemaat olmalı.

5. Keşişleri Üzerine.

Dervislar (Dervişler) adı verilen, birbirlerinden farklı keşişleri vardır. Bilhassa üç farklı tarikata mensupturlar. İlk tarikattakilerin kendilerine ait hiçbir mülkleri yoktur. Koyun derisi ile örttükleri edep yerleri haricinde âdeta üryan yürürler. Soğuk mevsimlerde ise sırtlarını örtmek için deri kullanırlar. Omuzlarını, ellerini, ayaklarını ve başlarını hiçbir giyim malzemesiyle örtmezler. Yoksul olanlar, Hıristiyanlardan da Müslümanlardan da 'Allah için' (*Alahici*), yani Tanrı için sadaka isterler. Bunlar *maslach* (maslak)[20] adı verilen bir bitkiyi yutup kendilerinden geçer, göğüslerini, hakeza kollarını boydan boya yaralar ve hiçbir acı çekmiyormuş gibi yaparlar. Yaktıkları bir ağaç mantarını[21] başlarına, göğüslerine ve ellerine koyup kül olana dek kaldırmazlar. Müşahede ettiğim bir diğer tarikata mensup olanlar deldikleri penislerine (veya testislerine) üç *libra*[22] ağırlığında bir halka geçirir ve öylece yürürler. Cimadan uzak duran bu mensuplar bunu iffetlerini korumak için yaparlar. Üçüncü tarikatın mensupları nadiren dışarı çıkarlar. Bunlar gece gündüz tapınaklardadır ve tapınakların bir köşesinde küçük kulübeleri vardır. Ayakkabısız, kıyafetsizdirler, başlarını açık tutar, bir hırka dışında hiçbir şey giymez, günlerinin çoğunu oruçlu bir şekilde ibadet ederek geçirirler ki Tanrı onlara geleceği göstersin. Türklerin kralı da savaş açmadan evvel genellikle onlara danışır.

[20] Maslak veya maslık, halk arasında Hint kenevirine verilen isim.

[21] Kav mantarından bahsediyor olmalı.

[22] Yaklaşık 1 kg.

6. Muhammed'in Öğretilerine Gösterdikleri Hürmet Üzerine.

Türkler Muhammed'in öğretilerine[23] ve kanunlarına o denli hürmet gösterirler ki Tanrı'ya karşı küfür olan sözler sarf etmemek bir yana (zira bu bizim din kardeşlerimiz için de geçerlidir), bir vesileyle adının yazılı olduğu bir kâğıdın yere atılmış olduğunu gördüklerinde o kâğıdı yerden alır, genellikle öper, duvardaki bir oyuğa koyar ve üzerini örtüp sıkıca muhafaza ederler. Tanrı'nın adının ve Muhammed'in kanununun yazılı olduğu nüshaların ayak altında olmasının günah olduğunu söylerler. Ayrıca hiç kimse bir Hıristiyan'a veya bir başka din mensubuna Kuran veya başka bir İslâmi kutsal metin satmaya cüret edemez çünkü bu metinlerin yere atılıp ayak altında kalmasını veya necis ellerle onlara dokunulmasını istemezler. Aksi takdirde bunu yapan kişinin başı vurulur, dolayısıyla bu konuda kesinlikle bizden daha iyi oldukları söylenebilir.

7. Okulları Üzerine.

Dillerinde *ochumachgirleri* (okuma yerleri) adını verdikleri, eğitime ayrılmış mekânları vardır ve *hogsialar* (hocalar) adı verilen eğitmenleri hem erkeklere hem kızlara, ayrı ayrı da olsa eğitim verirler. Erkek hocalar erkeklere, kadın hocalar kızlara astronomi, felsefe ve şiir sanatı eğitimi verir. Ders aralarında berrak nidalarla sağdan sola sallanırlar. Nazarî müzik bilmezler; nazarî mantıktan yoksun, belli kurallara tâbi şiirler dizerler. Herhangi bir şiir on bir heceden müteşekkil olmalıdır. Şu küçük parçayı misal vermek yerinde olacaktır:

---

[23] Lat. *traditio*. Bu sözcüğün *eski zamanlarda söylenip günümüze aktarılan söz* anlamı düşünülürse hadis-i şeriflerden bahsediyor olması muhtemel.

Dillerinde şiirlere bethler (beyitler) denir

Birechen bes on eiledum derdumi
(Bir iken beş on eyledim derdimi)
Iaradandan istemiscem iardumi
(Yaradandan istemişim yardımı)
Terch eiledum zahmanumi gurdumi
(Terk eyledim zahmanımı yurdumu)
Ne ileim ieniemezum glunglumi
(Ne eyleyim yenemezim gönlümü)

Bunlar, dillerinde *Assich* (Âşık), yani aşk tanrıçası adı verilen tanrıçanın aşk şiirleridir ve kelimesi kelimesine çevirisi şöyledir:

Birechen (Bir iken), yani *ex una. Bes* (beş), yani *quinque. On* (*on*), yani *decem. Eiledum* (eyledüm), yani *feci. Derdumi* (derdümi), yani *tribulatione mea.*

Iaradandan (Yaradandan), yani *a creatore. İstemiscem* (istemişem), yani *postulavi. İardumi* (yardumi), yani *auxilium.*

Terch eiledum (Terk eyledim), yani *neglexi. Zahmanumi* (zahmanımı),[24] yani *patriae meae. Gurdumi* (yurdumi), yani *visitationem.*[25]

---

[24] Aksulu'nun (1998, s. 61) verdiği bilgiye göre "Farsçada *zahm*, 'bina, saray' anlamındadır. Georgieviz de bu kelimeyi *patria* (vatan) olarak tercüme etmiştir." Ayrıca Hasan Eren de bu sözcüğün anlamını *ev, sıla, yurt* olarak vermiş. ETDES, *"zahman" baş. bkz.* Bir diğer dikkat çeken konu ise *patriae meae* sıfat tamlamasının bir sonraki sözcük olan *visitatio* gibi akuzatif değil, tekil genitif veya datif (Latincede -a gövdeli isimlerde ikisi de aynıdır) çekimle verilmiş olması. Genitif ise *patriae meae visitationem* gibi bir tamlama düşünmüş olabilir.

[25] *Yurt* için *visitatio* kelimesi kullanılmış. *Ziyaret* anlamındaki *visitatio* sözcüğü, *ziyaret edilen mekân* anlamına gelmez, yalnızca ziyaret etme eylemini ifade eder. Öte yandan Aksulu'nun (ay) verdiği bilgiye göre "*yurt* ve *ziyaret* sözcükleri eş anlamlıdır, yani dervişler tekkelerine aynı zamanda *yurt* ya da *ziyaret* de derlerdi." Yani *terk eyledüm zahmanumi yurdumi* dizesi günümüz Türkçesinde *evimi yurdumu terk eyledim* olarak

Ne (Ne), yani *quid*. *İleim* (eyleyim), yani *faciam*. *Ieniemezum* (yenemezüm), yani *non possum vincere*. *Gunglumi* (gönlümi), yani *mentem meam*.[26]

8. Evlilik Akitleri Üzerine.

Eulenmech (evlenmek) adını verdikleri nikâhları şu şekilde olur: Yemin etmeden evlenirler ve erkek kadını çeyiz olmadan alır. Gelinin değil de damadın satın alındığı kadim Roma âdetlerinin aksine erkek kadını bizzat satın almak zorundadır. Gelinin üzerinde hiçbir ziynet eşyası yoktur ki satın alınması babası tarafından şart koşulmamış olsun.[27] İffetsiz davranışlar ve kısırlık boşanma sebebidir; bu işlere aralarındaki bir yargıç bakar. Satın alınmış köleler arasında izdivaç yapılmasına da izin verirler ancak bu evliliklerden doğan çocuklar da köle sayılır.

9. Hac Yolculukları Üzerine.

Dillerinde *hagsilar* (hacılar) olarak adlandırılan hac yolcuları kendilerince kutsal saydıkları yerleri ziyaret ederler, bizde Kudüs (*Hierosolyma*) nasıl kutsalsa onlarda da bu yerler Mekke ve Medine'dir (*Mecha*, *Medina*): Muhammed'in orada öldüğünü söylerler. Gelgelelim hacda kulluk ve dinî amaçlar dışında kâr amacı da güderler. Hacda *tsaruch* (çarık) adı verilen ve yalnızca

---

düşünülebilir. Ancak buradaki *terk eylemek*, maddi olarak *ayrılmaktan* ziyade sözcüğün *ihmal etmek* anlamında da olabilir.

[26] Burada dikkat çeken iki husus var. Yazar *gönül* sözcüğündeki nazal -n- sesini fark edip bunu -ng- fonem grubu ile ifade etmiş. Diğer konu da *gönül* sözcüğünün *zihin* anlamındaki *mens* sözcüğüyle karşılanması. Ben Türkçe *gönül* kelimesinin Latincedeki *animus* ile büyük oranda aynı anlamda olduğunu düşünsem de *mens* de *gönül* sözcüğünün anlam içeriklerinden birini karşılayabilecek bir kelime. Bkz. Hanegelioğlu, 2022, s. 15-19.

[27] Aslında burada damadın şart koşulan her ziynet eşyasını almak zorunda olduğunu anlatıyor.

mabedin kubbesinde asılı duran, altından bir ayakkabıya bakıp pek ince dokunmuş bir 'kumaş' (*chumas*) satın alır, büyük kâr ederek ülkelerine dönerler. Geri dönüş yolunda ibadet namına su taşırlar ve sokak sokak gezerek ya yolda karşılaştıkları susamış insanlara ikram eder ya da kendi işlerinde kullanırlar. Eğer biri bir şekilde yolda ölür de Mekke'ye varamazsa her şeye rağmen onu da hacılardan sayarlar.

10. Muhammed'in Mekke'de Gerçekleştirdiği Mucizeler Üzerine; Onun Bu Mucizeleri Günümüzde de Gerçekleştirdiğini Söylerler.

Dillerinde *Mehemmedine* dedikleri kitapta yazılı mucizeler, daha doğrusu mucizevi masallar hakkında ne desem bilemedim.[28] Derler ki (bu dediklerine de hayli ikna olmuşlardır) Mekke inşa edilirken[29] Muhammed'in niyazları sonucunda Tanrı dağlara Mekke'nin inşası için taş temin etmeyi emretmiş, bunun üzerine her dağ kendi taşlarının onda birini taşımış, Mekke bu taşlarla inşa edilmiş ve öylece tamamlanmış. *Araphat dagh* (Arafat dağı) denen dağ diğerlerinden daha uzak bir yerden geldiği için geç kalmış, Mekke'nin inşa olduğunu görüp kendi taşlarına ihtiyaç kalmadığını fark edince acı acı ağlamaya başlamış. Onu ağlarken gören Muhammed acısının sebebini anlayıp şöyle demiş: "Gönlünü ferah tut ve taşlarını şu gösterdiğim yere bırak. Her kim bu taşların üzerinde dua etmezse onun haccı faydasızdır ve makbul değildir." Daha sonra

[28] Bu bölümde yazılanlara bakılırsa o dönemde dolaşımda olan, menkıbe tarzında anlatıların bulunduğu bir kitaptan bahsediyor. İlk olarak aklıma Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin Muhammediyye adlı eseri gelmişti ancak o eserde bu tür anlatıların hiçbiri bulunmuyor.

[29] Kâbe'den bahsettiğini sanıyorum. Karıştırıp Mekke yazmış olmalı. Ancak hiçbir İslâmi anlatıda Kâbe'nin inşasına dair böyle bir hikâyeye rastlamadım.

Muhammed ayağıyla taşa vurarak içmek için uygun olmayan[30] bir su çıkarmış, bu suya *abzemzem* (Âb-ı Zemzem), yani arınma suyu adını vermiş. Bu sudan bir miktar alıp küçük kaplar içinde getirmek hacıların âdetidir. Aralarından biri öldüğü zaman naaşın üzerini örtmeleri gereken örtüye[31] bu suyu serperler ki hacıların tüm günahlarına kefaret olsun.

Gene derler ki Muhammed'e malum olmayan kimse Mekke'ye gelemezmiş. Gelen kişinin kimliği Muhammed'in inayeti ile muhafızlara (ki bunların hepsi hadımdır) ifşa olur, eğer bu *hagii* (hacı) yani hac yolcusu hırsız veya günahkâr ise yahut Hıristiyan veya başka bir din mensubu ise, mevzubahis muhafızlar onun Mekke'ye girişini engellermiş. Ayrıca bazılarının dediğine göre Muhammed'in naaşı orada değilmiş, mabedin duvarına Muhammed'in suretine benzer bir görüntü basılı imiş, onu öpüp eve öyle dönerlermiş.[32] Bu kâfirler mucize yerine bu tür yalan dolu ve hattâ benim aktarmaktan hicap edeceğim çok daha gülünç işlerin Muhammed aracılığıyla gerçekleştirildiğine ikna olmuşlar. Asil okurdan ricam o ki bunlara inanıp inanmadıklarını bir Türk'e sorsunlar, o zaman görecekler ki bu hacı[33] gerçekleri birebir anlatmaktadır.

11. İmaretleri Üzerine.

İmareth (İmaret) adını verdikleri, krallarının vasiyetleri üzerine kurulmuş bakım evleri vardır. Bu yapılarda yoksullara ve yabancılara aş verilir. Her yerde verilen yemek ayrıdır. Bir yerde etle beraber *pirincts tsorba* (pirinç çorbası) adını verdikleri pirinç yemeğini ikram ederler, başka bir yerde akşam yemeği

[30] Zemzem suyu içilebilen bir su ancak yazar burada zemzem için *aqua ad potandum inutilis* (içmek için uygun olmayan su) ifadesini kullanmış.
[31] Kefenden bahsediyor olmalı.
[32] Hacerü'l-esved ile ilgili anlatılanlara başka türlü söylentiler eklenip böyle bir dedikoduya yol açmış gibi görünüyor.
[33] Burada da *peregrinus* sıfatını kullanmış ancak kendisinden bahsediyor. Zira Georgieviz Kudüs'e giderek kendi inancı uyarınca hacı olmuştu.

olarak[34] buğdaydan yapılma *boghdai as* (buğday aşı) ikram edilir, yeterince ekmek de eklenir, içecek olarak ise su verilir. Kimsenin orada sabahlamasına veya uyumasına izin verilmez, geceyi geçirmek için ücretsiz misafir kabul eden umumî kervansarayları (*charvatsanrie*)[35] vardır. Ancak bu yerlerde yatak bulunmaz, ot veya saman üzerinde uyurlar.

12. Kurbanları Üzerine.

Çoğunlukla adaklık olsa da kurban keserler. Arapçada olduğu gibi Türkçede de buna *chorban* (kurban) derler. Hastalıkta veya bir tehlike durumunda herkes belli yerlerde kendi maddi durumu ölçüsünce kurban keseceğine söz verir. Adaklık kurban Yahudilerdeki gibi yakılmaz, bunun yerine öldürülen hayvanın derisi, başı, ayakları ve etinin dörtte biri rahibe verilir, dörtte biri yoksullara, dörtte biri komşulara dağıtılır. Kurban kesenler geri kalan kısımları yemek için kendilerine ve dostlarına ayırırlar. Eğer adak adayan kişi hastalıktan veya tehlikeden kurtula-

---

[34] *Akşam yemeği* diye çevirdiğim sözcük *obsonium* sözcüğü. Bu sözcük temelde *ekmeğin yanında yenen yiyecek* anlamına gelse de genel olarak tüm yiyecekleri kapsar. Ancak özellikle *pro obsonio* ifadesinin kullanılması dolayısıyla belli bir öğünü ifade etmesi olası geliyor. Buna dair, Tony Hunt editörlüğündeki *Teaching and Learning Latin Thirteenth-Century England* (I. 44) adlı kitapta *obsonium* sözcüğü için "*obsonium, Anglice wake meyte obsonium est cibus sumptum contra somnium* (*obsonium*, İngilizcede *wake meyte*, *obsonium* uykuya doğru yenen yemektir)." alıntısı yapılmış. Buradan hareketle, yazarın da özel olarak belirttiği göz önüne alınırsa, buğday aşının akşam yemeği olarak verildiğinden bahsettiği söylenebilir. *DMLBS*, *"obsomnium 2.b" baş. bkz.*

[35] Bu sözcük incelediğim hemen hemen her araştırma ve çeviride *kervansaray* olarak okunmuş. Ben de aynı şekilde aktardım. Transkripsiyonu itibarıyla akla en yatkın olasılık bu olsa dahi yazarın *saray* sözcüğü için kullandığı iki farklı transkripsiyonun *sarai* ve *tsarai* olduğu (Yağmur, 2016, s.211) göz önüne alındığında *kervansaray* için *-sanrie* gibi bir transkripsiyonun ortaya çıkması, yazarın tutarsız transkripsiyonları hesaba katılsa dahi, normalden fazla bir sapma gösteriyor.

mazsa adağını yerine getirmez. Her şeyleri karşılıklıdır: "Ver ki vereyim." Benzer bir ibadet Rumlar, Ermeniler ve Hıristiyanlık dinini benimsemiş diğer Asya halklarında da gözlemlenir.[36]

13. Miras ve Vasiyetleri Üzerine.

Eğer ölmekte olan bir Müslüman vasiyetname yazdırmaya karar vermişse dostlarını ve komşularını çağırır ve genellikle bir bakım evine, bir mabede veya insanların sık sık gelip geçtiği susuz bir yere 'hayır için' (*hairitsi*), yani *pietatis gratia*[37] veya 'can için' (*gsianitsi*),[38] yani *pro anima*, uzak bölgelerden su getirilmesini vasiyet eder. Kimileri de esirlerin ve satın alınmış kölelerin azat edilmesini vasiyet eder. Kadıncıklar ise (bu cins her şeyden evvel batıl inançlara sahip olduğundan) Hıristiyanların katledilmesi için paralarını askerlere bırakırlar. Bunun nefsî kurtuluşları için faydalı olduğunu düşünürler. Krallar veya gücü yeten kişiler de mabetler ve bakım evleri inşa ettirirler.

14. Defin Törenleri Üzerine.

Ölen Müslüman erkek ise bir erkek, ölen kadın ise bir kadın cenaze işleriyle ilgilenir. Naaşı yıkarlar, parlak beyaz bir keten giydirirler ve sonra şehir dışında bir yere taşırlar. Ölüyü tapınaklarda gömmek haramdır. Mum taşıyan dervişler yanan

---

[36] Metinde geçen "*similis... observatur*" ifadesi iki türlü düşünülebilir. *Observare* fiili bir ibadetin gerçekleştirilmesi anlamına gelebilir, bu durumda "*similis observatur*" benzer veya aynı ibadetin gerçekleştirildiğini anlatabilir. Hakeza bu fiil doğrudan *gözlemek, gözlemlemek* anlamına da gelir ve bu durumda *aynı* (veya *benzer*) *anlayış gözlenir* (veya *gözlemlenir*) demek istemiş de olabilir.

[37] *Pietatis gratia*, en doğru şekilde *takva için* demektir. Georgieviz *hayır için* ifadesini *caritatis gratia* olarak çevirseydi daha isabetli olurdu. *Caritas* sözcüğü *hayır, diğerkâmlık* anlamlarını taşır. Dinî açıdan da daha isabetlidir.

[38] Aksulu (1998, s. 54) bu ifadeyi *hasenat için* olarak okumuş ancak *pro anima* ifadesi gösteriyor ki burada *can için* yazmaktadır.

mumlarla beraber yürür, ilâhiler terennüm eden rahipler onları takip eder, mezar yerine kadar böylece ilerlerler. Eğer mevta fakir idiyse sokaklardan geçerken para toplanır, vazife ücreti olarak din görevlilerine verilir.

15. *Tulbe* (Türbe) Adı Verilen Mezar Yapıları Üzerine.

Tabutun (örneğin kral tabutunun) üzerine bir bina inşa edilir, krallar şehir içinde gömülür. Zenginlere de fakirlere de hayvanatın rahatsız edemeyeceği veya çevresini kirletemeyeceği, kilise sunaklarına benzer yükseklikte bir kabir yaparlar. Kabre sık sık, ağlayarak geri dönerler, üzerine sunu niyetine yiyecek bırakırlar; bu yiyecekler ekmek, et, peynir, yumurta, süt olabilir. Putperestlerin âdetlerine benzeyen dokuz günlük bu ziyafette fakirler, gökteki kanatlılar ve karıncalar ölünün ruhu için bu yiyecekleri yer. İhtiyaç sahibi vahşi hayvanata da insanlar gibi yardımda bulunmanın Tanrı aşkına olduğu sürece Tanrı katında makbul olduğunu söylerler. Çok kişi gördüm ki küçük kuşları azat ettiler, zavallı kuşların parasını ödeyip uçurulmasını salık verdiler, kimileri nehirdeki balıklara Tanrı aşkına ekmek attı. Bunları yaparken de ihtiyaç sahiplerine karşı gösterdikleri bu takvalı davranıştan dolayı Tanrı'dan büyük mükâfat alacaklarını söylüyorlardı.

ASKERLİKLERİ ÜZERİNE

Hepsinin tek kralı vardır, şimdilerde ona *Huncher Othmanlardan Sahitsultan Suleiman* (Hünkâr Osmanlardan Şah Sultan Süleyman), yani *Imperator ex Othomanis Sahi*[39] *princeps Solomon* diyorlar. *Mustafa* (Mutstafa) adlı ilk oğlu da şu an yirmi

[39] Yazar *şah* kelimesi için doğrudan Latince bir çeviri vermeyip *sahi* kullanımını tercih etmiş. Şah İsmail için de *Sahi Sultan Zmail* kalıbını kullanıyor.

üç yaşlarında. Tiranlık ve gaddarlıkta seleflerinden üstün olan bu çocuk babasına sık sık tuzaklar kuruyor, öyle ki taht arzusuyla babasını bir şekilde öldürebilir. Kralın emri altında *tsangiach begler* (sancak beyleri) adı verilen, satraplara benzer iki emir bulunur, bunlardan biri Avrupa'da, diğeri Asya'dadır. Bunların altında da *timargilar* (tımarcılar) denen, daha düşük rütbeli iki emir bulunur, askerler bunların emrine uyarlar. Eğer sefere çağırılan askerler itaat etmezlerse idam edilirler. Çok sayıda 'paşa' (*bassa*) vardır, bu sözcük *capita* (başlar) olarak çevrilebilir.[40] Bunlar danışman olarak krala sürekli eşlik ederler. Kralın fedaileri olan *sulihtarlar* (silâhtarlar) her daim kralın arkasında dururlar. Onlarla beraber *capugtsibegler* (kapıcı beyler) adındaki odacılar, *iazigtsibegler* (yazıcı beyler) adındaki kâtipler, *eminler* (eminler) adındaki vergi (yani oğlan ve para) memurları, *spahalar* (sipahiler) adındaki hafif silahlı süvariler, *ulachlaris* (ulaklar) adındaki çok sayıda haberci ve bunlar gibi görevliler kral odasını[41] sürekli doldurur.

---

[40] Georgieviz *paşa* kelimesi ile *baş* kelimesi arasındaki benzerlikten hareketle bu çeviriyi yapmış. Günümüzde de bu sözcüğün kökeni hakkında Türkçe ve Farsça olduğu ile ilgili iki farklı görüş var. Şemseddin Sami sözcüğün aslının "baş ağa" olduğunu (*KT*, "پاشا" *baş. bkz.*), Devellioğlu da Türkçe kökenli olduğunu yazar (OTAL, *"paşa" baş. bkz.*). Gene Şemseddin Sami ilgili maddede sözcüğün Farsça *pây-i şâh* terkibinden geldiği yönündeki görüşü de aktarmış ancak bunun uzak bir ihtimal olduğu şerhini düşmüştür. Buna mukabil Jean Deny *başa* ve *paşa* sözcüklerinin birbirlerinden ayrı değerlendirilmesi gerektiğini öne sürerek *baş ağa*dan gelen sözcüğün *başa* olduğunu, bu sözcük ile *paşa* arasında bir bağ olmadığını, *paşa* sözcüğünün Farsça *pâdişâh* sözcüğünden geldiğini ancak sözcüğün (olasılıkla Moğol istilası sonrasında) Harezm Türkçesinden gelen *başkak* sözcüğünden etkilenerek Osmanlı'daki anlamını kazandığını öne sürüyor (*TEI*, *"pasha" baş. bkz.*).

[41] Has oda.

1. Emirlerin Durumları Üzerine.

Satraplardan hiçbiri miras yoluyla herhangi bir eyalete veya devletçiğe sahip olamadığı gibi, elindeki toprakları da kralın onayı olmadan evlatlarına veya haleflerine miras bırakamaz. Eğer beylerden veya emirlerden biri belli bir gayrimenkule sahip olmak ister ise bu gayrimenkul şu koşulla ona verilir: Gayrimenkulün değeri ve getirisi hesaplanır. Türk[42] bu yıllık gelirle kaç askerin beslenebileceğini araştırır. Bu satrap belirlenen sayıda askeri her daim her emre hazır tutmakla yükümlüdür, aksi takdirde idam edilir. Sağlık sorunları dışında hiçbir şey o satrapı savaşa katılmaktan muaf kılmaz. Eğer Türk bu lütfu onun elinden almak isterse onu azleder. Azledilmediği sürece ölene dek bu gayrimenkul onundur. Ölümünden sonra mirasçıları mevcut anlaşmayı sürdürmek isterlerse buna izin verilir, aksi takdirde mülkler başkasına devredilir. Bu emirlerden biri kralla konuşacağı zaman gözlerini yere diker, onun yüzüne bakmaya cüret etmez.

2. Danışman yahut Şansölye, Daha da Doğrusu Sekreter Olarak Düşünebileceğimiz Paşalar Üzerine.

Bütün paşalar umumiyetle hadımdır (en azından İstanbullu bir satrapın kölesi iken bana böyle anlatılmıştı) ve bunlar kral nezdinde sancak beyleri hariç diğer emirlerden daha itibarlıdır ve neredeyse hepsi zorla alıkonmuş Hıristiyan çocukları arasından çıkıp bu rütbeye erişirler. Türk'ün kızlarından biri ile evli olsalar dahi, örneğin 'Rüstem' (*Hrustan*) paşa öyledir, bunlardan hiçbiri miras hukukuna dayanarak ne bir kale ne bir vilayet ne de bir çiftlik sahibi olabilir. Ancak eğer herhangi bir rütbeye erişirlerse ölene dek veya Türk onay verdiği sürece o rütbede kalırlar.

---

[42] Padişahtan bahsediyor.

3. Türklerin Krallarına Göstermek Zorunda Oldukları İtaat Üzerine.[43]

Türk avlanmak veya ibadet etmek için saraydan dışarı çıkmadığı sürece, 'yeniçerilerden' (*ienitseris*) yahut diğer emirlerden kimse zırh ve kılıç kuşanmış şekilde şehirde gezemez. Şehir muhafızları veya resmî görevliler asa taşırlar, eğer sorun çıkaran veya başkalarına zarar verip kötülük eden birilerini yakalarlarsa ona sopa atarlar. Onunla[44] konuşan biri yüzüne bakmaya cüret etmez, yere eğilip ayaklarını öper, konuşurken gözlerini yere diker.

Ulaklar vasıtasıyla bir bölgenin yöneticisine mektup gönderdiğinde ulağın atı yolda yorulur veya hızlı gittiği için takati kesilirse bu ulağın yolda gördüğü herhangi birinin atına el koyma hakkı vardır; eğer yolda kimseyi bulamaz ise şehirlere veya kasabalara gidip yargıca, yani 'kadıya' (*cadiam*) başvurur. Kadı ona bir at bulamazsa evinin önünde asılır, bu sebepten dolayı kadıların pek azı at kullanırken çoğu eşek kullanır.[45] Bu ulak gönderildiği kişinin yanına vardığı zaman onun tarafından hürmetle karşılanır. Mektubu ilettiği kişi krallarının mektubunu tevazu ile kabul edip öptükten ve mektuptaki emirleri şaşılası bir hızla yerine getirdikten sonra oradan ayrılır. Orada ona itaat etmeyecek tek emir, ona isyan edecek tek eyalet veya kent (bizim aksimize), velhasıl ondan korkmayan tek kişi yoktur.

---

[43] Lat. *De obedientia quam Turcae suo Regi praestare coguntur*. Yazar bu bölümlerde padişahtan bahsederken doğrudan *Turca* sıfatını kullanıyor. Dolayısıyla burada başlık "Kralları Türk'e göstermek zorunda oldukları itaat üzerine" olabilir. Çünkü başlıkta geçen *Turcae* tümüyle Türkleri de sadece padişahı da ifade ediyor olabilir. Nitekim yazar Türklerden bahsederken *Turci* değil, *Turcae* çekimini kullanıyor.

[44] Burada sultandan bahsediyor.

[45] Büyük ihtimalle, atlarını kullanmayıp bir ulağın gelme ihtimaline karşı hazırda bekletmelerinden bahsediyor.

4. Türkler Nasıl Güç Kaybeder?

Türklerin imparatoru, savaş zamanında olduğu gibi barış zamanında da eyalet gelirleri ile sürekli asker beslenmesi koşuluyla bu eyaletleri emirlerine adilce pay eder. Eyaleti kaybetmediği sürece askerleri öldü diye gücünü kaybetmez. Diyelim ki Türklerin imparatorunun dört yüz askeri var ve bunların yüzü Macaristan'dan gelen gelirle geçiniyor; eğer Macaristan kaybedilirse bu yüz asker de yitirilir. Bilakis hiçbir eyalet yitirilmez ancak tüm askerler ölürse hiçbir şey kaybetmiş olmazlar; zira onların ülkesinde imparator çok sayıda asker ister ama asker bulmak kolaydır. Bu durum bizde kilise gelirlerinden nasiplenecek veya boştaki görevlere gelecek birilerinin kolayca bulunmasından farksızdır.

5. 'Gazilerin' (*Chazilariorum*) Durumu Üzerine.

Chazilar (Gaziler) adı verilen askerler cevvaldirler ve savaş meydanında hayret verici bir şekilde dövüşürler. İlk saldırıda düşmanlarını öldürürken ciritlerini de kırar, kalkan, mızrak ve kargı dışında hiçbir silah veya teçhizat kullanmaz, örneğin bizimkiler gibi zırh veya miğfer kuşanmaz, mızrakları kırılıp kargıları kınından çıktıktan sonra kendilerini yalnızca kalkanla muhafaza eder, erkekçe dövüşür, her zaman düşmanlarının başına ve eline hücum eder, tüm güçleriyle düşmanlarını öldürmeye çalışırlar. Kılıç darbesiyle düşmanı yaralamak veya atına vurmak methedilmez, bilakis şerefsizlik sayılır.

Bunlar yaşamlarını ve selametlerini dillerinde *nassup* (nasip) veya *ctsutara* (Sitare)[46] adını verdikleri talih tanrıçasına emanet ederler. Bu tanrıçaya dair şu atasözü çok meşhurdur: *Iazilan gelur baßina* (Yazılan gelir başına). Bu söz Latinceye şöyle çev-

[46] Aksulu (*age*, s. 57) bu sözcüğü Heffening'e dayandırarak 'sitare' olarak okumuş. Sitare'nin bu anlamı olsa da س (sin) ile yazılan, yani herhangi bir telaffuz arazı bulunmayan bir sözcüğün transkripsiyonunda *s-* tek başına yetecek iken *cts-* gibi bir harf kalabalığı ilginç görünüyor.

rilebilir: *Iazilan*, yani *scriptura*; *gelur*, yani *veniet*; *baßina*, yani *capiti*. Bunun anlamı şudur: Talih tanrıçası her bir kişinin doğduğu gün onun başına ne yazdı ise, en aşılamaz engellerin ardına saklanılsa dahi ondan kaçmak imkânsızdır.[47] Tarih kitaplarında gazilerin yaptığı işler şiir biçiminde yazılmıştır ve bunlar herkes tarafından okunur ki diğerleri de düşmana aynı yüreklilikle (onur ve methiye arzusuna kapılıp) cesurca ve korkusuzca saldırsınlar.

Bunun dışında, bu tür bir zaferin sonucunda askerin aldığı ücret iki katına çıkarılır. Buna mukabil bu lütfa mazhar olmuş atlıların cirit, kargı, mızrak ve demir sopa kuşanarak kralı takip etmesi gerekir. Bir kısmında kalkan olur, bir kısmında olmaz ve savaş zamanında olduğu gibi barış zamanında da sürekli maaş alırlar.

6. Piyade Düzenleri Üzerine.

İlk piyade birliği 'solaklar' (*solachlarium*), yani okçulardır. Bunlar yay, ok ve kargı kullanırlar. Başlıkları ile 'yeniçerilerden' (*jenitseris*) ayırt edilirler. İkinci birlik 'yeniçeriler' (*jenitserorum*) olup 'solaklara' (*tsolachlarum*) benzer teçhizatları vardır ancak ok ve yay yerine bir balta ve ateşli silah kullanırlar. Bunlar Hıristiyan tebaadan toplanır, zorla alınıp sünnet edilir, *tsarai* (saray) adı verilen yerde eğitilir, gene Hıristiyanlara karşı pek cevval biçimde savaşır, geçinmelerine yetecek küçük bir miktar maaş alırlar; kimi üç, kimi dört, kimi beş sikke ücret alır, aldıkları sikkeye *ahtse* (akçe) denir, altmış akçe ise bir *corona-*

[47] Elbette İslâmi açıdan talih tanrıçası gibi absürt bir karakterin varlığından bahsedilemez ancak kader anlayışının bir Hıristiyan'a farklı gelmesi mümkün. Hıristiyanlığın neredeyse tüm mezheplerini şâmil inanca göre Tanrı zamandan münezzeh olup hem geçmişi hem geleceği bilir ancak kimsenin kaderi baştan belirlenmiş değildir. İslâm'da ise (her ne kadar bazı aksi görüşler olsa da) Allah her şeyi bilmesinin yanında herkesin kaderi bu aşkın bilginin sonucu olarak Allah tarafından belirlenmiştir.

tus eder.[48] Yeniçeriler hasta olmadıkları sürece at binemezler, aksi takdirde ölüm cezasına çarptırılırlar. Yeniçeri olmuş pek çok Türk çocuğu da bulunur. Üçüncü piyade birliği 'azaplardır' (*azaplarum*) ve savaş bittiğinde bunlara verilen ücret de kesilir. Bunların hepsi Türk çocuğudur. Uzunca bir mızrak ve kargı kullanır, kızıl veya başka renkte kumaştan, dört sivri uçlu, *tachia* (takke) dedikleri bir başlık takar, kıyafetleri ve teçhizatları ile yeniçerilerden ve solaklardan ayrılırlar. Bu birlik düşman atlılarını yarıp geçer. Diğer bir birlik Eflâk'tan gelen, Rum mezhebine[49] mensup, *voinichlar* (voynuklar) adı verilen birliktir;[50] bunlar vergi ve haraçtan muaf olmaları haricinde Türk'ten herhangi bir ücret almazlar.[51] Bir vazifeleri de Türklerin kralının boşta bulunan atlarının beslenme masraflarını üstlenerek ve bakımlarını gerçekleştirerek bu atları savaşa hazır etmektir.

7. Türklerin Kralının Çadırları Üzerine.

Türklerin kralı Konstantiniyye'den ayrılıp savaşa giderken *satorlar* (şatorlar) da denen[52] iki çadır kullanır. Çadırlardan biri

---

[48] Aksulu (age, s.58) *coronatus* sözcüğünü Kron olarak çevirmiş ancak bu tarz bir çeviri büyük oranda anakroniktir. Zira mevzubahis *coronatus*, Ortaçağ'da bilhassa Burgundia Dukalığı ve Flandre Kontluğunda (Lat. *Flandria*) kullanılan bir altın sikke idi (DuCagne, *"Coronatus" baş. bkz.*).

[49] Ortodoks Kilisesi.

[50] Günümüzde bunlar *voynuk* olarak bilinse de sözcük Sırp-Hırvatça *vojnik* (Kir. *војнūк*) kelimesinden gelmektedir. Yazarın transkripsiyon tutarsızlıklarını gene hesaba katmak gerekse de *voinichlar* yazımı o dönemde sözcüğün Türkçede *voynik* veya *vojnik* olabileceğini düşündürüyor. Aksulu da (ay) sözcüğü *Vojnikler* olarak okumuş.

[51] Aslında *maktu* adı verilen bir para öderlerdi. Bkz. Guboğlu, 2007, s. 298.

[52] Aksulu (ay) bu sözcüğü makul olarak *çadırlar* şeklinde okumuş. Ancak benim dikkatimi çeken bir nokta var. Sözcüğün Macarcası *sátor* (ok. *şator*). *Çadır* ile *sátor* sözcüklerini mukayese ettiğimizde *ç-ş*, *d-t* ve *r-r* sesleri bir korelasyonu işaret ediyor. Hakeza sözcüğü Türkçeden ödünç alan Rusçada da (Kir. *Шамёр*) *ç-ş* değişimi gerçekleşmiş. Burada yazar

kral için gerilir, diğeri ise güzergâh üzerinde bir sonraki konaklama yerine kurulur ki ertesi gün kral oraya geçebilsin. Çadırlar o kadar büyüktür ki uzaktan bakanlar onu bir şehir gibi görür. Komutanlar çadıra en yakın bir yerde karargâh kurarlar ve krallarının çadırına yürüyerek giderler. Bunun ardından süvariler ya tek ya üç çadır kurarlar. Piyadelerin dahi kendi çadırları vardır, disiplin gereği bu çadırları kurarlar ki gece kimse açıkta yatmasın. Yola çıkacak ordu için taş ustaları yollar inşa ederler, yolu belli edecek taş veya kütük yığınlarını biraraya getirirler ki karanlıkta dahi kimse yanlış yola girmesin. Gece yarısı yola çıkıp ertesi gün öğlen vaktine dek sıra halinde ilerlerler. Kral kendisiyle konuşan iki paşasının arasında at sürer, onların önünde yeniçerilerden birkaçı da at üzerinde kandil taşıyarak ilerlerler. Bu manzara gecenin en karanlık zamanında oluşur. Sonrasında 'çavuşlar' (*tsauslar*) gelir. Dört bir yanı sivri çıkıntılarla dolu, demirden sopaları vardır. Kralı bilinçli veya rastgele ok atışlarından korumak için insanları kralın gözünün önünden uzaklaştırırlar. Sonrasında silahtarlar, yani kralı koruyan kalabalık[53] gelir, bunların arasında da kralın ve emirlerin hizmetindeki oğlanlarla dolu arabalar bulunur.[54] Bunların

---

doğrudan Türklerden duyduğu şeklini değil de Macarcadaki (zira kendisi Mohaç'ta savaşmıştı) şeklini yazmış olabilir. Bu yüzden tevil etmek yerine doğrudan *şatorlar* olarak bıraktım. Öte yandan yazar Türkçe sözcükleri transkripsiyonları ile birlikte yazdığında her zaman *vocatus* (denen) sıfatını kullanırken burada *cognomento* (diğer adıyla) sözcüğünü kullanmış. Ancak gene de sözcüğün sonunda Türkçe *-lar* eki bulunuyor. Ya o dönemde bizim dilimizde de *şator* kullanılıyordu (ki çok düşük bir ihtimal) yahut yazar kafa karışıklığı yaşayarak *çadır* sözcüğünü duyduğu şekilde değil, kendi aşina olduğu biçimde yazdı.

[53] Hassa muhafızları (Aksulu, *age*, s. 59).

[54] Aksulu (ay) bu kısımda *oğlanları* (*cynaedi*) doğrudan *erkek çocuk* olarak çevirmiş ancak bu elbette biraz yumuşatılmış bir çeviri (mevzubahis çeviri Heffening'in Almanca çevirisinden yapıldığı için Almanca çevirideki sözcüğü bilmiyorum). Zira Aksulu'nun çevirdiği *De Turcarum Ritu et Caeremoniis* adlı eserde de kullanılan sözcük *cynaedi* sözcüğü. Bu sözcük

önünde ve arkasında da mevzubahis komutanlar bulunur. Beraberlerinde süvari ve piyadeler, kimi ücretli, kimi yağma ve ganimet aşkına orada bulunan insanlar gelir, bunların tümü erkek olup yanlarında kadın getirmezler.

8. Hayvanların Nakli Üzerine.

Bunların ardından erzak, çadır ve benzeri askerî malzemeleri taşıyan develerden, katırlardan ve atlardan [hattâ bazen kendi dillerinde *phil* (fil) dedikleri hayvanı da getirirler] müteşekkil bir sürü gelir. Türk'ün çadırı nereye kurulacak ise tıpkı şehirde olduğu gibi orada da tek tek her şeyin düzenli bir şekilde hazır edilmesi gerekir. Terzilerin, fırıncıların, kasapların da yerleri vardır. Bazıları her türden etin bulunduğu sofralar hazırlar. Eğer taze et bulamazlarsa o zaman hayvanların taşıdığı erzak arasından çifte kavrulmuş ekmek,[55] *pastarma* (pastırma) adını verdikleri bir tür kuru et, peynir ve kesilmiş süt[56] çıkarırlar. Açlığa, susuzluğa ve soğuğa karşı oldukça dayanıklıdırlar. Nadiren şehirlerde yaşarlar, daha ziyade kırsal bölgelerde, çadırlarda, samanlık ve nehir civarlarındadırlar. Kendilerinden ziyade hayvanlarının bakımı ile ilgilenirler. Köleler gibi efendiler de az miktarda, masrafsız yemekle yetinir, öyle ki sadece mevzubahis kesilmiş sütü su ile karıştırıp içine taze veya kuru ekmek banarlar. Gece vakti büyük bir sessizlik olur, öyle ki kaçan esirleri dahi bağırış çağırış olmasın diye yok sayarlar zira ses çıkarmanın cezası vardır. Ancak yatmaya giderken veya yola koyulmak için kalktıklarında hep birden yüksek sesle üç kez *Allah Allah Allahu* (Allah Allah Allahu), yani 'ey Tanrı' derler.

Latincede *yaşça büyük erkeklerle cinsel münasebete giren genç erkekleri*, yani *oğlanları* ifade eder.

[55] Peksimet (Aksulu, ay).

[56] Keş adlı süt ürününden bahsediyor olmalı. Bir çökelek türü olan keş, yoğun tuz içerir ve uzun süreli saklanabilir. Uzun seferler düşünüldüğünde *kesilmiş süt* (Lat. *lac coagulatum*) ifadesinin keş için kullanıldığını sanıyorum.

9. Savaşta Gösterdikleri Hukukşinaslık Üzerine.

Seferdeki disiplinleri öyle katıdır ki askerlerden hiçbiri hiçbir şey çalamaz, aksi takdirde acımasızca cezalandırılır. Aralarında daimî muhafızlar vardır ve bunlar askerlerin yol üzerinde karşılaştığı sekiz, on yaşındaki çocuklar tarafından satılan ekmek, yumurta, meyve, yulaf ve benzeri malları çalınmaktan korurlar. Bu mevzubahis muhafızlar aynı zamanda yol civarında bulunan meyve bahçelerini korumakla da yükümlüdürler. Kendileri dahi tek bir meyveyi yahut benzer bir yiyeceği sahibinin izni olmadan koparamazlar. Yoksa ölüm cezasına çarptırılırlar. Perslere karşı düzenlenen bir seferde Türk ordusundaydım; bir 'sipahinin' (*tspahiam*) atı ve hizmetlisi ile birlikte başının vurulduğunu gördüm. Meğer atı ipini koparıp birinin tarlasına girmiş.

10. Türk'ün Zaferi Şerefine Düzenlenen Kutlama Üzerine.

Zaferden haberdar edilen şehirler tümüyle coşkuya kapılır. Geceleyin ilk meşale vaktinde[57] zafer kutlaması başlar. Her yere kandiller, balmumuyla kaplanmış odunlar, meşaleler yerleştirilir; Türklerin imparatorunun geçeceği yola ve bu yoldaki evlere halılar, süslü perdeler ve ipek kumaşlar serilir. İmparator o sırada başka bir bölgede savaş yürütmüyorsa esas zafer alayını daimî ikametgâhı Konstantiniyye'ye bırakır. Ancak kanunlara göre hükümdarlığı genişletmek veya savunmak amacıyla Hıristiyan ülkelere yapılacak seferleri üç senede bir bizzat düzenlemekle yükümlüdür.

[57] *İlk meşale vakti* olarak çevirdiğim ifade *prima fax* ifadesi. *Prima fax* akşam ile gece arasındaki bir zaman dilimini, hususiyetle hava karardıktan hemen sonraki zamanı ifade eder. Bkz. Macr. *S.* i.15.

11. Avları Üzerine.

Şu güneşin altında,[58] avdan Türk milleti kadar hoşlanan başka bir millet yoktur. At üstünde yabani hayvanların izini sürerken çetin arazilere, dağlık bölgelere girerler. Eğer ölmüş hayvanı köpek boğmuşsa onu ne kendileri ne o bölgeleri iskân etmiş Hıristiyan yerleşimciler yer. Şans eseri bir yaban domuzu öldürmüşlerse onu o bölgelerdeki Hıristiyanlara verirler çünkü Müslümanların domuz eti yemesi yasaktır.

İŞÇİ VE ÇİFTÇİLERİ ÜZERİNE

Köylüler köleleri aracılığıyla tarlaları sürerler.[59] Bunlar imparatora öşür vergisi ödemekle yükümlüdür. Zanaatkârlar ise el sanatları ile geçinirler. Boş oturan açlıktan çürür. Ticaretleri de canlıdır. Şimdilerde *Natolia* (Anadolu) dedikleri Küçük Asya'yı, Arabistan'ı, Mısır'ı gezip dolaşıyor, Venedikliler ile ticari münasebetler kuruyorlar.

Tek tek her şehirlerinde hamamlar vardır ve dinî inançları mucibince günde iki veya üç kez yıkanırlar. İdrar çıkardıklarında penislerini ve testislerini, karınlarını boşalttıklarında makatlarını yıkarlar, kadınlar da aynısını yapar. Su dolu testiler taşıyan hizmetliler onların peşinden gelir; erkeklerin hizmetlileri erkek, kadınların hizmetlileri kadındır. Yıkanmaya çıktıklarında kadınlar kıl döken bir tür krem sürünürler, erkekler de mahrem bölgelerini tıraş ederler. Kıllarının uzamasına hiçbir şekilde izin vermez, hem erkekler hem kadınlar her ay bir veya iki defa bu uygulamayı gerçekleştirirler. Özellikle mabede gidecekleri zaman bunu yaparlar, aksi takdirde (kutsal bir

---

[58] *Güneşin altında* (Lat. *sub sole*), Türkçede *gökkubbenin altında* veya *dünya üzerinde* ifadesi ile aynı anlamdadır. Latince tasavvuru göstermek için ifadeyi aynen bıraktım.

[59] Ağa-maraba düzeninden bahsediyor olmalı.

mekâna saygısızlık ederek) ateşe atılırlar.[60] Öte yandan terzi, kunduracı, altın, gümüş ve her türden metal kuyumcusu gibi farklı alanlarda zanaatkârlar bulunur. Hakeza marangozlar, balıkçılar, taş işçileri de vardır ancak bunlar bizdeki gibi[61] pek parlak ve üstün zekâlı kişiler değildir.

1. Yurttaşların Hukuku.

Türklere de Hıristiyanlara da aynı yargıç bakar. Müslümanlar arasından seçilen biri herkese adalet dağıtmakla yükümlüdür. Biri cinayet işlerse kendisi de ölmelidir. Hırsızlık veya gasp suçu işleyenler asılır: Misal, yeniçerinin biri çarşıda hamile bir kadının sattığı sütü içip parasını vermedi, hâkim karşısına çıkınca suçunu inkâr etti. Yüksek bir yere ayaklarından asıldı, karnına ip bağlanınca sütü hemen kustu. Bunun üzerine oracıkta verilen kararla boğuldu. Şam'da gerçekleşen bu hadiseye ben de şahit oldum; Ermenistan'dan Kudüs'e geliyordum. Zina suçu işlendiğinde erkek zindana atılır, birkaç ay sonra kefaretle serbest kalır. Eğer kadın ise, yani zâniye ise, eşek üstünde mahalle mahalle, sokak sokak gezdirilir, çıplak bir şekilde kırbaçlanır, boynuna boğa bağırsağı dolanarak taşlanır.

2. Ziraat Üzerine.

Hıristiyanlar da Müslümanlar gibi tarla, bağ, otlak işleri ile ilgilenirler. Bizim ülkelerimizdekilere benzer mahsulleri vardır; buğday, darı, arpa, yulaf, kışlık buğday, bakla ve her türden fasulye yetişir. Pirinç dışında keten ve pamuk da bizim ülkelerimizden daha bol miktarda yetişir.

---

[60] Burada ateşe atılmak deyimi cehennemde yanmayı ifade ediyor olmalı. Ancak yazar bunu bu şekilde mi anladı, yoksa gerçekten insanların ateşe atıldığını mı zannetti, emin değilim.

[61] Lat. *Ut in istis partibus nostris* ifadesine göre *bizdekinin aksine* yahut *tıpkı bizdeki gibi* demiş olabilir.

İki toplumun da üzüm bağları vardır ama mahsul farklı şekillerde değerlendirilir. Hıristiyanlar üzümden şarap üretirken Türkler *pechmez* (pekmez) adını verdikleri balı yapıyorlar. Kurutulmuş üzümleri öyle bir yöntemle iyileştiriyorlar ki hem görünüşüyle hem tadıyla tazeymiş gibi görünüyor, bunu da *usum turßi* (üzüm turşusu) diye adlandırıyorlar.

Çok sayıda meyveleri var. Mevsimi geldiğinde bahçeler kavun, karpuz, hıyarla dolup taşar. Kabuklu yemişler, elma,[62] armut, nar, kestane, incir, kiraz ve benzeri, fiyatı ucuz meyveler de bulunur ama bunlar her yerde yetişmez. Kapadokya'nın ve Küçük Ermenistan'ın tamamı gibi, bu meyvelerin hiçbirinin (soğuk iklimden dolayı) yetişmediği yerler de vardır.

3. Hayvanat Çeşitliliği Üzerine.

Sobanlar (Çobanlar) adı verilen sürü güdücüleri vardır;[63] bunlar daima yalnız yaşarlar ve neredeyse her ay hayvan otlatmak için bölge değiştirirler. Çadırları ve hayvan sürüleri dışında herhangi bir evleri veya mülkleri yoktur ama deve, katır, at, boğa, koyun, keçi gibi hayvanları otlatırlar. Peynir ve tereyağı yaparlar, yün kırkarlar ve bu yünden *ghepenech* (kepenek) adını verdikleri bir pelerin yapar, halı dokurlar. Bu halıları satar, kazandıkları parayla ailelerinin geçimi için tahıl alırlar. Hepsi bilir ki herhangi bir yılda doğan hayvanların onda birini Türklerin kralına verme yükümlülükleri vardır. Vergi yükümlüsü

---

[62] Burada *poma* sözcüğü geçiyor. *Pomum* genel olarak meyveler için değil, bu meyvelerin ağaçları için kullanılır. Tam olarak neyi kastettiğini anlamadığımdan dolayı Aksulu'nun (*age.*, s. 62) *elma* çevirisini kabul ettim ancak gene de açıklamaya muhtaç.

[63] Açıkçası bu cümle çeviriden ziyade adaptasyon oldu. Cümlenin tamamı şu şekilde: "*Habent opiliones Sobanlar appellatos.*" Bu cümleyi Türkçeye çevirirken *çoban* kelimesini iki kez kullanmam gerekecekti çünkü *opilio* sözcüğünün Türkçede tek karşılığı bu. Sadece sığır sürülerinden bahsetseydi *sığırtmaç* terimi kullanılabilirdi ama genel olarak bütün sürülerin başındaki çobanlardan bahsediyor.

Hıristiyanlar ilaveten yaşayan insanlar üzerinden de vergi vermek zorundadır. Yani her bir erkekten ganimet olarak zaten bir *coronatus* alınır[64] ama son derece zalimce bir uygulama olarak beş yılda bir tüm Hıristiyanların evini dolaşır, evlenmemiş tüm erkek çocuklarına el koyarlar.

4. Evlerinin Yapısı Üzerine.

Evlerinde çok görkemli şeyler yoktur. Evler genellikle tuğladan inşa edilmiştir ve iki türlü tuğla kullanılmıştır. Bu tuğlalar ya fırınlanmış ya güneşte kurutulmuştur. Avrupa'nın tümünde çatılar kama biçimindedir ancak Anadolu'da düz, geniş ve tepesizdir. Yağmur suyu bir silindir aracılığıyla borulara ve su kanallarına ulaşır, onlar aracılığıyla da tahliye edilir.

5. Kıyafetleri Üzerine.

Giysileri yün, keten ve ipekten mamul olup yeterince görkemlidir. *Chautan* (kaftan) adlı, dar, detaylı ve ayak bileklerine dek uzayan bir giysileri vardır. Bizim pantolonlarımızı da edep yerlerini yeterince gizlememesi sebebiyle tahkir ederler. *Gumlech* (Gömlek) adlı iç çamaşırlarını eflatuna boyarlar, bir kumaş yığınını kule gibi yapıp piramit şeklinde sarar ve başlarına takarlar. Bu tür başlık dillerinde *tulbent* (tülbent) veya *salma* (çalma)[65] olarak adlandırılır. Zenginlerin zevceleri yüzlerini örterek yürürler. Yabancı bir erkeğe asla suratlarını göstermez, çarşıya sık uğramazlar. Hem erkeklerin hem kadınların ayakkabılarına *babucs* (pabuç) veya *csisme* (çizme) denir, ayakkabıların tabanında destek bulunur ki daha uzun süre kullanabilsinler.

---

[64] "Piyade düzenleri üzerine" başlıklı bölüme bkz.

[65] "Mabetleri, yani mescitleri (*meschitis*) üzerine" başlıklı bölüme bkz.

6. Yiyecekleri Üzerine.

Onlarda da tadı fena olmayan bir 'ekmek' (*echmech*)[66] vardır. Bizdeki gibi siyah veya beyaz olabilir ama onlar çiğ ekmeğin[67] üzerine *sussam* (susam) adını verdikleri bir tür tohum serper, sonra pişirirler. Ekmeği yiyenlerin ağzında hoş bir tat bırakan bu tohum İspanya sathındaki Granata Krallığı ve Sevilla civarı haricinde bizde kullanılmaz. Yemekleri pek sanatlıdır, çeşitli çeşnileri vardır. Umumiyetle bir şölen yemeği olan pirinç lapasını öyle yoğun yaparlar ki lapadan elleriyle parça alırlar. Tuhaftır ki balıklardan uzak dururlar. Domuz hariç her eti yerler. Orada bizdeki gibi misafirlere tahsis edilen yemekhaneler veya umumi hanlar yoktur ancak sokaklarda çeşitli yiyecekler ve geçimlik ürünler satılır.

7. İçecekleri Üzerine.

Üç tür içecekleri vardır. Birincisi, *secher* (şeker)[68] veya seyreltilmiş balla karıştırdıkları ve *tserbeth* (şerbet) adını verdikleri içecektir. İkincisi, çekirdekleri çıkartılmış kuru üzümler suda pişirildikten, içine gül suyu ve bir miktar saf bal eklendikten sonra elde edilen, *hossaph* (hoşaf) adı verilen içecektir. Türkiye'de her yerde bu satılır, tatlıdır ve karnı şişirir. Üçüncü içecek üzüm şırasından üretilen, tadı ve görünüşü daha ziyade bala benzeyen *pechmez* (pekmez) ile yapılır, pekmez su ile seyreltilip içmeleri için kölelere verilir.

8. Oturma ve Yeme Adapları Üzerine.

Yemek yerken yere *hactser* (hasır) adlı bir altlık, onun üzerine de halı veya minder sererler. Kimileri doğrudan yere oturur.

---

[66] Ekmek, Lat. *panis.*

[67] Hamur.

[68] Şeker, Lat. *succarum.*

Esophra (Sofra) adlı yemek masaları[69] deriden mamuldür, bir cüzdan gibi açılıp toplanabilir.[70] Bizim gibi oturmaz yahut eskiler gibi dirseklerine dayanarak masaya kurulmaz, bunun yerine iki ayaklarını terziler gibi çaprazlamasına, birbiri üzerine katlarlar. Yemeğe başlamadan önce dua ederler. Hızlıca ve büyük bir sessizlik içinde yer, zevcelerini gözden uzak bir yerde tutarlar. On iki yaşını geçkin köleler hanımların bulunduğu eve girmeye mezun değildir. On iki yaşından küçük çocuklar ise ayrı evlerde bulunan büyüklerine gerekli malzemeleri götürürken eve girip çıkarlar. Kadın esirlerin evden dışarı çıkması yasaktır ancak Türklerin kadınları yıkanmak için hamama yahut ıslahat çalışmaları için bağ ve bahçelere gittiklerinde (ki bunu sık yaparlar) onlarla beraber gidebilirler. Bunun dışında her daim eve kapanıp çalışırlar, ayrıca erkek kölelerle konuşmaları yasaktır. Kölelerin çilesi üzerine yazılmış bir sonraki bölümü okuyanlar durumu daha iyi anlayabilir.

[69] Aslında burada kastedilen sofra bezi ama *masa* anlamındaki *mensa* sözcüğü kullanılmış.

[70] Elbette burada deriden veya kumaştan mamul, ağzı ipli ve büzgülü, eski tip cüzdan akla gelmeli.

Türklerin, Farsların ve Arapların Selamlaşmaları[71]

Sellam aliech Tsultanum (Selam aleyküm sultanum)
(Lat.) *Pax tibi Princeps.*

Sellam aliech Baba (Selam aleyküm Baba)
Pax tibi Pater.

Sellam aliech Ana (Selam aleyküm ana)
Pax tibi Mater

vb.

Kişiler mertebelerine göre sırayla bu şekilde selamlanabilir.

Cevaplar

Alechmi sellam Rahmatullah (Aleyküm selam ve Rahmetullah)
(Lat.) *Et tibi quoque pacem donet misericors Deus.*[72]

Berechyat tesudignum (Bereket dostum)
Benedictionem amice mi.

---

[71] Her ne kadar bu kısımdaki sözcükleri döneminin ses özelliklerine uygun şekilde vermek istesem de bununla ilgili iki sorun var. Birincisi elbette Georgieviz'in tutarsız transkripsiyonu. Aynı ekleri almış sözcüklerin birini diğerinden farklı yazabiliyor. Örneğin birinci tekil şahıs iyelik eki almış iki kelimeden birini *Tsultanum*, diğerini *maslahatom* olarak yazmış. İkincisi de dönemin bir tür geçiş dönemi olması sebebiyle ses özelliklerinin tam olarak tespitinin zor olması. Belli başlı ses özelliklerini muhafaza edip diğerlerini değiştirmek de tutarsızlık yaratacaktı. Bundan dolayı yalnızca günümüz Türkçesine aktararak yazdım.

[72] *Rahmetullah*, yani *Allah'ın rahmeti* ifadesi *misericors Deus* yani *merhamet sahibi Allah* olarak tevil edilmiş. Esasında çevirinin *Et tibi quoque (fiat) pax et misericordia Dei* olması daha uygun olurdu.

Türk'ün Bir Hıristiyan ile Soru-Cevap Diyaloğu.

İlkin Türk şunu der:

Handa gidertsen bre giavur? (Nereye gidersin bre gavur)
(Lat.) *Quo vadis o Christiane?*

Hıristiyan şöyle cevap verir:

Stambola giderum Tsultanum (İstanbul'a giderim Sultanım)
Constantinopolim vesus[73] *pergo Princeps.*

Türk:

Ne issum[74] *var bu memleketten* (Ne işin var bu memlekette?)
Quid negotii habes in his regionibus?

Hıristiyan:

Bezergenlik ederum, Affendi (Bezirgânlık ederim, efendi)
Mercaturam exerceo, Domine.

yahut;

Maslahatom var anadolda (Maslahatım var Anadolu'da)
Mihi negotium est in Asia.

Türk:

Ne habar scizum girlerden? (Ne haber sizin yerlerden?)
Quid novi fertur in vestris partibus?

---

[73] Burada bir yazım veya basım hatası var, sözcük *versus* olmalı.

[74] Georgieviz bu diyalogları yazarken nazal sesleri (m-n) sürekli birbirine karıştırmış.

Hıristiyan:

Hits neste bilmezom tsaa dimege (Hiç *neste*[75] bilmezim sana demeye)
Nescio quid novi scire cupis, ut dicam tibi.

Türk:

Gioldassum varmi tsenumle? (Yoldaşın var mı seninle?)
Estne tibi comes?

Hıristiyan:

Ioch, ialanuz gheldum (Yok, yalnız geldim)
Non, sed solus veni.

Türk:

Benumle gelutmitsun? (Benimle gelir misin?)
Mecum placetne venire?

Hıristiyan:

Irachmider tsenum iataghom? (Irak mıdır senin yatağın?)
Estne procul tuum hospitium?

Türk:

Iachender bundan gustereim tsaa (Yakındır bundan göstereyim sana)
Prope est, hinc ostendam tibi.

Hıristiyan:

Gel ghusterivere Allaha tseuertson (Gel gösteriver Allah'ını seversen)
Veni ostende, si Deum amas.

[75] Bu sözcüğün ne olabileceğine dair kesin bir kanıya varamadım.

Türk:

Kalch iochari tur bunda (Kalk yukarı dur bunda[76])
Erige te sursum, sta hic.

Hıristiyan:

Hanghi daraftan der bilmezum (Hangi taraftandır bilmezim)
In qua parte est, nescio.

Türk:

Tsag eline bacha ghun doghutsine (Sağ eline bak gün doğusuna)
Ad dexteram respice ad orientem.

Hıristiyan:

Bir buch evv atsarghibi gurunur, omider? (Bir büyük ev hisar gibi gürünür, o mudur?)
Una alta domus tanquam castellum apparet, illudne est?

Türk:

Gercsek son oder, iaken deghilmi? (Gerçeksin odur, yakın değil mi?)
Verus es, illud est, prope nonne est?

Vedalaşma

Hıristiyan:

Allaha tsmarladoch tseni (Allah'a ısmarladık seni)
Deo commendo te,
Ben oraa gitmezom (Ben oraya gitmezim)
Ego illae non ibo.

[76] Burada.

Türk:

Bre neden korkartson? Nitcie gelmetson? (Bre neden korkarsın? Niye gelmezsin?)
He, quem times? Quare non venis?

Hıristiyan:

Benum iolum ora deghelder (Benim yolum ora değildir)
Meum iter illac non est.

Türk:

Vargeth tsagloga eier ghelmeson (Var git sağlığa eğer gelmezsen)
I bonis avibus, si non vis venire.

Hıristiyan:

Gegsien hair oltson (Gecen hayrolsun)
Nox fausta tibi fit.

Türk:

Aghbate hair oltson (Akıbet[77] hayrolsun)
Et tibi foelicior.
Ben kurtuldom tsoch succur Allaha (Ben kurtuldum çok şükür Allah'a)
Ego liberatus sum, summa laus Deo.

Türk dilindeki bu az sayıda sözcük size çok da lazım değil ama eğlence amacıyla ekledim, ey okur; ekledim ki bu dilin ne denli kaba ve barbarca olduğunu bilesin. İyiler iyisi, yüceler yücesi Tanrı onların dilini bizim için değil, bizim dilimizi onlar için zaruri kılsın. Hoşça kal.

[77] Yağmur'daki listede bu sözcük görünmüyor (2016, s. 206). "Akıbet hayrola" ifadesi Türkçede ziyadesiyle kullanılan bir sözcük. Ancak Georgieviz bu sözcüğün Latincesini vermemiş. Bunun yerine, Latinceye *gecen hayrolsun* karşılığında *seninki de* (*et tibi*) *hayrolsun* cevabı veriliyor gibi aktarmış.

II

VERGİ YÜKÜ ALTINDA YAŞAYAN HIRİSTİYANLARIN VE ESİRLERİN ÇİLESİ ÜZERİNE

Savaşta Türkler Tarafından Esir Alınan Bir Hıristiyan Nasıl Satılır?

Hıristiyanlara karşı sefer düzenleyen Türk imparatorunun maiyetindeki tüccarlar arasında köle tacirleri ve terbiyecilerden müteşekkil, deve üzerinde seyahat eden bir güruh da bulunur. Bunlar elli veya altmış kişiyi tek sıra halinde bağlayabilecekleri upuzun zincirleri ganimet elde etme umuduyla beraberlerinde götürürler. Bu kişiler hasmane kılıçları ile alamadıkları her ne varsa yağmacılardan satın alırlar. Mülklerinin onda birini emirlerine verdikleri sürece geri kalan mülkü kendi kullanımları için veya pazarda satmak için ellerinde tutmalarına izin vardır. Ayrıca bir zamanlar usulüne uygun satın alınmış ve geri alınmasından korkmadıkları malları *res mancipi*[1] olarak adlandıran Romalılar gibi, bunlarda da daha kârlı ve daha faal bir ticaret yoktur.

[1] *Res mancipi*, Roma hukukunda ancak özel usul ve prosedürlerle devredilebilen malları ifade eder. Bunlar genelde yüksek değerli tarım arazileri ve bunlara bağlı menkuller olurdu. Köleler de bu *res mancipi* arasındaydı.

Türklerin İmparatoru Kendi Esirlerini Hangi İşlere Koşar?

İmparator öşür namına kendisine ait olan ihtiyar ve genç, kadın ve erkek esirler arasında yaşlı olanları ziraat işlerinde kullanılmak üzere satıyor ancak bunlar zaten nadiren esir alınıyor. Yaşlarının geçkin olması satılmalarını zorlaştırdığı için pek azının canını bağışlıyorlar. Genç kızları ve oğlanları ise gelecekte onlardan faydalanmak için belli zanaatlarda eğitmek amacıyla, dillerinde *sarai* (saray) adını verdikleri bir yere götürüyor, götürür götürmez ilk iş olarak Hıristiyan inancını inkâr ettirip sünnet ediyorlar. Bunlar artık Türklerin ibadetlerine intisap ettikten sonra vücut hatları ilm-i kıyafet[2] ile dikkatlice tartılıyor, her birinin istidadına göre kimini hukuk eğitimine, fiziksel güçleri zekâlarından üstün olan kimilerini ise askerliğe sevk ediyorlar. Bunlara iki üç 'akçe' (*ahcse*) yevmiye veriyorlar; bu akçeye *aspras*[3] denir ve altmış akçe bir *coronatus* sikke eder. En azından sefere çıkana dek bu yevmiyenin gıda ve kıyafet için yeterli olduğu kanaatindedirler.

Askerlik eğitimine şu şekilde başlarlar: Fizikleri zayıf olduğundan ötürü ilkin hafif bir yay verilir, sonra mukavemet ve maharetleri arttıkça daha büyük ve daha ağır yaylara geçilir, savaşa hazır olana dek böyle devam edilir. Günlük talimleri şiddetli bir şekilde tatbik ettiren bir eğitmenleri vardır. Hedefi her şaşırdıklarında kırbaçlanırlar. Nihayetinde bunlar *Solaclarorum* (Solaklar), yani okçular sınıfına kaydedilirler. Bir kısmı yeniçeri ocağına kaydedilmek üzere yetiştirilir. Bunların da hocaları vardır ve iki kişinin sopa kullanarak birbirleriyle mücadele ettiği günlük askerî talimler yaptırırlar. Fiziksel olarak daha güzel olan diğerlerine ise (maalesef çok korkunç ama)

---

[2] Lat. *physiognomia*. İlm-i kıyafet, Türklerde kişinin dış görünüşüne dair hususiyetleri inceleyerek o kişinin iç özelliklerini tahmin etme ilmidir. TDVİA, *"KIYAFETNÂME"* baş. bkz.

[3] *Aspra*, akçenin Avrupa'da bilinen adıdır ancak Türkçe değildir. Osmanlı'da da bu sözcüğün kullanıldığına dair bir kayıt yok.

vücutlarında hiçbir erkeksi hususiyet kalmayacak şekilde muamele edilir ve yaşamları çok ciddi bir değişime uğrar.[4] Sağ kalsalar dahi artık pek necis arzulara hizmet etmek dışında hiçbir işe yaramazlar. Güzellikleri arttıkça hanımlara hizmet etme gibi hadım işlerini görürler yahut atlara veya katırlara gözcülük etme, devlet erkânının mutfağında çalışma gibi görevlere atanırlar.

Genç Kızlar ve Diğer Kadınlar Nasıl Kullanılır?

Çarpıcı bir güzelliğe sahip olanlar cariye olarak alınırlar; vasat olanlar ise hizmet etmeleri için hanımlara verilirler. Bu görevler arasında bazı pis işler vardır ki dile getirilemez; örneğin hanımlar hacet gidermek ve sonrasında boşaltım organlarını temizlemek için dışarı çıktıklarında bunlar ellerinde su testileriyle hanımları takip etmek zorundadır. Bir kısmı ise dokumacılık gibi hizmet işleri ile görevlendirilir. İçlerinden hiç kimse ne Hıristiyanlık inancına uyma ne de ömür boyu azatlık ümidi besleme özgürlüğüne sahiptir.

Diğer Türkler Köleleri Nasıl Kullanır?

Şu âna dek Türklerin imparatoru ne yapıyorsa onu anlattık. Köle sahibi olan diğer Türkler ise taze kölelerine sünneti kabul ettirmek için tehdit, vaat, iltifat gibi yöntemleri kullanıyorlar. Sünnet olmayı kabul edenlere bir nebze daha insancıl davranılıyor ama buna mukabil vatanlarına geri dönme ümitleri neredeyse tamamen yok oluyor. Gene de geri dönmeye yeltenen olursa cezası yakılmaktır. Efendiler daha güçlü olduğuna ve kaçmaya yeltenmeyeceğine inandıkları kölelerini hisar hizmetlerine verirler. Öte yandan azatlık tamamen imkânsız değildir; köle yaşlandıkça işe yaramaz olur, bu durumda efendisi köleye özgürlüğünü bağışlamaktan ziyade onu kovar yahut

[4] Hadım edilmekten bahsediyor.

savaşta ölüm tehlikesi belirirse efendisi kölenin azat olmasını vasiyet edebilir. Evlilik yapmalarına izin verilir ancak doğacak çocuklar efendinin iradesi uyarınca satılır, bu da biraz akıllı olanları evlilikten uzak tutar. Sünnet olmayı reddedenlere ise insanlık dışı bir muamelede bulunurlar ki, bu sefalete bendeniz de on üç sene katlandım; bu tür bir yaşamdaki felaketleri ifade edebilecek sözüm dahi yok.

Herhangi Bir Zanaati Olmayan Hıristiyanlara Nasıl Muamele Edilir?

Zanaat öğrenmemişlerin bahtına en zoru düşüyor. Orada itibar ve para yalnızca zanaattadır. Dolayısıyla okumuşlar, rahipler, soylular, yani meşguliyet sahibi olmadan yaşayanlar onların eline düştüklerinde diğer herkesten sefil addedilirler. Satması zor bu esirler için masraf yapma zahmetine girmeyen köle taciri, bunları yalınayak, başı açık, çoğunlukla yarı çıplak vaziyette yürütür. Eski kıyafetleri alındıktan sonra yenileri verilmez, karlı, taşlı zeminlerde, yaz, kış o şekilde satılırlar. Ölene veya "kötü mal alacak kadar aptal bir efendi" bulana dek bu yaşayış sürer, gider; değerlendirilmeleri bu şekildedir.

Bunun dışında vaziyeti, yaşı, zanaatı veya görünüşü ne olursa olsun, hiç kimse yolda hastalandığı zaman misafir muamelesi görecek kadar talihli değildir. İlkin kırbaçlanarak yürümeye zorlanır, eğer bunu yapamazsa bir binek hayvanına bindirilir, eğer orada da duramazsa bir yük çuvalı veya çantası gibi eğilmiş vaziyette bağlanır. Eğer ölürse kıyafetlerini çıkardıktan sonra cesedi en yakın kuyuya veya vadiye atıp köpeklere veya akbabalara yem ederler.

Henüz Esir Alınmış Biri Yolda Nasıl Muamele Görür?

Biteviye bir zincir kullanarak esirleri birbirlerine bağlamakla kalmaz, yolda ellerine kelepçe de takarlar. Esirlerin arasına bir adım mesafesinde bir boşluk koyarlar ki yere düşüp birbirlerini

ezmesinler. Köleler tarafından taşlanmamak için bu muameleyi gösterirler.[5] Tek köle tacirinin elinde çok fazla sayıda esir bulunur, öyle ki on köle taciri toplamda zincire bağlanmış beş yüz esire sahiptir. Dolayısıyla elleri serbest olduğu takdirde taş atabilecek bu denli kalabalık bir güruhun gücünden korkarlar. Gece çöktüğünde ayaklarına da zincir takılır, böylece yerde yatarken gecenin her şerrine karşı savunmasız kalırlar.

Kadınların durumu nispeten daha insanidir. Sıhhati iyi olanlar ayakları üzerinde yürürken nispeten zayıf olanlar yük hayvanlarıyla taşınırlar. Hayvan üzerinde sarsılmaya dahi tahammül edemeyecek kadar zayıf olanlar ise tıpkı kazlar gibi sepetlerle taşınırlar. Gece onlar için daha hüzünlüdür. Ya küçücük alanlara kapatılırlar ya da köle tacirinin kirli şehvetine katlanmak zorunda bırakılırlar. Her iki cinsten cebre uğrayan çocukların şiddetli ağlamaları gece karanlığında duyulur. Altı veya yedi yaşında olmaları da onları bu fenalıktan kurtaramaz. Bu günahkâr kavim hem doğaya aykırı olarak hem doğadan önce şehvetle hareket edecek kadar yabanidir.

Satılacak Olanlara Nasıl Davranılır?

Gün ışıdığında satılık esirler koyun veya keçi sürüleri gibi getirilirler. Tüccarlar toplanır, fiyatlar belirlenir. Eğer köleden memnun kalınırsa kıyafetleri çıkarılıp müstakbel sahibine gösterilir, tüm uzuvları denetlenir, vücuduna dokunulur, büyüklü küçüklü eklemlerinde bir kusur olup olmadığı incelenir. Yok, eğer memnun kalınmaz ise satıcıya iade edilir. Alıcılar her geldiğinde esir aynı işlemlere maruz kalır. Memnun oldukları kölelere rençperlik, çobanlık gibi zorlu görevler verirler; bunlardan daha ağır işleri ise anmayayım. Orada sefaletin duyulmadık türleri vardır. Boyunduruğa koşulup tarla süren insanlar dahi gördüm.

---

[5] Bu cümle, ilk cümlede sözü edilen kelepçe uygulamasına istinaden yazılmış. Ancak yazar araya başka bir cümle sıkıştırıp akışı bozuyor.

Kadın köleler sonu gelmez zorlu işlerde çalıştırılırlar. Hem erkeklerin gözlerinden uzaktırlar hem de kendileri gibi köle erkeklerle dahi sohbet etmelerine izin verilmez. Eşi ve çocukları ile birlikte esir düşmüş birini beyler seve seve satın alırlar ve kâh tarlaların kâh bağların kâh otlakların bakımıyla ilgilenmeleri için onları çiftlik evlerinde görevlendirirler; bunlardan doğan çocuklar da köle sayılır. Hıristiyanlık inancında diretenler için bir hizmet süresi belirlenir, bu süre geçince hür kalırlar. Çocukları ise kefaret ödemedikleri sürece köledir. Efendilerinin iradesi uyarınca ya aynı yerde yaşamaya devam ederler ya da başka yere nakledilirler. Orada hiç kimse kölelik yaptığı yeri daimî kılacak şekilde, toprak ile bir zimmetlenmemiştir.[6] Eğer hürriyetlerini kazandıktan sonra vatanlarına dönmek isterlerse ayrılma izin vesikası alırlar. Bizim dinimizden cayanlar için ne muayyen bir hizmet süresi ne de vatana dönüş hakkı vardır. Onların hürriyet umudu ancak efendilerinin iradesine bağlıdır. Bu tür bir hürriyeti elde edenler ise diğer Türkler gibi yalnızca öşür vergisi öder, Hıristiyanları ezen diğer yüklerden muaf olurlar.

Çobanlık Yaptırdıkları Diğer Esirler Üzerine.

Çiftçilerin yaşamı zor ise, sürü işleri ile ilgilensinler diye satın alınanların yaşamı onlardan da zordur. Yalnız yaşamak kaderleridir, gece gündüz doğrudan Tanrı'nın nazarı altındadırlar. Efendiler zevceleriyle birlikte çadırda kalırken bunlar sürüye göz kulak olmak haricinde saatlerce kepenek ve kilim dokumak zorundadırlar. Her ay otlak değiştirirler, o dağdan bu dağa gider, gelirler. Daha insancıl olanlar kölelere küçük miktarlar-

[6] Burada bahsedilen toprağa bağlı serflik, Latincede *ascriptitii glaebae* veya *glebae* (toprak ile bir zimmetlenmiş) olarak ifade edilir. Bunlar hizmet gördükleri araziler ile birlikte kaydedilip gene bu arazilerle birlikte satılırlardı. Devlet-i Aliyye'de bu türde bir 'toprağa bağlı serflik' bulunmuyordu.

da yevmiye verirler, ki Romalıların da bu tür bir yevmiye verdiğini okumuşuzdur. Tasarruf ettiklerini cüzdanlarına atarlar, özgürlüklerini elde ettikten sonra vatanlarına dönmek istiyorlarsa bunu yolluk ederler yahut yaşamlarını idame ettirmede kullanırlar. Her yerde bu yoktur; genelde onları kaçma düşüncesinden alıkoyma amacı taşıyan sefil bir kölelik övgüsü vardır. Gelgelelim Mesih'i reddedip sünnet olanların kaçmayacakları artık kesin olduğu için onlara bu tür bir nezaket göstermezler.

Esirlerin Avrupa'dan Firarı Üzerine.

Avrupa'da yaşayanların firarı denizaşırı bölgelere satılanlara nazaran daha kolaydır. Geçmeleri gereken tek engel nehirlerdir ve bunları da kolayca yüzüp geçerler. Esas zorluk Çanakkale boğazını geçince başlar. Kaçmaya karar verenler bunu bilhassa hasat zamanında yaparlar ki tarlalarda kolayca gizlensinler, ayrıca erzakları olsun. Firara geceleyin başlarlar, gün içinde ya ormanda ya bataklıklarda ya tarlalarda gizlenir, eski efendilerine geri dönmektense kurda kuşa yem olmayı tercih ederler.

Küçük Asya'dan Firar Üzerine.

Asya'dan firar etmek isteyenler, Gelibolu ile bir zamanlar Sestos ve Abydos, şimdilerde ise *Bogaz Asar* (Boğaz Hisar) adı verilen müstahkem mevkiler arasında bulunan Çanakkale boğazını hedefler. *Bogaz Asar*, 'boğazdaki hisarlar'[7] olarak çevrilebilir. Burası denizin en dar olduğu yerdir. Bu kaçanlar yanlarında balta ve halat taşırlar ki denizi geçmede kullanacakları salları inşa etmek için odun kesip toplasınlar. Gece olduğunda sala binerken yanlarına tuzdan başka bir şey almazlar. Eğer denizde hava elverişli olur ve talih yaver giderse üç dört saat ilerlerler ancak eğer bundan az ilerlerlerse ya dalgalara kapılarak

[7] Lat. *Castella faucium maris.*

yitip giderler veya gerisin geri Asya sahillerine sürüklenirler. Denizi geçtikten sonra dağları ve kutup yıldızını arar, çoban takımyıldızını gözleyerek kuzeye doğru açılırlar. Acıktıklarında meşe palamudu veya tuzlanmış sebzelerle açlıklarını yatıştırırlar. Eğer birçok kaçak biraraya gelip bir çete teşkil ederlerse geceleyin sığırtmaçlara baskın yapar, bunları öldürdükten sonra erzak namına ne bulurlarsa beraberlerinde götürürler. Buna mukabil bu baskınlarda onların çoğu da sığırtmaçlar tarafından öldürülürler veya yakalanıp eski sahiplerine teslim edilerek eskisi gibi köle olmaya devam ederler. Bunun dışında, çoğu kişi uzun yolda tehlikelerden sağ salim kurtulamaz, büyük oranda yitip gider. Kaçış yolu uzadıkça ya bir gemi enkazında ya vahşi bir hayvanın dişlerinde ya düşman kılıcının ucunda veya en nihayetinde açlıktan ölürler.

Kaçakların Cezası Üzerine.

Kaçaklara muhtelif cezalar verilir: Kimi ayaklarından asılarak acımasızca kırbaçlanır;[8] cinayet işlemişlerin ayak tabanlarına saban bıçaklarıyla çok sayıda derin kesi atılır ve bu kesilere tuz serpilir; kimilerine demir bir boyunlukla birlikte demir bir boyunduruk takılır, bunu gece gündüz, uzun müddet taşırlar.

Rumların ve Ermenilerin Esirlere Karşı Takvası Üzerine.

Esirlerin kaçışını tasarlayanlara ölüm ve tüm mallarını müsadere cezası uygulanır. Buna rağmen Ermeniler ve Rumlar esir Hıristiyanları kendi içlerinde saklamaktan geri durmazlar ve onları kendi cemaatlerine kaydedip Venediklilerin veya başka Hıristiyanların gemilerine götürür, yanlarına yolluk ve zaruri ihtiyaçlarını da verir, takva dâhilindeki hiçbir şeyi eksik etmezler. Roma veya Compostela'ya geldiklerinde kendilerinin de bizimkilerden aynı takvayı gördüklerini söylüyorlar.

---

[8] Bu kısımda falakadan da bahsediyor olabilir.

Türklerin Kaçaklara Karşı Sarf Ettikleri Büyü Sözleri Üzerine.

İstenmeyen şeyleri defetmek için sarf ettikleri bir tür büyü sözleri vardır. Kölenin adının yazılı olduğu bir kâğıt parçasını kölenin çadırına veya kaldığı yere asarlar, ardından korkunç sözlerle ve dualarla başına saldırırlar.[9] Ardından şeytani bir güç uyanır, öyle ki kaçan kişi yolda aslanlarla veya ejderhalarla karşılaşacağı, denizin veya nehrin gazabına uğrayacağı veya karanlıkta her şeyin kararacağı vehmine kapılır, bu dehşet tasavvurları yüzünden kaçmaktan vazgeçip efendisine döner.

Bir Zamanlar Hıristiyan Olan Bölgelerde Mesih'in İzlerinin Gitgide Silinmesi.

Konstantiniyye'nin düşüşünü ve şimdilerde küçük birer eyalete dönüşen Yunanistan, Arnavutluk, Eflak ve Türklerin *Bosna* (Bosna) dediği Sırbistan krallıklarını hâlâ hatırlayanlar var. Gelgelelim gençler bunları bilmiyor, kısa zaman içinde gelecek nesiller de bilmeyecek ve Hıristiyanlık tümden unutulacak. Türk imparatorluğuna kısa süre önce katılmış olan Hırvatistan, Macaristan ve Slavonya[10] da gelecekte aynı şeyle karşılaşacak.

Savaşta Mağlup Edilenlerin Vaziyeti.

Bir eyalet zaptedildiğinde ahalinin hem menkul hem gayrimenkul malları ganimet konumuna düşer. Soylular, bilhassa kraliyet ailesinin çocukları tümüyle ortadan kaldırılır. Şu an Kral Ioannes'in oğlunu destekliyorlarsa bunun tek sebebi vardır, o da Macaristan'ın hâkimiyetini kaybedecek oldukları takdirde hâkimiyeti geri kazanmak için onu yollamayı tasarlamalarıdır. Eğer Macaristan üzerindeki hâkimiyetlerinden emin

[9] Lat. *caput impetunt*. *Başına saldırmak*tan kastın ne olduğu belirsiz.

[10] Lat. Sclavonia, günümüzde Hırvatistan'ın doğusunda bulunan bir tarihî-coğrafi bölge.

olsalardı mutlaka canını alırlardı. Nitekim Türkler bu hususta ne kayınpederlerini ne damatlarını, hattâ ne de kardeşlerini bağışlarlar.

Rahipleri öldürmezlerse dahi tüm mülklerini ve itibarlarını ellerinden alır, sefalete ve dilenciliğe mahkûm ederler. Tüm zilleri, kilise orglarını ve diğer müzik aletlerini mabetten çıkarır, hattâ kutsiyetini ihlâl ettikleri mabetleri Muhammedlerine adarlar. Hıristiyanlara en sefil ve en mütevazı mabetleri bırakırlar. Hıristiyanlar bu mabetlerde umuma açık şekilde değil, gizlice ve sessizce ibadet eder. Bu mabetler depremlerde yıkılsa, yangınlarda yansa veya zamanla çürüse dahi yüklü miktar para ödenmeden onarılması yasal değildir. Vaaz ve Müjde'yi ilân etme vazifeleri büyük oranda yasaklanmıştır.

Herhangi bir Hıristiyan'ın devlet yönetiminde yer alması da caiz değildir. Silah kuşanamaz, Türklerle aynı kıyafetleri giyemez, neşeli bir yaşamın göstergesi olan temaşa sergilemek, dans etmek gibi faaliyetlerde bulunamazlar. Bir haksızlığa uğrasan yahut sana veya Mesih'e en ağır hakaretler edilse dahi sessiz kalıp tahammül etmelisin. Zira eğer sen de karşılık verip onların dini hakkında ileri geri konuşursan cebren sünnet edilirsin; hele Muhammed aleyhine ağzını açarsan senin için ateşler içinde bir ölüm hazırlarlar. Atlı bir Hıristiyan bir Müslüman'ın yanından, yani Türklerin dinine girmiş birinin yanından geçiyorsa atından inmeli ve yüzü yere eğik biçimde ona hürmet göstermelidir. Eğer bunu yapmazsa sopa atılarak atından indirilir.

Türk Hâkimiyeti Altında Yaşayan Rahip ve Keşişlerin Vaziyeti Üzerine.

Orada rahip ve keşişlerin vaziyetleri pek fenadır. Öyle ki Tanrı'ya ve insanlara karşı küfür ve utanç telakki edilirler. Rahipler Kiliseden hiçbir şey almazlar. Tatil günlerinde bazı hanımlardan az miktarda ekmek alırlar, geri kalan günlerde o da veril-

mez. Odun keserek yaşamlarını sürdürürler Âdet odur ki ormanda odun keser, bunları eşek sırtına yüklerler. Bu odunlarla sokak sokak gezip 'satılık odun' diye bağırırlar.

Hıristiyanların Vergileri Üzerine.

Hıristiyanlar tüm ürünlerinin dörtte birini verirler. Bu dörtte bir yalnızca tarlalardan veya sürülerden elde edilen kazançtan alınmaz, zanaatkârlar da kazançlarının dörtte birini verirler. Bunun dışında bir kelle vergisi de vardır.[11] Her aile, ailedeki kişi başına bir duka altın verir. Eğer ebeveyn bu vergiyi karşılayamaz ise çocuklarını köle olarak satmak zorunda kalırlar. Kimi zincire vurulup gerekli miktarı toplamak için kapı kapı dilenir, bu yolla dahi ödeyemezse müebbet hapis cezası alır. Bütün yükümlülükler yerine getirilse dahi kanun odur ki Türkler her ailenin en iyi erkek çocuğunu toplarlar. Bu çocukları sünnet edip ebeveyninden koparır, askere alırlar ve çocuklar ebeveynlerine bir daha geri dönmezler. Evvela, çocuk oldukları için, Mesih'i unutarak kolayca terk eder, bir süre sonra ebeveynlerini ve akrabalarını dahi unutur, öyle ki aralarına dönseler dahi kimseyi tanımazlar. Bu vedaların ne çok gözyaşıyla, ağıtlarla ve hıçkırıklı ağlamalarla gerçekleştiğini tasvir edebilecek kimse yoktur. Bir baba, Mesih'in kültü ile eğittiği oğlunun Mesih'e karşı savaşmak için zorla İblis'in ordusuna alındığını görmektedir. Evlat ebeveyninden kopartılır. Artık ebediyen yabancılar arasında yaşayacak, kan bağı olan her kıymetlisini, yoldaşlık bağı olan her değerlisini, yakınlık bağı olan her arkadaşını geride bırakacak, sonrasında Rumların 'babasız'[12] ve 'anasız'[13] dediği kişilerden olacaktır.

---

[11] Cizye.

[12] E. Yun. *ἀπάτωρ* (ok. *apator*).

[13] E. Yun. *ἀμήτωρ* (ok. *anetor*).

Bunlar Hıristiyanlık inancından büyük oranda caymış olsalar da Yuhanna'nın Müjdesi'ni[14] (*In principio erat verbum*)[15] bir muska gibi koltuk altlarında taşıyan pek çok kişi de vardır. Müjde bu muskalara Rumca veya Arapça olarak baştan sona yazılmıştır. Bunlar Hıristiyanların öcünü almak ve onları Türklerin zulmünden ve katliamlarından kurtarmak için büyük bir gayret ve özlemle Hıristiyan kılıcını beklerler (bir Türk kâhini buna dair kehanette bulunmuş, bir sonraki bölümde görülecek). Bu kılıç henüz olgunlaşıp Türklere karşı harekete geçmediği için, bu duruma kim sebep olursa olsun, hangi niyetle yapıyorlarsa yapsınlar, kesinlikle Hıristiyanlık dini için en kötü şekilde anılmayı hak ettikleri düşünülür. Váradlı kardinal peder Georgius'u[16] yitirdikten (ne yazık ki) kısa bir süre sonra da Temeşvar'ı kaybettik. Şimdi Macaristan yasta, Transilvanya gözyaşı döküyor. Kendilerine dikkat etsinler bundan sonra Polonya, Litvanya, Rusya, Prusya, Moskova, Dacia,[17] Danimarka, Gotia,[18] Norveç ve İsveç. Aynı şeyler öngörülüyor Avusturya, Moravia,[19] Slesia,[20] Bohemya, Saksonya, Almanya,[21] İngiltere, İskoçya, İspanya ve Fransa için de. Roma ve Venedik ile bir-

---

[14] Lat. *Evangelium.* Türkçeye genelde İncil olarak çevrilse de Müjde çevirisinin daha isabetli olduğu kanaatindeyim.

[15] "Başlangıçta söz vardı."

[16] Juraj Utješenović, daha sonraki adıyla György Martinuzzi (kardinal), Várad piskoposu, Estergon başpiskoposu. 1551'de suikasta uğrayarak yaşamını yitirdi. 1552'de ise Temeşvar Devlet-i Aliyye tarafından fethedildi.

[17] Romanya'yı da içine alan bir bölge. Romalıların işgalinden evvelki adı Dacia idi. Roma işgali sonrası Romania olmuştur.

[18] İsveç'in güneyindeki Götaland bölgesi.

[19] Çekya sınırları içinde kalan ve adını Morava nehrinden alan tarihî bölge.

[20] Bir kısmı Çekya'da bir kısmı Polonya'da bulunan tarihî bölge.

[21] Lat. *Germania.* 16. yüzyıl itibarıyla Germania, Alman imparatorluğu coğrafyasının adı idi. Saksonya ve Bohemya devletleri de bu sınırın içindedir.

likte tüm İtalya da daha talihli şeyler ümit etmesin. Tanrı'dan niyazım odur ki beklediğimden daha saadetli bir son olsun.

Slav Dilinde Bir Selamlaşma Diyaloğu.

Selamlama

(Slav.) *Pomozì bogh gospodaru*
(Lat.) *Adiuvet Deus patone.*[22]
(Tanrı yardımcın olsun efendi.)

Cevap

Dobro dossao priiateliu.
Bene venisti amice.
(Hoş gelmişsin arkadaş.)

Soru

Ieli ouay pravi puth v Kalipolie?
Estne haec recta via in Calipolim?
(Bu yol Gelibolu yolu mu?)

Cevap

Ni brate, zabludioßi daleko.
Non frater, deviasti longe.
(Hayır biraderim, epey sapmışsın.)

Soru

Od koießi zemlie? Kazuimi.
Ex qua es regione? Indica mihi.
(Neredensin? Anlat hele.)

[22] Bu kelimenin *patone* değil, *patrone* olması daha makul. Nitekim eserin 1598 basımında *patrone* olarak geçiyor.

Cevap

Od Vlaske zemliessam, od Benetak.
Ex Italorum regione sum e Venetia.
(İtalya illerindenim, Venedikliyim.)

Soru

Vkasi mi puth pravi takoti boga.
Ostende mi iter rectum propter Deum.
(Tanrı için bana doğru yolu gösteresin.)

Cevap

Hodi ssamnon neboisse nistar.
Veni mecum, nec timeas quicquam.
(Benimle gel de korkma.)

Soru

Ieda koie glasse imas, Kazuimi.
Si quid novi habes, indica mi.
(Yeni havadis varsa anlat hele.)

Cevap

Ne takomi vire da znam providalbih ti.
Non ad meam fidem, si scirem indicarem tibi.
(İmanıma yok, bilsem anlatırdım.)

Vedalaşmaları ve Teşekkür Etmeleri.

Ostai zbogon brate, onie grad kam ogres.
Mane cum Deo frater, illa est civitas quo pergis.
(Tanrı'ya emanet kardeşim, gittiğin şehir budur.)

Cevap

Poi zbogom i bogh te zdravo noßio.
I cum Deo & Deus te incolumem ferat.
(Tanrı yoldaşın olsun, Tanrı yerine sağ salim ulaştırsın.)

Hulau ti imam i dobrati nots bila.
Gratiam tibi habeo, & fausta tibi nox fit.
(Teşekkür ederim, gecen hayrolsun.)

Slav Dilinde Rabb'in Duası.

(Slav) *Otsse naß, ki yeßi na nebeßi,*
(Lat.) *Pater noster qui es in coelis,*
(Göklerdeki babamız)

ssuetisse ime tuoie.
sanctificetur nomen tuum.
(adın kutsal kılınsın)

Pridi Kralyeusstuo tuoie. Budi
Adveniat Regnum tuum. Fiat
(Krallığın gelsin. Gerçekleşsin)

volia tuoia, kako na nebu i
voluntas tua, sicut in caelo &
(iraden gökteki gibi)

na zemly. Kruha nassega
in terra. Panem nostrum
(yerde de. Günlük ekmeğimizi)

ssagdaniega dai namga danass, i
quotidianum da nobis hodie, &
(günlük ekmeğimizi bugün bize ver ve)

odpusciainam dughe nasse, kako
dimitte nobis debita nostra, sicut
(borçlarımızı bağışla, tıpkı)

i mi odpusciamo dusuikon
& dimittimus debitoribus
(bizim bağışladığımız gibi)

naßiim, i nepeliai nats v
nostris, & ne nos inducas in
(bize borçlu olanları ve saptırma)

napast, da izbaut nats od
tentationem, sed libera nos a
(yolumuzu, bizi azat et)

nepriazni, Amen.
malo, Amen.
(kötülüklerden, Âmen.)

(Göklerdeki babamız, adın kutsal kılınsın. Krallığın gelsin. İraden gerçekleşsin gökteki gibi yerde de. Bugün bize günlük ekmeğimizi ver ve biz bize borçlu olanları nasıl bağışlıyorsak sen de bizim borçlarımızı bağışla, yolumuzu saptırma, bizi kötülüklerden azat et, Âmen.)

Meryem Ana Yortusu.

(Slav.) *Zdrava Mario milosti puna,*
(Lat.) *Ave Maria gratia plena*
(Selam sana, lütfu bol Meryem,)

gospodin stobom, blasena ti meu
dominus tecum, benedicta tu in
(Rab seninledir. Kutlusun)

senami, i blasen tsad
mulieribus, & benedictus fructus
(hanımlar içinde ve kutludur rahminin meyvesi)

utrobe tuoye Iesus Kristus. Sueta
ventris tui, Iesus Christus. Sancta
(rahminin meyvesi, İsa Mesih. Kutsal)

divo Mario maiko bosya,
Virgo Maria, mater Dei,
(bakire Meryem, Tanrı'nın annesi,)

moli zanats grisniche, tsada
ora pro nobis peccatoribus, nunc
(biz günahkârlar için dua et, şimdi)

i u urime smerti nasse, Amen.
& in hora mortis nostrae, Amen.
(ve ölüm ânımızda, Âmen.)

(Selam sana, lütfu bol Meryem, Rab seninledir. Kutlusun hanımlar içinde, ve kutludur rahminin meyvesi İsa Mesih. Kutsal bakire Meryem, Tanrı'nın annesi, biz günahkârlar için dua et, şimdi ve ölüm ânımızda, Âmen.)

Hacı Okuru Selamlar.

Pek latif okur, Slav dilinin Türklerin kullandığı Fars dilinden farklı olduğunu bilesin diye Slav dilindeki bazı sözcükleri eklemeyi uygun bulduk.[23] Ayrıca bilesin ki bu dili konuşabilenler

[23] Burada Slav dili ile kastedilen, büyük oranda Kilise Slavcasıdır. Bu dil Rus Ortodoks Kilisesi'nin kullandığı dinî dildi. Katolik Kilisesi'nin Latincesi gibi düşünülebilir. Ancak yazar bu bölümde yalnızca bu Kilise Slavcasını değil, Devlet-i Aliyye sınırları içindeki diğer Slav halklarının konuştuğu dili de aktarmış gibi görünüyor. Bununla beraber Türklerin

Hırvatistan'a, Dalmaçya'ya, Rusya'ya, Eflak'a, Sırbistan'a, Bohemya'ya ve Polonya'ya güven içinde gidebilirler. Elbette bölgeler arasındaki mesafeden dolayı, İtalyanlar ile İspanyollar, Almanlar ile Flamanlar arasında olduğu gibi, sözcüklerde ve ağızlarda bazı farklar bulunur. Ayrıca Rusların ve Sırpların bu dili dinî vazifelerde kullandığından da bihaber olmayasın. 34 harfleri vardır ve bu harfler Yunan harflerinden çok farklı değildir. Hırvatlar da bu dili kullanır ama onların harfleri biçim bakımından onlardan epey farklıdır. Gelgelelim numaraları ve ağızları benzerdir. Ancak onların ağzını Latin harfleriyle birebir aksettirmemiz mümkün değildir. Krallarının maiyetinde bulunan veya Slav illerine yolu düşen Türkler de bu dili kullanırlar. Hoşça kalın.

---

kullandığı Farsça ile kıyaslaması bu dilin günlük dilden farklı olarak bir zümre dili olduğunu da gösteriyor.

III

HIRİSTİYANLARIN YAŞADIĞI FELAKETLER VE FENALIKLAR ÜZERİNE: ARDINDAN MEZHEPLERİNİN YIKIMI VE TÜRKLERİN MESİH İNANCINA GİRMESİ ÜZERİNE

Türk Dilinde Bir Kâfir Kehaneti.

Patissahomoz ghelur, Ciaferun menleketi alur, keuzul almai alur, Kapzeiler, iediy ladegh Giaur keleci csikmasse, on ikiyladegh onlaron beghligh eder: cui iapar, baghi diker bahcsai baghlar, ogli kezi olur: onichiyldenssora Hristianon Keleci csichar, ol Turchi gereßine tuschure.

(Padişahımız gelir, kâfirin memleketini alır, kızıl elmayı alır, kabzeyler, yedi yıla dek gavur kılıcı çıkmazsa on iki yıla dek onlara beylik eder: Köy yapar, bağ diker, bahçe bağlar, oğlu, kızı olur: On iki yıldan sonra Hıristiyan'ın kılıcı çıkar, ol Türk'ü gerisine düşüre.)

Bu Kehanetin Çevirisi.

Imperator noster veniet, ethnici Principis regnum capiet, rubrum quoque pomum capiet, in suam potestatem rediget: quod si septimum usque annum Christianorum gladius non insurrexit, usque ad duodecim annum eis dominabitur. Domos aedificabit, vineas plantabit, hortos sepibus emuniet, liberos procreabit, & post duo-

decimum annum, (ex quo rubrum pomum in illius potestatem redactum fuerit) apparebit Christianorum gladius, qui Turcam quaquaversum in fugam aget.[1]

Şerh.

Patissahomoz (padişahımız): Bir rütbe adı. Bir çokluk zamiri ile kurulmuştur, *rex noster* (kralımız) veya *imperator noster* (imparatorumuz) anlamına gelir; Türkler Roma kayserleri ile birlikte diğer Hıristiyan kralları da bu rütbe ismiyle anarlar. Örneğin Roma imparatoru (*Romanus Imperator*) için *Urum Patissah* (Urum Padişah), Macar kralı (*Hungarus Rex*) için *Ungruz Patissah* (Üngürüs Padişah),[2] Galya Kralı (*Gallus Rex*) için *Frank Patissah* (Frank Padişah) derler. İmparatorlar ve krallar dışında hiçbir rütbe sahibine bu *patissah* adını vermezler. Bununla beraber dük (*dux*) için de bu ad çoğu zaman kabul edilir ve bu kabul dayanaksız değildir. Öyle ki *dux* sözcüğü *ducere* (önderlik etmek) fiilinden gelir. Ancak kimse şüphe etmemelidir ki Türk kâhin bu *patissah* adını, takipçileriyle beraber (o yerde) Hıristiyanları ezmek isteyen çok kudretli herhangi bir tirana vermek istemiştir. Bunun dışında Pers kralını da bu isimle adlandırırlar ancak *princeps* sözcüğünü ifade eden *sultan* (sultan) adı da kullanılır. Örneğin *Sahi Sultan Zmail* (Şah Sultan İsmail) derler, zira Pers kralı Sufi'nin esas adı *Zmail* olup bu da *Ismahel*[3] adının karşılığıdır. Krallara *hunker* (hünkâr) diye bir ad da verirler ama ben bu adın ne bir Hıristiyan krala ne başka bir kâfir krala verildiğini duydum. Yalnızca şimdi iktidarda olan kralları Süleyman (*Suleiman*) için bunu kullanıyorlar.

[1] Çeviri doğrudur. Parantez içindeki kısım (*ex quo rubrum pomum in illius potestatem redactum fuerit*) "zira kızıl elma yeniden onun hâkimiyetinde olacaktır" şeklinde çevrilebilir. Bu parantez içindeki kısmı yazar bir yorum olarak eklemiş.

[2] Macaristan'a verilen bu ad sözlüklerde *Engürüs* olarak da görülür (Osm. انكروس).

[3] Hz. İsmail'in Kitâb-ı Mukaddes'teki adı.

Gelgelelim bu adın Hunların beyini de ifade edip etmediğini bilmiyorum. Bu ad, Almancada 'Hunların beyi' anlamına gelen *Hunch heer* sözcüğüne çok benzer. *Ghelur* (gelir), gelecek zaman bildiren bir fiildir, *veniet*[4] karşılığıdır.

Csiaferun (kâfirin) bir addır, *gentilis* veya *ethnicus* adlarını karşılar. Genelde tüm Hıristiyanlara bu adı verirler ancak Hıristiyan'ı çevirmek için kullandıkları *gyaur* ve *kaur* (gâvur ve kavur) gibi sözcükler de vardır. Bununla beraber, sözcüğün sonuna geldiğinde çoğul yapan '*lar*' (-lar) bitimi eklenmediği zaman *gyaur* tek insanı ifade eder. Yani *gyaur* veya *kaur*, Hıristiyan demek iken *gyaurlar* veya *kaurlar* ise Hıristiyanlar anlamına gelir. Ayrıca *csiafer* sözcüğü çoğul bir bitim almasa da çok sayıda milleti ifade edebilir. Ancak metinde *csiaferun* geçiyor, bu da sonuna gelen '*un*' (-un) eklemesi ile genitif halidir. Yani *csiafer* nominatif haldeki *gentilis*, *csiaferun* ise genitif haldeki *gentilis* sözcüğüdür: örneğin *gentilis Regis* (kâfir kralın) veya *gentilium* (kâfirlerin).

Memleket (memleket), *regnum*[5] sözcüğünü ifade eder ancak bu sözcüğü ifade etmek için kullandıkları, *istan* (-istan) gibi sözcükler de var. İtalya, Fransa veya İspanya *regnum*larından bahsedeceklerinde *Frank istan* (Frankistan) derler. Çünkü bu sözcük onlarda İtalyanların, Fransızların ve İspanyolların memleketlerini (*regnum*) ifade eder. *Frank* adı o bölgelerdeki insanlara verilir: örneğin *Frank gyaur* (Frenk gâvuru) İtalyan, Fransız veya İspanyol Hıristiyan demektir. Bunun haricinde Yunanistan'ı (*Graecia*) adlandırırken sözcüğü değiştirerek *Urum elli* (Urum eli, Rumeli) der, Rum memleketi (*Graecum*

---

[4] *Veniet*, *venire* (gelmek) fiilinin haber kipi, gelecek zaman, üçüncü tekil şahıs çekimidir, *gelecek* anlamına gelir. Ancak burada Türkçede geniş zaman olan *gelir* çekiminin karşılığı olarak verilmiş. Metin bir kehanet metni olduğu için bu şekilde yorumlamış olabilir. Zira geniş zaman gelecekte yapılacak bir eylemi ifade ederken de kullanılabilir.

[5] Bu sözcük genelde *krallık, hükümranlık sahası, bölge, memleket* gibi anlamlara gelir.

regnum) anlamına gelen *Urum istan* demezler. Kimi zaman *Urum memleket* (Rum memleketi) de derler ancak o zaman Yunanların tüm imparatorluğundan bahsedildiğini anlarlar. Sonuçta bu *memleket* adı Türk ve Pers milletleri nezdinde *regnum* sözcüğünden ziyade *imperium* sözcüğünü karşılama eğilimindedir.

Alur (alır), bir fiildir. *Capiet* veya *accipiet*[6] fiillerini karşılar. *Kusul almi* (Kızılelma) bir isimdir, *rubrum pomum* anlamına gelir; *kusul* (kızıl) *rubrum*, *alma* (elma) ise *pomum* demektir. Bu adı imparatorluğa yaraşır, müstahkem ve büyük şehirler için kullanırlar. Bununla beraber bunların daha eğitimli olanları arasında bu sözcüğe dair bir tartışma var. Bazıları bu sözcüğü Konstantiniyye şehrine yormak istiyor çünkü bazı kitaplarında bu sözcük *Kusulalmai & Urumpapai* (Kızılelma ve Urum papa) şeklinde ikili olarak geçer. Bu da (bazılarının Budin olarak anlamak istedikleri)[7] 'kızıl elma' ve 'Grek piskopos (veya patrik)' demektir. Daha önce dediğimiz gibi, *Urum* sözcüğü *Graecus* sözcüğünü karşılar zira tüm Yunanistan (*Graecia*) bir zamanlar Roma hâkimiyetindeydi. Bunun başına bir *u* ekleyerek ve *o* sesini de *u* sesine çevirerek bozmuşlar, öyle ki *Urum* sözcüğünün başındaki *u* sesini atıp ortasındaki sesi *o* sesine çevirirsen *Rom* olur. Bu yüzden çoğu, sözcüğün Konstantiniyye imparatorluğunu ifade ettiği fikrini savunurken bazıları Roma imparatorluğunu ifade ettiğini düşünür.[8]

---

[6] Bu iki fiil de *alacak* anlamına gelir, *capere* ve *accipere* fiillerinin haber kipi, gelecek zaman, üçüncü tekil şahıs çekimleridir. *Veniet* fiili ile ilgili durum bunlar için de geçerli.

[7] Budin o dönemde Devlet-i Aliyye'nin Avrupa'da ulaştığı son sınırdı. Bu eserin yazıldığı dönemden evvel Mohaç savaşı sonrası Macaristan, Devlet-i Aliyye ile Habsburglar arasında bölünmüştü. Buda iki kere zaptedilmiş olsa da Devlet burayı doğrudan sınırlarına katmamış, bunun yerine kendisine bağlı bir krallık olarak tutmuştur. 1541'de Sultan Süleyman şehri fethedip devletin sınırlarına kattı.

[8] Doğu Roma ve Batı Roma.

Kapzeiler (kabzeyler) bir fiildir; kölelik boyunduruğu altına alıp eziyet etmek demektir. Kimsenin şüphesi yok ki bunların Hıristiyanlara çektirdiği gaddarca çile, zalimâne bir eziyettir. Öyle ki onların boyunduruğu altına girmiş ve onların vergi toplama yöntemlerini deneyimlemiş kişiler bunu hemen doğrulayacaktır. Hakeza bundan önce gelen *Esirlerin Çilesi Üzerine* bölümünü okuyan kişiler de Rumların, Ermenilerin, Trakyalıların neler çektiğini kolayca anlayabilecektir.

Iediyladegh (yedi yıla dek), yukarıda sözü edilen yerin 'zaptedilmesinden sonraki yedinci yıla kadar'[9] demektir. *Gyaur keleci csichmasse* (gâvur kılıcı çıkmaz ise), yani bir *ethnicus*un veya *gentilis*in kılıcı belirmez ve ona[10] doğrulmazsa.[11] Bu yedi yıllık yazgının Hıristiyanların elinde olduğunu, ortak bir yol tutup Türklere karşı kılıç kuşandıkları takdirde Hıristiyanların şüphesiz mutlak bir zafer kazanacağını düşünürler. Biz ise kâh birbirimize kılıç çekip savaşa tutuşuyor kâh utanç verici bir aylaklık içinde yaşlanıyoruz. Tembelliğimiz yüzünden bu zafer gelecek gibi değil.

Onychigyledech (on iki yıla dek), yani on ikinci yıla kadar.[12] *On larum beghligheder* (onların beyliğini eder veya onlara beylik eder), yani onlara (kâfirlere) hükmedecek. Nitekim yedi yıl sonra da on iki yıl sonra da (Konstantiniyye'nin düşmesini müteakiben) Hıristiyan kılıcı Türklere doğrulmadığı için tüm Trakya ve Doğu imparatorluğu şimdi neredeyse yüz yıldır onların mülkü. Şimdilerde de Kızılelma adının bir başka imparatorluk tahtını işaret ettiğine yönelik kehanetlerde bulunuluyor. Hadiselerin görünür olması için böyle kesin ve belirli bir zaman aralığı gerektiği anlaşılıyor.

---

[9] Lat. *Septimum annum usque post captionem eius loci supra dicti.*

[10] Padişaha.

[11] Lat. *Ethnicus, sive gentilis gladius si non apparuerit, & contra illum non insurrexit.*

[12] Lat. *Usque ad annum duodecimum.*

Eufi iapar (evi yapar), yani ev inşa edecek. Gelgelelim onlar için bu ne demek ve bu sözler nasıl anlaşılmalı, merak ediyorum. Zira onlar (bizimkilerin aksine) ev inşa etmeye değil, daha ziyade inşa edilmiş olanları ele geçirmeye meraklıdır. Nitekim her gün bunun için uğraştıklarını görüyoruz. Hazinelerini de kendi arzuları ve şahsi kullanımları veya zevkleri uyarınca gözettikleri yapılarda değil, kamu yararını gözeterek kamu binalarına yerleştirirler. Bu yüzden, ev inşa etmek derken bizim mabetlerimizi kendi Muhammedlerine adayacaklarını kastediyor olabilirler. Fakat bilemiyorum, ilâhi öfkeyi biz uyandırmış da olabiliriz. Nitekim kimi yanında köpekle avcı gibi mabette geziyor, kimi tefecilik, kimi fahişeler hakkında gevezelik ediyor, mabede kimi idrarını, kimi dışkısını bırakıyor. Bu tür şeyleri kâfirler arasında dahi görmenin imkânı yoktur. Muhtemeldir ki bu saygısız tavırdan ötürü Tanrı mabetlerimizi bizim elimizden alıp Muhammed'e bizzat tâbi kılmıştır. Gelgelelim bunun vebali mabet muhafızlarının üzerindedir.

Baghi diker (bağ diker), yani üzüm bağı dikecek.[13] Bağ dikmek derken yeni kolonileri, kâfirlerin kendi topraklarından göçmesini ve imparatorluklarının genişlemesini anlarlar.

Bahcsai (bahçe), yani bahçeler veya mevzubahis üzüm bağları; yani zaptedilen şehirler ve kaleler.

Baglar (bağlar), yani tahkim edecek. Bunun batını anlamı şudur: Yeni eyaletleri dört bir yandan güçlendirecek ki yeniden düşmanın eline geçmesi pek zor olsun. Bu gerçekten hayret edilesi bir durumdur zira Türkler saldırmaya başladığından beri bunca yıldır her yeri öyle tahkim ettiler ki tek bir sokağı dahi geri almaya muvaffak olamadık.

Oglu kezi olur (oğlu kızı olur), yani erkek çocuğu ve kız çocuğu olur. Burada evlatların doğmasını Muhammedî kavmin yayılması olarak yorumlarlar. Herkesin de malumudur ki bu kavim son raddesine kadar yayılmış ve çoğalmıştır. Dolayısıyla

[13] Lat. *Vineam plantabit.*

geriye artık yalnızca milletlerinin ve inançlarının küçülmesi ve yok olması kalmıştır.

On iki yldenssora, yani on iki yıldan sonra. *Hristianon* (Hıristiyan'ın), yani Hıristiyan. *Keleci* yani kılıç (*gladius*). *Csicar* (çıkar), yani kalkacak *(insurget)* veya ortaya çıkacak (*apparebit*). Bu kısım onlar arasında da tartışma konusudur. Bu kılıç ya Hıristiyanları özgürlüğe kavuşturup Muhammedîleri cezalandıracak kılıcı ve büyük ordusuyla Türk imparatorluğunu tamamen ortadan kaldıracak Hıristiyan bir kralı ya da öğretisi ile Türkleri bizim dinimize döndürecek Hıristiyan bir dinî lideri[14] ima etmektedir.

Bu yüzden (dediğim gibi) bu kehanetin son sözlerini erkekler ağıtlarla, oğlanlar gözyaşlarıyla, hanımlar göğüslerini döverek ve ağlayarak karşılasınlar. Keşke en sonunda İtalyanlar mızraklarını, İspanyollar ciritlerini, Fransızlar *gaesum*larını,[15] İngilizler balistalarını, Almanlar ve Macarlar kargılarını bu dindar köpeklere (yani demem o ki zaten belalarını yeterince bulmuşlar)[16] karşı kuşanmayı isteseler! Gelgelelim zaferlerimizi geciktiren yegâne şey aramızdaki mevcut nifaktır. Her neyse, şimdi bilicinin Türklerin helâkı ile ilgili sözlerine dönelim.

Turchi (Türk'ü), yani şimdiye dek iktidarda olan Türk. *Ghereßine* (gerisine), yani nereden geldiler ise gerisin geri oraya, öyle ki Hıristiyan kılıcı onları içinden çıkıp yayıldıkları Bithy-

---

[14] Burada *dinî lider* olarak çevirdiğim sözcük *pastor* sözcüğü. *Pastor* sözcüğü Hıristiyanlığın çeşitli mezheplerinde farklı işlevlere sahip olsalar da din adamlarını niteler. Ancak nihayetinde *pastor*, *çoban* demektir ve dinî anlamını da bu temelden alır (Bkz. Yuhanna 10:11). Metinde yer yer bu *pastor* sözcüğü üzerinden, bilhassa koyun-çoban ilişkisi üzerinden çeşitli teşbihler de yapılıyor.

[15] *Gaesum*, eski bir Kelt silahı. Ahşap bir sırığın ucuna geniş bir mızrak ucunun iliştirilmesiyle üretilirdi ve iki ucu da keskin olabilirdi.

[16] Bu söylem İslâm dinine yönelik bariz bir aşağılamadan kaynaklanıyor. Yazara göre Türkler Müslüman olarak (gerçi bu iki terim arasında pek bir fark gözettiği söylenemez) zaten yeterince lanetlenmişlerdir.

nia'daki mağaralara veya ata toprakları İskitya'ya kadar püskürtsün.

Tuschure (düşüre), yani sürecek (*pellet*) veya devirecek (*profligabit*).[17] Bunun dışında bu intikam kılıcının nereden hasıl olacağı bilinmediği için Türkler, başka bir sebepten dolayı korkuyorlarmış gibi, Hıristiyanlara kılıç veya zırh kuşanma izni vermiyorlar. Gene de Hıristiyanların saldırılarına karşı güvende değiller zira Hıristiyanlar efendilerini kâh saban demirleriyle kâh çapalarla kâh sopalarla öldürüyorlar. Keşke Hıristiyan prensler bu hayati zaferler için hazırlanıp direnseler de Muhammedîlerin gücü daha fazla artmasa. Kaldı ki bu güç şu an ziyadesinden de fazla artmış vaziyettedir. O zaman başımıza gelen bunca felaketin, uğradığımız bunca kırımın, çektiğimiz bunca çilenin intikamını (Türk kâhinin sözünü ettiği) o Hıristiyan kılıcının alacağından, ayrıca o İblis hükümdarlığını yok edip o en ağır kölelik boyunduruğu altındaki Hıristiyan biraderlerimizi, aynı zamanda bunca tehlikeyle ve zararla burun buruna gelmiş tüm Hıristiyan dünyasını özgürlüğe, barışa ve huzura ulaştırıp ihya edeceğinden kim şüphe ederdi? Bu Hıristiyan kılıcı Türklerin şeytani mezhebini yok ettikten sonra, Müjde[18] vaazının de marifetiyle, bunca yitik ruhu teşvik ederek Mesih'in kültüne ve kilisesine, tek çoban olan Mesih'e olabildiğince kolay bir şekilde ve kısa sürede döndürür. Bunun bize kısa sürede bahşedilmesi için Oğul ve Kutsal Ruh aracılı-

[17] Burada doğru fiiller *pellat* ve *profliget* olmalıydı. Zira *düşüre* çekimi (istek kipi) Latincede müstakilen *subiunctivus* kipiyle karşılanır. Bu iki çekim ise gelecek zaman çekimidir. Bununla beraber bu tarz bir kehanette niçin böyle bir istek kipinin kullanıldığı da meçhuldür. Gerçi bu tür bir kehanetin varlığı da meçhuldür. Zira yazar (bir sonraki bölümde görüleceği gibi) bariz bir propaganda amacı taşımakta, Hıristiyanları Türklere karşı kışkırtmak için bir söylem geliştirmektedir. Dolayısıyla bu metnin de kurmaca bir metin olduğu düşüncesi yüksek olasılık dâhilindedir.

[18] İncil.

ğıyla Baba'ya dua edelim; O Teslis'te,[19] sonsuz çağlar boyunca daima kutsal, şanlı ve övgüye değer Tanrı'dır. Âmen.

[19] Gerçi *teslis* sözcüğünün Hıristiyanlık bağlamında doğru bir çeviri olmadığına, bunun yerine *üçlü birlik* denmesi gerektiğine yönelik eleştiriler vardır. Gene de Arapçadan Türk dillerine de geçmiş olan bu *teslis* (Ar. تَثْلِيث) sözcüğü, Arapçadaki ثلّث (yaklaşık ok. *sallasa*) fiilinin isim-fiil çekimi olup fiilin anlamlarından biri de *üç şahsı içermek* olduğundan, buna mukabil *teslis* veya *üçlü birlik*te Baba, Oğul ve Kutsal Ruh birbirinden ayrılamayacak üç farklı şahıs olduğundan *teslis* sözcüğünün çok isabetsiz bir çeviri olduğu kanaatinde değilim.

IV

BİR TÜRK İLE YAPILAN BİR TARTIŞMANIN TAHKİYESİ

Büyük gayret sarf ettim, aynı zamanda tehlikelerle dolu bir yaşamım oldu. Bu vaziyette doğunun, batının, güneyin ve kimi zaman kuzeyin en hoş bölgelerine ve en müstahkem şehirlerine gidip buraları ziyaret ettim. Bu yerleri Sokrates, Platon ve diğer filozofların yaptığı gibi gezip dolaştım, dikkatlice keşfettim ve Varadinum[1] adı verilen pek meşhur Macar şehrine vardım. Tesadüf ki o sırada bu şehirde Muhammedî hizbinin kanunları hakkında bilgi sahibi olan, *Dervis Gsielebi* (Derviş Çelebi) adlı bir zat da bulunuyordu.[2] Kendisinin bu şehirde başpiskoposla, yani peder Georgius'la birtakım işleri varmış. İşlerini hallederken de Hıristiyanlar ile iman ve din konularında tartışmaya pek hevesliymiş.

Burada bu adı geçen başpiskoposun Gabor adlı tercümanı aracılığıyla, kendisine karşı Hıristiyanlığı savunmaya cesaret edebilecek bir muhatap bulmak için günlerce uğraşmış ancak bu dindar şehirdeki herkes bu çağrıya karşı dilsiz kesilmiş.

[1] Várad veya Nagyvárad.

[2] Tam olarak kimden bahsettiği belirsizdir.

Zannederim ki kral Tâlût'un hükmü altında yaşayan İsraillilerden çok farklı değiller; şu sünnetsiz ve sapkın Câlût[3] İsraillileri teke tek dövüşe[4] çağırdığında İsrailliler ona karşılık vermeye cesaret edememişlerdi. O kadar kalabalık bir ruhban topluluğu içinde, durumu gördüğü halde yalnızca zırh gibi kuşandığı hakikati aktararak bu kâfirin aşağılamalarına karşılık verme cesaretini gösterebilen kimseyi bulamamış olmam beni allak bullak etmiş, bana ziyadesiyle acı vermişti. Nihayetinde, bilhassa da böyle bir meselede, olur da hem günah hem de neresinden baksan aşağılık tutumlar olan suskunluk ve tembellik sebebiyle bu takvasız adama zafer kazandırmış sayılırız, hem bizim hem kurtarıcımız Mesih'in hak davasını zelil ederiz diye korkuya kapılmıştım. Hıristiyan adına bu ebedî utanç lekesini süremezdik.

Bu sebepten ötürü, her ne kadar Kilise tarafından böyle bir vazife almadım ise de, bu takva meselesini tartışmak üzere bölgenin sorumluluğunu üstlendim. Belirlediğimiz ve anlaştığımız gün her sınıftan büyük bir insan kalabalığı tartışmanın sonucunu görmek üzere sökün etti. 29 Mayıs 1547'de,[5] Hamsin Yortusu gününde, tanrısal Franciscus'un takipçisi keşişlerin manastırında tartışma yapıldı. İlkin şu soruyu sordu: "Gök, yer ve diğer yaratılanlardan evvel Tanrı nerede varlık gösteriyordu?" Gerçi bu soru bence çok dikkate alınacak bir soru değildi ancak iyiler iyisi ve yüceler yücesi Tanrı'nın her yerde hazır bulunduğundan bihaber olduğumuzu zannetmesin diye cevapladım: "Kendi yerindedir." Gelgelelim bu cevap ona hep-

---

[3] Goliath.

[4] Burada sözcüğün Yunancasını yazıyor: *μονομαχία* (ok. *monomahia*).

[5] Böyle bir tartışmanın varlığı, bundan sonra da görüleceği üzere, oldukça şüphelidir. Öte yandan düşük bir ihtimal olsa da, tartışma gününün Hamsin Yortusu olması, güne ve mekâna dinî bir ehemmiyet atfedilmesi de düşünülünce Georgieviz tartışmanın tarihini 29 Mayıs olarak seçip İstanbul'un fethinden sembolik bir rövanş alma çabası göstermiş olabilir.

ten muğlâk göründü, ne dediğimi tam mânâsıyla anlayamadı, ben de bunun üzerine şunu dedim: "Şimdi nerede ise o zaman da orada idi." Bu sefer anladı ve tümüyle reddedip şunu dedi: "Kesinlikle hayır, beyaz bir bulutta varlık gösteriyordu."

O, Tanrı'nın bulutta bulunduğunu iddia ettikten sonra Genesis'ten[6] bir bölümü alıntıladım (zira Musa'nın ve diğer peygamberlerin kitaplarını onlar da okuyor) ve şunu dedim: "Eğer Tanrı yerin ve göğün yaratılmasından evvel bir bulutta idiyse, o halde bulutlar gökten ve yerden önce yaratılmış demektir."

Bunun ardından bu konu hakkında türlü türlü konuşmalar yapıldı. Sonuçta mağlup oldu ve bu konu hakkında daha fazla tartışmak istemedi; akabinde soru sorma sırası bana geçti. Günün dinî ehemmiyetine binaen birkaç şey söylemeyi uygun gördüm. Şu sözleri (önceki şekildeki gibi) Arap dilinde ve Arap harfleriyle, Kuran'da nasıl yazılmışsa o şekilde yazdım ve okuması için ona uzattım. Onların ağzıyla şuna tekabül ediyordu:

Mysterium Sanct. Trinit. Arabic.

Bi sem Allahe, el Rahmane, el Ruoahim.
(Arapça Mukaddes Teslis Gizemi
Bismillahirrahmanirrahim)

Bu sözlerin çevirisi şu şekildedir: *Bi*, yani *içinde*; *sem*, yani *ad*, yani aşağı yukarı "adında" gibi bir şey diyor. *Allahe*, yani *Tanrı'nın*, *el Rahmane*, yani *merhametin*; *el Ruoahim*, yani *onun ruhunun*.

Arapçanın İbranice ve Keldânice ile pek çok benzer yanı olduğu bilinmelidir. Yalnızca İbraniceyi veya her iki dili de bilen kişiler daha iyi hüküm verecektir, zira *ad* anlamına gelen *sem* İbranicede de aynıdır, Arapların *Allah* dediğine İbraniler de Keldâniler de *Elohi* der. *Rahman* her iki kavmin de kullan-

[6] Liber Genesis, Yaratılış kitabı. Kitâb-ı Mukaddes'in ilk kitabı.

dığı bir kelimedir, *merhamet*[7] demektir; *Ruoah* ise *ruh*[8] anlamına gelir ve sonuna eklenen *im* ile birlikte çoğul olur, hakeza İbranicede de çoğul sözcükler genelde *im* ile biter.[9]

Bunu görünce hayretler içinde kaldı, "Bunu nereden öğrendin ey Hıristiyan?" dedi, "Biz Müslümanlar bu üç sözcüğü her eserin başında kullanırız ve Kuran'daki her bölümünün başında bu yazılıdır. Yemek için masaya oturduğumuzda yemeğe bu sözlerle başlarız. İbadet etmeden evvel ellerimizi ve diğer uzuvlarımızı yıkarken bu sözleri söyleriz. Yıkandıktan sonra bu üç sözü tekraren söyleyerek başımıza da su serperiz: *Bi sem Allahe, El Rahmane, El Ruoahim.*"

Hakikati ikrar ettikten sonra, ona 'merhametten' ne anladığını sordum.

O ise yalnızca ne yazıldı ise onu anladığını, anlam ifade edecek başka bir şeyin de aklına gelmediğini söyledi.

Bunun ardından bu sözlerin gizemli tefsirlerine giriş yaptım ve bu sözleri kendilerine has hakikat uyarınca üç şahsa ayırdım: Baba, Oğul, Kutsal Ruh. Daha iyi anlasın diye de şu şekilde Arapçaya çevirdim:

Bi, yani *içinde*; *sem*, yani *ad*; *El Ab*, yani *Babanın*; *U*, yani *ve*; *Ben*, yani *Oğulun*; *U*, yani *ve*; *Ruoah*, yani *Ruhun*; *Elchutz*, yani *Kutsal*.[10]

Tanrı'nın oğlundan bahsettiğimi fark edince sordu: "Tanrı'nın oğlu mu olur? Bizim yasamıza ve Muhammed'in öğretisine göre Tanrı'nın zevcesi yoktur, dolayısıyla çocukları da olmaz." Bunun üzerine anladığımca tefsir etmeye başladım:

---

[7] Lat. *misericordia.*

[8] Lat. *spiritus.*

[9] *Rahim* sözcüğünü bilerek veya bilmeyerek *ruhlar* diye çevirmiş.

[10] Kısacası besmele formülünü kullanıp teslisi "Babanın, Oğulun ve Kutsal Ruhun adı ile" şeklinde aktarmış. Arapçası باسم الآب وابنه والروح القدس olmalı (yaklaşık okunuşu *Bismillâbi ve ibnihi ve'r-Rûhü'l-kudusi*).

Biz yarattıklarından ötürü Tanrı'ya Baba deriz, o şüphesiz ilk var eden sebeptir ve her şeyi korur. Onun tözü hep sabittir, hem şimdi, hem ebediyen vardır, Teslis'teki ilk şahıs odur.

Tanrı'nın bir Oğlu olduğuna (görünen o ki Muhammed bunu Arapçada *merhamet* anlamına gelen *Rahman* sözcüğüne çevirmiş) şu şekilde inanırız: O herhangi bir kadından, tensel bir arzuyu müteakiben doğmamış (zira Tanrı bir ruhtur), kâdir-i mutlak Tanrı'nın özünden ve tözünden hasıl olmuştur. O bizim günahlarımızı ortadan kaldırmak için insan bedenine bürünmüş, pirüpak bir bakireden doğmuş, bizim için çile çekmiş, ölmüş, gömülmüş ve nebilerin sözlerine göre üçüncü gün dirilmiştir. Ardından cennete yükselmiş ve Tanrı Babanın sağına oturmuştur. Daha sonra canlıları ve ölüleri yargılamak için geri gelecek, ona inananları ölümsüzlük ile kutsayacak, imansızlara ise ebedî bir ceza verecektir.

Ardından ona bir haç figürü gösterdim: "Bak" dedim, "Muhammed dahi ebedî Tanrı'nın oğluna beyhude yere mi merhamet adını vermiş? Kolları açıkken dahi bizi kucaklamaya çağırıp şöyle der:

Zavallılar ve günah yükünü taşıyanlar, hepiniz bana gelin ki size rahatlık vereyim."[11]

Sonra, onu Teslis gizemine tümüyle ikna etmek için güneş örneğini verdim. "Güneş buna güzel bir örnek;" dedim, "nasıl ki biçime, ısıya ve ışığa sahip olan güneş tek ise bir oğlu ve sizin *Ruoahim* dediğiniz kutsal ruhu olan bir baba da tek Tanrı'dır. Bu Tanrı eşit şekilde aynı tözden, aynı özneye tâbi olan üç şahıstan müteşekkildir, yaratılmamıştır ve ezelden beri vardır."

Bu teşbih sonrasında Teslis içindeki Tanrı Babaya, onun tek Oğluna ve Kutsal Ruha inandı.

Tanrı, Tanrı'nın oğlu ve Tanrı'nın kutsal ruhu hakkında bunları söylediğimi duyan derviş (ki bunları da üstünkörü

[11] Matta 11:28.

anlattım), epey hayrete düşüp *Allah, Allah* dedi. Bu da *Tanrı, Tanrı*[12] demektir.

"Ben" dedi, "veya bizden biri sizin Tanrı hakkında böylesine bilgili olduğunuza asla inanmazdık, sizin büyük karanlıklar içinde olduğunuzu sanırdık. Ancak şimdi senin aktardıklarından anladığım kadarıyla onun hakkında pek bilgilisiniz, gelgelelim onun büyük nebisi Muhammed'i önemsemiyorsunuz."

Muhammed'in saçmalıklarından ve sanrılarından bize ne? Zira biz Hıristiyanlarca iman edilen vaftiz ve Teslis gizemi dışında, onların Kuranı'nda gerçeğe yakın hiçbir şey olmadığını biliyoruz.

Sonra ona Muhammed'in Hârut ve Mârut[13] adındaki iki meleğe dair zırvalarını veya daha ziyade sanrılarını aktardım: Muhammed onların ölümlüler arasındaki hukuku tanzim etmek üzere Tanrı tarafından yeryüzüne yollandığını anlatıyor. Tanrı onlara şarap içmemelerini, kadınlarla birlikte olmamalarını ve göğe giden yolu kimseye göstermemelerini emretmiş. Onlar ise ilâhi buyruğu ihlal etmiş, sarhoş iken bir kadın tarafından kandırılmış, tümüyle kirlenmişler ve ona cennete giden yolu göstermişler.

Tanrı kadının cennete geldiğini görünce yanındaki meleklere sormuş: "Bu şekle girip cennete gelen de kim?"

Melekler cevaben Hârut ve Mârut'un suçlu olduğunu söyleyince Tanrı kadının bir yıldıza dönüşmesini buyurmuş, meleklerin ise zincirlenip bir kuyuya atılarak ebediyen eziyet çekmelerini emretmiş.

Buna benzer pek çok gülünç hikâye var. Örneğin insan dili konuşabilen *El Baraihl* adlı hayvan: Güya bu hayvan Muhammed'i cennete taşımış.[14] Muhammed burada büyük meleklerin pek çok başa sahip olduklarını, pek çok farklı dili konuştukla-

---

[12] Lat. *Deus, Deus.*

[13] Lat. *Aroth et Maroth.*

[14] Miraç hadisesinde Hz. Muhammed'i göğe taşıyan hayvanın adı Burak'tır. İnsan dili konuşabildiğine dair bir bilgiye de sahip değiliz. Adı da

rını gördüğünü iddia ediyor. Bunlar yeterince gülünçtür ve bir nebinin ağzından çıkmaya layık değildir[15] ancak ne desem bilemedim. Belki de şarap içip uyuduğunda bu mucizeleri, daha doğrusu gülünç ucubelikleri rüyasında görmüştür. Dolayısıyla bu türden zırvaları anlatmaya ve Kuran'a yerleştirmeye[16] cüret ederek bizim tarafımızdan bir nebi değil, bir sahte nebi olarak adlandırılmayı hak etmiştir. Bunları işitince utançla ayağa kalktı ve daha fazla tartışmak istemedi. Bunun yerine beni mabede götürüp ahşaptan mamul heykelleri gösterdi. Bizim bu heykellerin insana olan benzerliğine mi hürmet gösterdiğimizi yoksa bizzat bu heykellere mi taptığımızı sordu. Ona dedim ki: "Bizim ahşaba, taşa, bunlardan yapılmış heykellere taptığımız fikrine asla kapılmayasın. Bunları mabette tutmamızın ve onlara hürmet göstermemizin sebebi bunları asılları yerine koymamız değil. Bu heykeller Tanrı Mesih'i, Tanrı'nın annesi Meryem'i veya Tanrı katında ilâhi sayılan herhangi birini tasvir ettikleri için onları gözümüzün önüne koyuyoruz. Heykelleri aracılığıyla, gerçek Tanrı olan Mesih'e taparken diğer azizlere de ihtiram ediyor, onlara saygı gösterip onları onurlandırıyoruz. Siz dahi krallarınıza ve bazı mühim kişilere itaat ediyorsunuz, biz ise Tanrı'ya adanmış, hiçbir lekenin bulaşmadığı ve bu şekilde onurlandırılmalarını Tanrı'nın da istediği kim varsa ona bu hürmeti gösteriyoruz.

Öyle ki, onlara şefkat gösterip bahşettiğini anladığımız lütuflar için Tanrı'ya bir kez daha şükredelim, onları savunmak

---

yanlış bir şekilde *El Baraihl* olarak yazılmış. Yazar burada açıkça yanlış bilgiler veriyor.

[15] Bu cümle 1598 basımı ile 1671 basımı arasında farklılaşıyor. 1671 tarihli metindeki cümleye göre çeviri bu şekilde (*prophetam dictu minime dignum*). 1598 basımında ise cümle şöyle: "*prophetiae nomine minime dignum* (nebevi ilham diye anılmaya layık değildir)." Aslında 1598 basımındaki cümle bağlam içinde daha isabetli gibi ancak temel aldığım metne uygun çeviriyi tercih ettim.

[16] Miraç hadisesinin ayrıntıları Kuran'da geçmemektedir.

gerektiğinde şefkatli ve bizden yana olan Tanrı'dan yardım alalım, nihayetinde onlardaki kutsiyeti, diğerkâmlığı ve takvayı öğrenip taklit edelim."

Konuşma esnasında mabette köpeklerin dolaştığını ve sunaktaki örtülerin kirlendiğini gördü (bu kesinlikle çok çirkin bir şey ve herkes tarafından tenkit edilmeli) ve şunu dedi: "Mabede yabani hayvanların girmesi serbest mi?" Utanç içinde kaldım, Hıristiyan rahiplerin bu ihmalkârlığını nasıl müdafaa edeceğimi bilemedim ama gene de bunun serbest olmadığını, hattâ saygısızca olduğunu ama mabet muhafızlarının ihmalkârlığı yüzünden gerçekleştiğini söyledim.

Söylediklerimi anlayınca methiyeler düzdü ve ona *oratio dominica*yı öğretmemi istedi; ben de onun için bu duayı şu şekilde Türkçeye çevirdim:

Türkçe Dominica Oratio

(Tr.) *Babamoz, hanghe gugtessan chuduss*
(Lat.) *Pater noster qui es in coelis, sanctificetur*

olssun ssenung, adun gelsson ssenung
nomen tuum, adveniat regnum[17]

memlechetun, olssum ssenungh isstedgunh,
tuum, fiat voluntas tua

nycse gughte ule gyrde.
sicut in coelo & in terra.

Echamegumoz: hergunon vere bize
Panem nostrum quotidianum da nobis

bu gun, hem bassa bize borsligomozi,
hodie, & dimitte nobis debita nostra,

[17] *Regnum* sözcüğünün alt satırda olması gerekirdi.

nycse biz de baslaruz borsetigloromozi,
sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.

hem yedma byzegeheneme, de
Et ne nos inducas in tentationem, sed

churtule bizy iaramazdan, Amen.
libera nos a malo, Amen.

(*Babamız, hangi gökte isen kuds olsun senin adın, gelsin senin memleketin, olsun senin istediğin, nice gökte öyle yerde. Ekmeğimizi her günün ver bize bugün, hem bağışla bize borçlarımızı, nice biz de bağışlarız borçlularımızı, hem atma bizi cehenneme de kurtar bizi yaramazdan. Âmen.*)

SÖZLER BİTTİKTEN SONRA VEDALAŞILDI VE HERKES ORADAN AYRILDI.

* * * * * * * * * * * * * * * *

Ey Hıristiyan okur, Türk boyunduruğu altındaki kardeşlerimizin sefaletini ve yaşadığı felaketleri kısmen sözlerle kısmen şekillerle, kâfi kısalıkta betimledim; artık bunları biliyorsun. Ayrıca artık biliyorsun ki üç muktedir Hıristiyan hükümdarın kılıcı bizim yaşadığımız felaketlerin intikamını alacak ve kâfirlerin kâhininin öngörüsüne göre bu kılıç iki yönlü olacak. Kaderinde felâket olan bu zalim tirana doğrulacak bu kılıcın kısa sürede hem bir koyun ağılı hem bir çoban[18] olacağından kim şüphe edebilir?

[18] Lat. *unum ovile unumque Pastorem.*

V

HIRİSTİYANLARIN YAŞADIĞI FELAKETLERE AĞIT

Kardeşlerimiz için büyük ve olağanüstü bir acı içindeyim, ey Hıristiyan dünyasının yenilmez hükümdarları ve yöneticileri, paylarına düşen büyük zorluklara ve sefalet dolu yaşamlarına ağıt yakıyorum. Kimi sapkın itikatların etkisine girip mukaddes Kilise'nin kucağını terk etti, kimi dindaşının kılıcıyla ölümü tattı, kimi düşmanın kanlı kılıcına kurban olup vahşi hayvanlarca parçalandı, kimi ise (ah ne yazık) Türklere ganimet oldu, onlar tarafından kaçırılıp bitmek bilmez bir köleliğe duçar oldu, en zalim bir şekilde eziyete maruz bırakıldı. İşte bu son kısım, size gözyaşlarıyla karışık feryatlarını iletiyor.

Ah nefretlik ve melun nifak, ah hükmetmeye muhteris arzu! İlâhi külte tâbi kaç nefsi İblis'in yoluna saptırdı, en güçlü imparatorlardan, krallardan, prenslerden, her konum ve statüdeki kahramanlardan kaçının hükmünü ve krallığını viran etti? En müthiş şehirlerin surlarını yıktı, en masraflı sarayları, en müstahkem kaleleri yerle bir etti, bunların önde gelen statülerini ve mertebelerini ellerinden alıp onları sonsuz bir hüzne hapsetti.

Gerçi prenslerin faaliyetlerini yazmak için değil, esirlerin çektiği eziyeti ve trajediyi tasvir etmek için kalem oynatmalıyım ama çağımızdaki bu melun nifak döneminde içimizden pek güçlü ve pek kibirli birinin, yani Sırbistan despotunun pek çirkin emsalini anmadan geçemem. Bosna sancakbeyi ile, yani düşman komşusu ile ittifak kuran bu adam Türk sınırındaki müstahkem kaleleriyle Sava nehrine (bu nehir İllirya ile Hırvatistan'ı birbirinden ayırır) kadar olan bölgeyi kontrol edip Sava ile Drava arasındaki tüm eyaletleri Türk akınlarına ve saldırılarına karşı korurken düşmana teslim oldu.

Bu despot, yahut Sırbistan'ın efendisi, ne demek istersen, Slavonya önde gelenleriyle ihtilafa ve çatışmaya düşünce, adı geçen sancakbeyi ile dostluk kurup kendi birliklerini Türk ordusuna kattı. Sava nehrini Chobacz[1] adı verilen geçidi kullanarak geçti ve kısmen birbirleriyle anlaşamayan kısmen kendini savunmaya muktedir olamayan Slav önderlerine saldırıp onları yendi. Eyaletlerine akın etti, ateş ve kılıçla viran etti. Kasabaları, müstahkem mevkileri, kısmen cebren kısmen hile ve pusu ile (ki bu Türklerin âdetidir) birkaç gün içinde ele geçirdi. Birkaç ay sonra bu adı geçen sancakbeyi, despotun eyaletlerini kendi eyaletleri gibi görmeye başladı, fırsatını bulunca da tüm gücüyle despota saldırdı; en sonunda despotu öldürdü, tüm mülkünü de Türk imparatorluğuna kattı.

Bu rahat durmayan tanrıtanımazın, vatanına ve kardeşlerine ihanet eden bu adamın şerefsiz yaşamı böyle sonlandı. Zira Türkler verilen hizmetin karşılığını böyle öder; hile, sahtekârlık ve pusularla herkesi ele geçirirler. Pek çok kişi gibi Macaristan önde gelenleri de bunu yaşadı. Şimdi bir kısmı Türklerin elinde esir, örneğin Majláth ve Török Bálint (gerçi geçtiğimiz günlerde öldüler) pek sefil bir yaşam sürüyorlar.[2]

---

[1] Tam olarak neresi olduğunu bilemiyorum. Bu isme benzer bulduğum tek coğrafi ad *Šabac* (ok. Şabats) ancak bu da bir şehir ismi.

[2] Metinde *Mailat* ve *Terech Balint*. Bu kısım eserin yazım ve basım süreçlerine dair aydınlatıcı bir ipucu sunuyor. István Majláth 1550'de,

Bu yüzden kesinlikle kaçınmalıyız ve bilhassa ihtiraz etmeliyiz, ey Hıristiyan hükümdarlar, bu tiranın vahşetinden. Yurtlarımızı tetkik ettikten sonra ihtilaf içinde olanlara ve gücü tükenenlere hücum etmesinden; yalnızca Sicilyalılara ve Calabrialılara saldırmasından değil, Fransa'yı zaptettikten sonra tüm Hıristiyan topraklarına dehşet ve kargaşa getirmesinden korkmalıyız.

Ağıt

Ele musallat olmuş tehlikeden beri olan mesuttur.
Çünkü komşunun evi yanarken sizin işiniz yürüyordur.
Kötücül öfke bitap düşürdü Hıristiyan önderleri:
Çıldırdılar, istiyorlar ki kendi kılıçlarından gelsin ölümleri,
Daima nifaka çıkıyor savaşların ve şiddetin sonu,
İçten içe yayılan bu musibet, pek büyük bedbahtlık bu,
Çoban kılığına girmiş, ağılın sahibi yapmak için vahşi kurdu.
Hem yukarıda hem aşağıda üç kez görmedin mi,
Denizi istila eden Türk kadırgalarını,
Viran ettikleri Hıristiyan köylerini, kasabalarını,
Esir aldıkları taşralıları? Yazıktır, günahtır,
Yelkenlerle ve atlarla, Mesih'e tapanları koruması gerekenler
Yelkenlerle ve atlarla, bizi öldürmenin peşindeler,
Nihayetinde gelecekte başımıza neler gelecek, görecekler.

Doğrusu bu söz söyleme türünde gereğinden fazla uzatıyor gibi görünmemek için, ey Hıristiyanlık dininin prensleri, doğrultulacak ve düzeltilecek kısımları sizin pek isabetli ve pek hikmetli yargınıza bırakıyor, kardeşlerimizin, ama pek ağır ve pek zalim Türk boyunduruğu altında yaşayan esir Hıristiyan kardeşlerimizin çektiği sefalet, çile ve felaketler için ağıt yak-

---

Török Bálint 1551'de İstanbul'da öldüler. Eser yazıldığı sırada bu iki şahıs da henüz hayatta olacak ki sefil bir yaşam sürdüklerinden dem vurulmuş. Parantez içindeki kısım ise sonradan eklenmiş gibi görünüyor.

maya geri dönüyorum: Onların bir kısmı boyunlarına geçirilen zincirler ile Trakya'nın ve Küçük Asya'nın kaygan ve çetin topraklarından yalınayak, aç, susuz geçip tıpkı satılık vahşi hayvanlar gibi satılıyor, uzun yolun zorlukları içinde türlü musibetler ve sıkıntılar çekiyor, bir kısmı hayatını kaybediyor (bu bilhassa meşgalesiz ve rahat şartlarda eğitilmiş olan soyluların başına geliyor). Öleni en yakın çukura atıp gömüyorlar, vahşi hayvanlar cesetlerini paramparça ediyor.

Diğerleri, mesela her iki cinsten çocuklar, köle tacirlerinin ve terbiyecilerinin kötü emellerine alet oluyor. Orada bu zorbalığa maruz kalan çocukların ağlamaları, feryatları duyuluyor. Henüz altı yaşına dahi girmemiş bu zavallıları bu iğrençlikten kurtarmak zorunludur!

Kırsal işlerde bilgisi olmayanlar veya zanaattan anlamayanlar, satılması zor olarak yaftalanıp uzun süre kasaba kasaba, sokak sokak yürütülüyorlar. Satıldıklarında sopalarla ve kırbaçlarla dövülüyor, zanaat ve kır işlerini, yani ziraat, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık ve benzeri pek ağır işleri öğrenmeye zorlanıyorlar. Bunların daha dayanıklı olanlarını da kadırgalara veriyorlar. Burada kıyafetleri alınıyor, ayaklarına zincir vuruluyor, çırılçıplak, sefil bir şekilde kürek çekiyorlar. İnsanın hiçbir aklî kabiliyeti onların çektiği çileyi ifade edecek söz bulamaz.

Eğer onlar çekecekleri çileyi evvelden bilselerdi bunları çekmek yerine bin kez ölmeyi dilerlerdi. Eğer herhangi bir yerde ölüm ve yaşam birbirine girmiş ise, ancak gene o yerde yaşamın uzun sürmesi sırf daha uzun süre can çekişmen içinse, o yer kesinlikle Türkiye'dir. Mısır'daki kölelik, Babil sürgünü, Asur esareti, Romalıların mezalimi,[3] bunların yanından dahi geçemez. Orada Yeremya'nın ağıtları her gün duyulur ama sözlerle değil, eylemlerle ifade edilir.

[3] Lat. *Romanorum evastatio.* Roma'nın yağmalanmasını mı yoksa Romalıların Hıristiyanlara uyguladığı zulümleri mi kastettiği belirsiz. İkisi de olabilir.

Keldanilere ait Ur kentinde yanan bir ocağın içindeymiş gibi yaşayan zavallılar feryatlarla ve dualarla gökten niyaz ediyorlar: *Ne zamana dek uyuyacaksın, ya Rab, uyan, bizi sonsuza dek terk etme!*[4] Her yandan kuşatılmış ve saldırı altında hissedip ümit dolu gözlerini gökten kendi vatanlarına doğru çeviriyor, kendi vatanlarının dahi köle olduğunu görüyorlar ama vatanlarından koparılmış olsalar bile en azından vatanlarında köle olmayı diliyorlar. Dualarında hürriyet yok, sadece mekânı değişmiş bir kölelik var.

Sahip oldukları yaşamı ölümle değiştirmek isteyenler dualarının gerçekleşmesi için firar ediyorlar. Kimi sürüsünü ıssızda bırakıp, kimi ise çiftlikteki ve tarladaki sığırları kurtlara yem edip kaçıyor.

Bir kısmı intikam hissiyle efendilerini aileleriyle birlikte öldürdükten, evlerini yaktıktan sonra ilkin büyük ve belirgin tehlikelere maruz kalıyor, ıssız ve çetin yollardan geçerek meşe palamutlarıyla, otlarla, biraz tuz kattıkları acı köklerle sefil ve dahi talihsiz yaşamlarını idame ettirerek kaçıyor, gündüzleri mağaralarda saklanarak, geceleri kutup yıldızının rehberliğinde Çanakkale boğazına ilerleyerek yahut eğer boğaza giden yol açık değilse vahşi hayvanlardan kaçmak için dallara bağladıkları iplere tutunarak, ağaçlara tüneyerek sabahlıyorlar. Bunların çoğu da ya açlıktan kırılıyor ya vahşi hayvanlara yem oluyor, hiçbiri olmazsa da daha denizi geçemeden çobanlar tarafından yakalanarak yeniden köleleştirilmek üzere teslim ediliyor.

Bir kısmı gece gündüz süren zorlu bir yolculuğun ardından denize ulaşıp biraraya getirdikleri kütüklerle denize açılıyorlar açılmasına ama ya oradan geçen denizciler tarafından yakalanıp 'kadıya' (*chadia*), yani onların yargıçlarına götürülüyor ya da denizde dalgaların altında kalıp ölüyorlar. Ancak nadiren hedefe varabiliyorlar. Efendilerine ve komşularına teslim edilip pek çetin cezalara ve işkencelere maruz kalanların bir kısmının

[4] Ps. 43:23.

sesi, ey Hıristiyan monarklar, krallar, prensler, bu zamana kadar size ulaşmıştır.

Dosdoğru kilisenin pek kutsal ve pek merhametli çobanından, Papa'dan, hakeza onun pek muhterem kardinallerinden, patriklerinden, başpiskoposlarından, piskoposlarından, baş keşişlerinden ve ona tâbi ve onun yardımcısı diğer rahiplerden istedikleri şudur: Mukaddesatınızın gücünü onları özgürleştirmek için kullanın; evlatlarınızı biraraya getirip özgürlüğe ve ittifaka kavuşturduktan sonra ortak düşmanı ezmek için onları yüreklendirin!

Kutsal Roma İmparatorluğu'nun pek haşmetli ve yenilmez kayserinden ve onun prenslerinden, komutanlarından, kahramanlarından, iç savaşı bırakıp imparatorluğun önde gelenlerini, seçmen prenslerini ve asillerini biraraya getirerek topraklarını korumak ve genişletmek için muzaffer silahlarını acilen kapıdaki düşmana çevirmelerini istiyorlar. Biliyorlar ki, pek yaman savaşçı İspanyollar, pek yavuz Belçikalılar, bedenen ve zihnen pek önde gelen İtalyanlar, pek yürekli Almanlar buna hazırdır; biliyorlar ki İlliryalılar ve Alplerin aşağı kısmında bulunan halklar tarafından desteklenen, Türklerle savaşmada tecrübeli, adanmış Roma kralı buna hazırdır!

İnançlı bir Hıristiyan olan Fransa kralının, mirası ile de uyumlu olacak şekilde, güçlerini ve savaşta maharetli silahlarını kardeşlerini savunmak ve özgürleştirmek için hazırlamasını istiyorlar.

Tüm Hıristiyan âleminin, Polonya'nın, Norveç'in, İsveç'in, Danimarka'nın, Gotia'nın, Dacia'nın, İngiltere'nin, İskoçya'nın, Lusitania'nın[5] pek cesur ve pek güçlü krallarının ve monarklarının, yöneticilerinin ve nüfuz sahiplerinin de bu kutsal savaşa gelmelerini; o en mukaddes inançlarının, o Kutsal Taçlarının ve o imparatorluklarının şu ebedî hasmına karşı, ebe-

[5] Portekiz ile birlikte İspanya'nın Estremadura ve Toledo eyaletlerini kapsayan bölge.

veynin, zevcelerin, oğulların, kızların, biraderlerin, dostların ve tüm Hıristiyanların daimî düşmanına ve rakibine karşı tüm güç ve imkânlarıyla tek vücut olarak savaşmalarını, bu düşmanı ortadan kaldırmalarını istiyorlar.

Hem dünyevi kılıçların hem ruhani kılıçların gücüne malik, öğretiye dayalı otoriteye sahip, yürüttüğü vazifeye layık her bir vekil ve her bir yöneticinin de bu davaya hizmet etmesini, günaha bulaşanları ve ahlâksızca yaşayanları (ki bunlar yüzünden ilâhi öfke kısa sürede yıkımın oğullarına[6] gelecektir) müesses nizam ve kurallar uyarınca doğrultarak iyi ve kutlu bir yaşama davet etmesini istiyorlar. Zira yöneticilik vazifelerini yitirip bihaber ve uyur vaziyette pek çok kişinin başına gelen yoksulluğa düşmemek için Tanrı'ya ve hakiki hane reisi Mesih'e bu kişilerin hesabını da bizzat vereceklerini söyleyen kendileridir!

Her cinsiyetten ve her sosyal konumdan gençlerin, yaşlıların, Tanrı'ya adanmış takvalı Hıristiyanların, dindarların ve sekülerlerin,[7] pek sevgili ebeveynin, pek kıymetli kardeşlerin, pek hürmet edilen dostların, yakınların ve yoldaşların, mütevazı bir duruşla, saf ve samimi bir kalple, esir Hıristiyanlara reva görülen sefalet ve felaketlerden dolayı acı hissetmesini istiyorlar. İstiyorlar ki Rabb'e yalvarsınlar, belki ilâhi merhametiyle insafa gelir de hem öfkesinden vazgeçer hem de bu esir Hıristiyanları sonsuz bir utancın içinde, şu imansız, zalimler zalimi din düşmanı tiranın elinde bırakmaz, bilakis Hıristiyan

---

[6] Yuhanna 17:12.

[7] Burada *seküler* (Lat. *saeculari*s) çevirisi biraz kafa karıştırıcı olabilir. Türkçede *seküler* dinden bağımsızlık veya din hükümlerini dikkate almama gibi anlamlar taşısa da bu metinde *saecularis* sözcüğü basitçe resmî dinî görevi olmayan veya kendini tümüyle dine adamamış, dünyevi işlerle ilgilenen kişileri ifade eder. Bunlar için *dinî hükümleri dikkate almamak*tan ziyade dünya hayatından kopmamak söz konusudur. *Religiosi* ise bütün hayatını din üzerine yaşayan kişidir. Ya bir resmî din görevlisidir yahut kendini tamamen dine adamış, dünyevi olan her şeyden elini eteğini çekmiştir.

hükümranlığındaki monarkların, kralların ve yöneticilerin zihnine Kutsal Ruh'un nuru ile ilham verir, onları bu haris ve doymak bilmez ejderhaya karşı müttefik kılar, onlar da zafer kazandıktan sonra bu zavallıları, bu esirleri, kâfirlerin insafsız boyunduruğu altında ezilen bu Hıristiyan kardeşlerini özgürlüklerine kavuştururlar, kendi vatanlarında yeniden Mesih kültüne döndürürler, kendileri de vatanlarına döndükten sonra artık yalnızca ebediyen kutsal olana hizmet ederler. Nihayetinde düşmanlar yenilip def edildikten sonra Hıristiyan dünya bu sonu gelmez musibetlerden halas olur.

VI

TÜRKLERE KARŞI VAAZ

Epey hayret etmişimdir, ey yenilmez monarklar: Her şey bize bir Hıristiyan zaferini vadederken nasıl oldu da bunca yıldır bu zafere ulaşamadık?

Üstüne üstlük Sanherib'in ordugâhını tek gecede yok eden,[1] Firavun'u denizin dibine gömen, gencecik bir kız olan Yudit'in eliyle Holophernes'i helak eden,[2] kısacası, istisnasız her zaferi onay ve iradesi ile bahşeden Rab Mesih de yanımızda.

Buna karşın Türklerin Muhammedi var! Yaşarken ahlâksızca yaşayan, öldükten sonra da asla dirilmeden sonsuza dek mezarda kalacak olan Muhammed. Öyle ki, ikisi arasındaki fark şudur: Biri yaşayan Tanrı'nın yaşayan oğlu, diğeri ise insandan doğma bir insanın çürüyen cesedi. O halde her iki ilâhi figürün tabiatı tartıya vurulduğunda görülüyor ki Hıristiyanların uğradığı katliamlarda ölüler yaşayanlardan silah ve güç bakımından üstündü.[3]

---

[1] 2 Reg. 18:13-19:37; Isa. 36-37; 2 Par. 32.

[2] Bkz. Jud.

[3] Elbette burada ruhani silah ve güçten bahsediyor.

Düşmanı alt etmekte pek yardımcı olacak beden gücü ve gönül kabiliyeti bakımından onlardan üstünüz ama buna rağmen sefil bir şekilde alt edilen biz oluyoruz. Bir Macar'dan daha cüretkâr ne vardır? Bir Alman'dan daha heybetli? Bir Fransız'dan daha uzun? Bir İspanyol'dan daha sağlam? Bir İtalyan'dan daha bilge? Bir Leh'ten daha dayanıklı? Gönül kabiliyeti bunlardan daha üstün veya bunlara denk olan diğer halkları saymadım bile.

Öte yandan gönül niteliğine bakarsak yaralara veya tehlikelere karşı bir Macar'dan daha güvende olan ne vardır? Bir Alman'dan daha asil? Bir İtalyan'dan daha zeki? Bir Fransız'dan daha hırslı? Bir İspanyol'dan daha yetenekli? Bunların hepsi tek tek zafer de kazandırabilir, zafere yardımcı da olabilir. Cesaret de gönül yüceliği de bilgelik de şana susamış hırs da yetenek de başka hiçbir meziyete gerek duymadan pek çok kez ayrı ayrı zafer kazanmıştır. Gene de (vay beni) bu kadar çok zafer kazandıran haslet içinde zaferin kendisine hasretiz!

Ayrıca teçhizata ve silah türlerine bakarsan çoğu açıdan Türklerden daha üstün görünüyoruz. Toplar bizim icadımız, bunca zırh türü icat ettik. Persler çıplak yahut en azından yarı çıplak savaşa gider, onlarda yay var, bizde ateşli silah; yani yıkıcı güç bizde. Onlarda kalın zırhları delme gücü olmayan ok, bizde ise kayaların dahi güçlükle dayanabileceği toplar var. Gerçi bazı Müslüman topçular da var ama sayıları az ve eğitimsizler. Şimdi soruyorum, lütfen söyleyin, bunlar savaşta hangi halkları yanlarına alacaklar? İskitler[4] ve Trakyalılar; bunlarda ne İtalyanların bilgeliği ne İspanyolların üretkenliği var, bunlardaki özellikler insanlık dışı bir vahşilik, barbarlık, bilgisizlik, eğitimsizlik ve aptallıktır. Bunlara tembellikten harap olmuş Rumları ekle, şatafattan yozlaşmış Asyalıları ekle, hem bedeni hem gönlü kadınlaşmış Mısırlıları ekle, kızgın, zavallı,

[4] Burada tarihî İskitlerden değil, İskit coğrafyasında yaşayan göçebe halklardan, büyük ihtimalle de Tatarlardan bahsediyor.

zayıf Arapları ekle... Bunlardan oluşmuş bir ordunun savaşçı Fransızları, gaddar Belçikalıları, yürekli Almanları, cüretkâr Macarları, İtalyanların dehasını, İspanyolların yeteneğini yenebileceğine kim inanır? Gelgelelim (ah ne yazık) yeniliyoruz, bizi köleleştirenlere yeniliyoruz ve köleleştirilenler bize savaş açıyorlar. Bize, dedelerinden ve ninelerinden miras, el değmemiş bir hürriyetin içinde doğan bize!

Haydi iki milletin de kurumlarına ve yasalarına bak, bu alanlarda da altta kalmayız. Öyle ya, Müjde'den daha ilâhi ne var? Kanonik hukuktan daha nizami ne var? Yahut medeni hukuktan daha bilge ve daha adil ne var? Onlar Kuran'a, asılsız olduğu kadar aptalca olan bu kitaba göre yaşıyorlar. Yabancıların kanunlarını enikonu öğrenelim diye bu kitap şimdilerde Hıristiyanlar arasında elden ele dolaşıyor ya, kısa sürede değerlerimizi kaybedecek gibi görünüyoruz. Neredeyse daha Türklere tâbi olmadan evvel gönülden Türk olacağız! Mademki savaşta bu kadar çok üstünlüğe sahibiz, niçin sürekli yeniliyoruz, sebebi nedir? Bir zamanlar kâfir kavimlere karşı da şeytani ruhlara karşı da aynı korkuyu salan haç desenli bayraklar şimdi niçin sürekli kaçar vaziyetteler?

Az ve öz konuşacağım. Tanrımız yüceler yücesi gerçek Tanrı'dır; gelgelelim bizden uzaklaşmıştır zira hemen hemen "Tanrı'nın halkı olmadığımız" söylenebilir. Mesih niçin bizimle olsun? Bunca zındık itikat ile onu parçalarına ayırmadık mı? Hıristiyanlar olarak onun ismi dışında neyine kıymet verdik? Bu zamanın köylüsü ahlâksız ve asi, kentlisi yalancı ve haris, yöneticisi ödül peşinde, payelere ve saygı uyandırmaya âşık, soyluları şatafatı ve tembelliği, çekişmeleri ve kibri seviyor, askerlerinin savaştan tek beklentisi yevmiye ve ganimet, kime zarar geldiği umurlarında değil, düşmana gösterdikleri şiddeti kendilerinden olana da reva görüyorlar. Rahipler kilisenin yalnızca gösterişiyle ilgililer, bunun dışında herhangi bir haslete güçlükle sahipler. Gerekli kutsiyetleri, takvaları ve eğitimleri yok. Nitekim herkes kendi derdinde, Mesih umurlarında de-

ğil ve (nebinin sözleriyle ifade edersek) gerçek şu ki "Hepsi yoldan sapmış, hep birlikte işe yaramaz olmuşlar; iyilik eden kimse yok, tek kişi dahi yok."[5] Mesih böyle davrananlara dost değil ise, bunda şaşacak ne var?

Demem o ki Tanrı olmadan savaşıyoruz ve (daha da kötüsü) Tanrı bizim aleyhimizde! Haçlar bizim saflarımızda ama çarmıha gerilmiş olanın kendisi bizzat düşmandan yana! Her şey yok oluyor, sonu gelmiyor katliamların, işte bu yüzden: Bir halk Türk'e karşı savaşırken bir başka halk kâfir putperestleri, hizipçileri veya sapkınları yanına alıp bir iç savaşa tutuşuyor ki Türk'ün Mesih'e yaptığı saldırı daha da şiddetlensin. Bir başka halk ise ya kendi ilişkileri ile ilgileniyor ya da oburluğa ve diğer hazlara kapılmış vaziyette. Orduya katılmış asker ise Mesih'in değil, sikkenin hizmetkârı; yevmiye almadı mı, ya düşmana sığınır ya kaçar!

Askerlerin ne Mesih'i ne şanı düşündüğü, içip tıkınmak için ziyafete gelir gibi savaşa geldiği yerde İtalyan bilgeliği, İspanyol yeteneği, Alman direnci, Fransız yavuzluğu veya Macar cesareti neye yarar?

Yasalarımız iyi, ahlâkımız pek düşük; zırhlarımız iyi, yüreğimiz yetersiz; birbiriyle kıyasıya savaşanlar övgü alır, düşmana böyle saldırmadığında ya kimse utanç duymaz yahut asla cezalandırılmaz.

Bir askerin firar ettiği veya silahlarını fırlatıp attığı için ceza aldığını kim duymuş? Oysa bir zamanlar ölüm cezaları ve ondalık kırımı[6] tek tek değil, lejyonun tümüne verilirmiş.

Demek ki düşmanın azami disipline sahip ordusundaki binlerce askere karşı bu az sayıda, o da ahlâken yozlaşmış askeri ancak toplayabiliyoruz. Zira Türkler hatalarını evlerinde bırakıyor, Hıristiyanlar ise evlerinden getiriyorlar. Türklerin ordugâhında haz değil, yalnızca teçhizat ve maişet var, Hıris-

[5] Ps. 13:3.

[6] Lat. *decimatio*. Bir tür cezalandıra yöntemi. Bir birliğin yüzde onu kura ile seçilip cezalandırılırdı.

tiyanların ordugâhında ise şatafat ve bu şatafat için gerekli tedarik ile beraber erkek kalabalığından çok fahişe kalabalığı mevcut. Macarı haydutluk, İspanyolu yağmacılık, Almanı içki peşinde, Bohemyalısı horlar, Lehi esner, İtalyanı zina eder, Fransızı şarkı söyler, İngilizi tıkınır, İskoçu oburluk eder; asker gibi davranan askeri ara ki bulasın! Ayıklık, tasarruf, uyanıklık, iman ve azami itaate sahip olanların kazanmasına hiç hayret edilir mi? Öte yandan ganimetler, kadehler, fahişeler, her türlü melun ve aşağılık işler arasında mekik dokuyanlar ise elbette düşmanlarına yenilecektir.

Gelgelelim bunlar üstlerinin suçu. Zira onlar emirlerindeki askerlerin korkusunu diri tutsalardı Hıristiyan askerler asla Türklerden aşağı kalmazdı. Öte yandan bizzat prensler de birbirleriyle savaşa savaşa Türklere denk bir kuvveti asla toplayamamamıza sebep oldular. Bir iki ufak kasaba için birbirimize kılıç salladık, bu muharebelerdeki şiddetli çarpışmalar sonucunda güçlerimiz tükendi, hükmümüzü de topraklarımızı da genişletemedik.

> *Ah, ne çok kara, ne çok deniz ele geçirilebilirdi*
> *Yurttaş elinin döktüğü şu kanla.*[7]

Ancak şikâyet için geç kalındı artık, Asya'yı, Afrika'yı kaybettik, Yunanistan yitirildi, ölümüne hasta Macaristan! İllirya bizim devrimizde işgal edildi, Slavonya Türklerin hâkimiyetine daha yeni girdi, Avusturya zayıfladı, bu bela Almanların da ensesinde, velhasıl Hıristiyan âleminin kapısına dayanmış, öyle ki bu vakitten sonra diğerleri ile ilgilenmeyip sadece kendi işine bakan, sınırları için verdiği savaşı diğerleri için vermek istemeyen hiç kimse bu tehlikeden yana güvende değil gibi görünüyor. Tabii ki eğer başsız ve öndersiz avam gibi, prens değil de köle, özgür değil de kul olmak yahut sonsuza dek hapse atılmak, daha ziyade öldürülmek istiyorlarsa başka...

---

[7] Luc. *Phar.* i.13-14.

Şimdi Hıristiyan âleminin pek kudretli monarkları ve yöneticileri ittifak içinde (umarız ki) biraraya gelirlerse, her biri bu pek kutsal, pek ekümenik[8] veya topyekûn savaş için güçleri ölçüsünce gayret sarf ederse, savaşta mahir ve yavuz Türk askerini sayıca yakalayacağımızdan ve hattâ geçeceğimizden, gelecekte de dört bir yanda zafer sahibi olacağımızdan kim şüphe edebilir!

Nitekim Romalıların imparatorluğu elli bin süvari ile yüz bin piyadeyi kolayca teçhiz edebilir, hakeza Fransa ve İspanya'dan da bir miktar asker geleceği umulur. Macaristan ile İllirya'nın geri kalanından ve Romalıların kralına ait eyaletlerden de altmış bin süvari kolayca toplanabilir.

Hıristiyan Askerlerin Muhasebesi

Yüz altmış bin süvari. İki yüz bin piyade. Venediklilerin ve Portekizlilerin deniz kuvvetlerini gönderdiği kertede İngilizler, İskoçlar, Danimarkalılar, Dacialılar, Gotlar, Lehler, bunun dışında Hıristiyan âleminin kralları, prensleri, komutanları, önde gelenleri ve yöneticileri asker temin ederler. Bilhassa dümende de imanı kuvvetli bir Hıristiyan kayser bulunduğu takdirde Türk'ün o Hıristiyan'a direneceği süre Darius'un İskender'e, Kserkses'in Themistokles'e, Antiokhos'un Makkabili Yahuda'ya direndiği süreden uzun olmaz. Zaferi elde ettiğimizde ise Tuna nehrini takip ederek bu güçlerle Konstantiniyye'ye ineriz, Tanrı'yı razı ettikten, ahlâkımızı düzelttikten sonra dinimizin düşmanlarını yenmek, halkının büyük çoğunluğu şimdiye dek Mesih'e iman eden Yunanistan'ı ve Trakya'yı yeniden ele geçirmek kolay olur. Onlar en içten dualarla Hıristiyan silahlarını bekliyorlar. İlk fırsatta ayaklanacak, onları sefalete sürükleyen efendilerine ve tiranlarına karşı savaşacaklar. İşte bu, zaferi getirecek yahut olgunlaştıracak vaziyettir!

---

[8] Lat. *oecumenicum bellum*. Ekümenikten kasıt Hıristiyan dünyasının tümünün iştirak ettiği bir savaş.

Keşke, ey pek kudretli monarklar, iç savaşlardan fırsat bulup oraya gidebilseydiniz. Her şeyin[9] sizinle birlikte onlara karşı silah kuşanacağını görürdünüz. Hiçbir yaştan, hiçbir cinsiyetten, hiçbir sınıftan insan sizin silahlarınızı ellerinden düşürmezdi. Her bir Türk, evindeki köleler arasında katiller, kaledekiler arasında hainler, savaşta da firarîler bulurdu. Oradaki Hıristiyanlar Türklerin silahlarını tümüyle hor görüyor, öyle ki onların yalnızca hafif piyade savaşı için uygun olduklarını biliyorlar. Düşmanlarını kuş gibi bir tür nida ile korkutuyorlar. O ilk dehşet ânında kaçtılarsa ne âlâ, kaçmadılarsa Türkler kaçıyor. Bunun dışında ne miğfer ne kalkan taşıyorlar, çoğunlukla tamamen çıplaklar.

Nihayet Hıristiyan inancının bu ebedî düşmanları bizim kılıcımızla ortadan kaldırılıp Bithynia sığınaklarına sürüldüklerinde veya (kendi kehanetlerinde söylendiği üzere) Mesih'e iman edip mukaddes Katolik Kilisesi'nin kucağına geldiklerinde Hıristiyan bir imparatorun kısa süre içinde en az bir Konstantiniyye, en az bir Roma imparatoru kadar kayda değer bir konuma geleceğinden kim şüphe edebilir? Romalıların kralının Macaristan'ı ve Trakya'yı geri alacağından, Fransa kralının Küçük Asya'yı kendi mülküne katacağından, İngilizlerin, İskoçların ve Portekizlilerin Mısır'ı ele geçireceklerinden, İspanyolların tüm Afrika'yı zaptedeceğinden, İtalyanların Akdeniz'de bulunan tüm kıyılarda mutlak güç sahibi olacağından, hakeza Lehlerin, Danimarkalıların, Dacialıların, Norveçlilerin, İsveçlilerin ve Gotların da kuzey denizi adalarındaki pek zengin bölgelere ve milletlere hükmedeceğinden, dahası mukaddes Roma kilisesinin yüceler yücesi başpiskoposunun tüm dünyanın en yüce çobanı olarak anılacağından kim şüphe duyabilir?

---

[9] Lat. *omnia*. Bir sonraki cümlede sadece insanlardan bahsediyor ancak burada *omnes* (herkes) yerine *omnia* (her şey) sıfatı kullanılmış. Yorumlamadan çevirdim.

Yalnızca Türklere esir düşüp onlara vergi veren Hıristiyanlar değil, Türklere karşı savaşıp onların askerlerine ve silahlarına dair bilgi sahibi olan herkes bu doğrultuda düşünüyor. Bendeniz de on üç yıllık tecrübelerimde öğrendim ki kaçanlara karşı aslan kesilen Türkler saldıranlara karşı en kolay kaçanlar oluyor.

Demek ki Türk, tabiatı gereği korkaktır. Dolayısıyla ona saldırmak icap eder. Hattâ o takvasızlar kimse kovalamazken dahi kaçarlar. Tanrı dirilsin, aklı çıksın düşmanlarının, ondan nefret eden kim varsa kaçsın onun suretinden. Duman nasıl dağılırsa öyle dağılsınlar, ateşin yüzüne bakan balmumu nasıl erirse öyle yitip gitsinler Tanrı'nın ve onun mukaddes Kilisesinin suretine bakan günahkârlar; tek bir ağıl olsun, tek bir çoban. Bize böyle bahşetsin üçlü birlik, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh.

ÂMEN.

Haberiniz olsun ki Suriye sathı ve Kudüs civarındaki Yunanlar Yunan dilini kullanmaz, tüm Kitâb-ı Mukaddes'i Arap diline çevirirler. Hakeza Yunanların bir zamanlar kullandığı harfleri değil, Arap karakterlerini kullanır, Efkaristiya'yı ve diğer âyinleri de Arap diliyle düzenlerler. Bu yüzden, zorunlu olduğundan değil ama bu farklı durumu göstermek için yalnızca Pater Noster duasını Arap dilinde, Latince tercümesi ile birlikte bu küçük esere eklemeyi istedim. Söylenişi şu şekildedir:

Arapça Dominica Oratio

(Ar.) *Abuna elledi fi elsemauat*
(Lat.) *Pater noster qui es in coelis,*

itchaddes esmech, tati
sanctificetur nomen tuum, adveniat

melechatech, techun misiitech
regnum tuum: fiat voluntas tua,

chema fi elssema chedalech
sicut in caelo &

elared
in terra.

Hobzina biium
Panem nostrum quotidianum

hatina iumen, ve noghfor
da nobis hodie, & dimitte

lena denubina, chema venehen
nobis debita nostra, sicut & nos

noghfor assa leina,
dimittimus debitoribus nostris,

ve la tedhelna fi el tegiareb,
& ne nos inducas in tentationem,

lechen negina men elserir,
sed libera nos a malo,

Amen.
Amen.

* * * * * * * * * * * * * * * * *

YABANCIDAN HIRİSTİYAN OKURA

Ey pek seçkin okur, yazmış olduğum küçük kompozisyonlarda biçimsel iyileştirmeler yapmış, onları bu sefer yalnızca yeni konularla çeşitlendirerek ve zenginleştirerek değil, aynı zamanda geniş bir konuşma metninde görülecek daha seçkin bir üslup ile süslemiş, bunlardan sonra naçizane senin kullanımına sunmayı tasarlamıştım. Gelgelelim yoksulluk, daha doğrusu (derler ya) bir yabancının *kısıtlı varlığı*[1] bu yabancıyı bu işe girişmekten alıkoydu, zira o yabancı *ξενοδοχεῖον*'da (ok. *ksenodoheyon*) felsefe yapabileceği bir mekân bulamadı. Zaten süslü giysiler giymemiş, daha doğrusu iyiden iyiye zengin olmayan kişi Homeros olsa dahi *πανδοκεῖον*'dan (ok. *pandokeyon*)[2] da prens saraylarından da defedilir. Sana şunu açıkça söyleyebilirim: Bu devirde ölümlüler kutsal nesneleri yahut vatan çıkarını veya ihtiyaç sahibi komşularını ya da yoksulları ve yabancı mi-

[1] Lat. *curta supellex*. Persius'un dördüncü *satura*sındaki bu ifade, şu dizenin içinde geçer: "*Tecum habita: noris quam sit tibi curta supellex* (Kendi içine çekil: Ne kısıtlı bir varlığa sahip olduğunu göreceksin)."

[2] *Ξενοδοχεῖον* (ok. *ksenodoheyon*) yabancıların kaldığı misafirhane; *πανδοκεῖον* (ok. *pandokeyon*) ise genel olarak misafirhane anlamına gelebilir.

safirleri koruyup kollamaktan ziyade (halihazırda zaten sahip olmalarına rağmen) taşları ve duvarları renklendirip boyamaya mesai harcıyorlar.

Senden ricam o ki, ey Hıristiyan okur, sen böyle yapmayasın. İyiler iyisi ve yüceler yücesi yaratıcıya, kurtarıcın Tanrı'ya öncelikle itaat edesin, sonra Mesih'in ve Kutsal Ruh'un yaşayan bir mabedi, mekânı olarak komşunu koruyup kollamaya daha çok mesai harcayasın. Dahası, yalnızca ebeveynini ve vatanını değil (ki vatanımıza şahsî mülkümüzden ziyade ilâhi yasa uyarınca bağlıyızdır), vatanının kurucularını ve perverlerini de tüm gücünle sevesin.

Eğer uzun süreli gayretimizin sonucu olan bu eserden bir nebze de olsa keyif aldıysan bunu bendeniz gayretkeş yabancıdan değil, pek muhterem kardinaller, Treni piskoposu Joannes Dominicus,[3] Joannes Petrus Caraffa,[4] Petrus Pacieccus,[5] Bernardinus Mafaeus,[6] Waldburglu Otto,[7] Modenalı Petrus Britanus[8] ve Ascanius Guido'dan[9] bilesin. Bu yabancının yaşamını idame ettirmesini onlar sağladı. Bunun dışında pek muhterem Köln başpiskoposu ve Kutsal Roma İmparatorluğu seçmen prensi Adolf Efendi[10] de bu yabancıya karşı, vekili Petrus Duisberch Efendi aracılığıyla, pek cömert olduğunu gösterdi.

Pek muhterem Uppsala başpiskoposu Gotialı Olahus Magnus[11] ile pek saygıdeğer Poznań Başrahibi ve Polonya Kutsal Kraliyet sekreteri Adamus Canarski[12] de anılmalı.

---

[3] Kardinal Giovanni Domenico de Cupis (1493-1553).
[4] Kardinal Gian Pietro Carafa (1476-1559).
[5] Kardinal Pedro Pacheco de Villena (1488-1560).
[6] Kardinal Bernardino Maffei (1514-1553).
[7] Kardinal Otto Truchsess von Waldburg (1514-1573).
[8] Kardinal (Dominiken) Pietro Bertani (1501-1558).
[9] Kardinal Guido Ascanio Sforza di Santa Fiora (1518-1564).
[10] Adolf von Schaumburg veya III. Adolf (1511-1556).
[11] Olof Månsson (1490-1557).
[12] Adam Konarski (1526-1574).

Hakeza Magdeburg katedrali kanoniği[13] Joachim a Latorff[14] ve yer yer Petrus Paulus de Brevibus[15] da kâğıt satın alımında bu yabancıya yardımcı oldular.

Eğer bu yabancının Latin dilinin zarafet ve belâgat sınırlarını ihlâl ettiğini fark edersen tüm maharetinle düzeltesin ve bilesin ki kendisi zamanının ve ömrünün büyük kısmını güzel sanatlar çalışmalarıyla değil, Türk kavminin yabani ordusu içinde geçirdi.

KİTABIN SONU.

[13] Lat. *canonicus*. Bir katedrale veya başrahip başkanlığındaki bir heyet tarafından yönetilen kiliselere bağlı din görevlisine verilen ad.

[14] Joachim von Lattorff (1502-1564).

[15] Petrus Paulus Gualterius. Kaynaklarda kardinal Bernardino Maffei'nin konklavisti (bir nevi aday yardımcısı) olduğu dışında herhangi bir bilgiye ulaşamadım (Pastor, 1924, s. 2). Esasında Trent Konsili (1545-1563) günlüklerinin derlendiği, Sebastien Merkle'nin editörlüğündeki *Concilii Tridentini Diariorum* adlı eserin ikinci cildinde biyografisi bulunuyor ancak esere ulaşamadım. Açıkçası bu eser bağlamında pek bir önemi de yok.

EK.

TÜRKÇE-LATİNCE SÖZLÜK[1]

Göksel Adlar

Türkçe	Latince	Manası
Allah	*Deus*	Allah
Feriste	*Angelus*	Ferişte, Melek
Pegamber	*Sanctus*[2]	Peygamber
Irretsul	*Propheta*	Resul
Gugh	*Coelum*	Gök
Utsmach	*Paradysus*	Uçmak, cennet
Gunes	*Sol*	Güneş
Ay	*Luna*	Ay
Iulduz	Stella	Yıldız

[1] Bu kısım *De Turcarum Moribus Epitome* adlı derlemede değil, *De Turcarum Ritu et Caeremoniis* adlı eserde bulunuyor. Ancak ilgili olduğunu düşündüğüm için ekledim.

[2] Lat. *sanctus, mukaddes* demektir.

Zaman Adları

Gil	*Annus*	Yıl
Ay	*Mensis*	Ay
Hauta	*Hebdomada*	Hafta
Kes	*Hyems*	Kış
Tsoch	*Frigus*	Soğuk
Kar	*Nix*	Kar
Buz	*Glacies*	Buz
Iagmur	*Pluvia*	Yağmur
Dolu	*Grando*	Dolu
Yaz	*Aestas*	Yaz
Itsigsiak	*Calidum*	Sıcak
Tsabah	*Mane*	Sabah
Dil	*Meridies*	Öğlen[3]
Aksam	*Serum*	Akşam
Gegse	*Nox*	Gece
Karanlich	*Tenebrae*	Karanlık
Aidanlik	*Lunae* lux	Aydınlık[4]
Oth	*Ignis*	Od, ateş
Mum	*Candela*	Mum

Dünyevi Adlar

Dunye	*Mundus*	Dünya
Toprak	*Terra*	Toprak

[3] Burada bir yanlış anlaşılma olmalı. Türkçede *öğlen* anlamına gelen *dil* diye bir sözcük bulunmuyor.

[4] *Lunae lux*, *ay ışığı* demektir. *Aydınlık* sözcüğü, *aydın* sözcüğünden, *aydın* sözcüğü ise *ay* sözcüğünden türemiştir. Eski Türkçedeki *aydın* sözcüğü *ay ışığı* anlamına gelir.

Denyuz	*Mare*	Deniz
Ssuy	*Aqua*	Su
Balok	*Piscis*	Balık
Engets	*Cancer*	Yengeç
Yelan	*Serpens*	Yılan
Dagh	*Mons*	Dağ
Tas	*Lapis*	Taş
Alton	*Aurum*	Altın
Gumis	*Argentum*	Gümüş
Bacher	*Aes*	Bakır
On	*Plumbum*	On (?)[5]
Iuzuk	*Anulus*	Yüzük
Demir	*Ferrum*	Demir
Ahtse	*Nummus*	Akçe
Pul	*Assis*	Pul

İnsan İsimleri ve İnsanlara Dair Adlar

Adam	*Homo*	İnsan
Aurat	*Mulier*	Avrat, hanım
Baba	*Pater*	Baba
Ana	*Mater*	Ana
Oglu	*Filius*	Oğul
Kez	*Filia*	Kız
Kardas	*Frater*	Erkek kardeş
Erkech	*Masculus*	Erkek
Disi	*Foemina*	Dişi
Ioldas	*Comes*	Yoldaş

[5] Lat. *plumbum*, *kurşun* demektir. *On* sözcüğünün neye tekabül ettiğini bilmiyorum.

Ygit	*Persona*	Yiğit[6]
Ghents	*Iuvenis*	Genç
Kogsa	*Senex*	Koca, ihtiyar
Kul	*Servus*	Kul, köle
Halaik	*Ancilla*	Halayık
Argath	*Mercenarius*	Irgat (?)[7]
Irentsper	*Operarius*	Rençper
Gsan	*Anima*	Can
Achli	*Memoria*	Aklî[8]
Gungli	*Mens*	Gönül[9]
Fichir	*Cogitatio*	Fikir
Iuregh	*Cor*	Yürek, kalp
Bas	*Caput*	Baş
Guz	*Oculus*	Göz
Dis	*Dens*	Diş
Nielf	*Lingua*	Nielf (?)[10]
Agzi	*Os*	Ağız
Burn	*Nasus*	Burun
Kulagh	*Auris*	Kulak
Sakal	*Barba*	Sakal
Eli	*Manus*	El

---

[6] Lat. *persona* sözcüğü *şahıs* anlamına gelir. *Yiğit* sözcüğünün bu anlamda kullanılması ilginç.

[7] Lat. *mercenarius* sözcüğü, *ücretli işçi* anlamına gelir. Büyük ihtimalle *ırgat* karşılığı verilmiş.

[8] Lat. *memoria* sözcüğü, insan hafızasını ifade eder.

[9] Lat. *mens*, insan zihnini ifade eder. Bu sözcüğü *gönül* ile karşılamak makul bir çeviri olsa da *gönül* sözcüğünün Latincedeki *animus* ile daha yakın bir ilişkiye sahip olduğu kanaatindeyim.

[10] Lat. *lingua* sözcüğü *dil* anlamına gelir. *Nielf* karşılığının neye tekabül ettiğini anlamadım.

Parmach	*Digitus*	Parmak[11]
Dernak	*Unguis*	Tırnak
Aiag	*Pes*	Ayak
Arca	*Dorsus*	Arka
Hafs	*Venter*	Hafs (?)[12]
Beg	*Dominus*	Bey
Tselebi	*Nobilis*	Çelebi, soylu
Deuulet	*Locuples*	Devlet[13]
Charip	*Pauper*	Garip, yoksul
Facher	*Inops*	Güçsüz, fakir
Sehri	*Urbanus*	Şehirli
Tsiftsi	*Agricola*	Çiftçi
Chuuli	*Villanus*	Köylü
Agtsak	*Claudus*	Aksak
Pek	*Fortis*	Sağlam, cesur
Ei	*Bonus*	İyi
Tsag	*Sanus*	Sağ, salim
Guzel	*Pulcher*	Güzel
Ak	*Albus*	Ak
Kuozl	*Rubeus*	Kızıl
Iessil	*Viridus*	Yeşil
Hatsta	*Aegrotus*	Hasta
Chara	*Niger*	Kara
Iaramaz	*Malus*	Yaramaz, kötü

[11] *De Turcarum Moribus Epitome* adlı eserde *parmach* karşılığı olarak *pollex* verilmişti. Bu sözlükte ise isabetli olarak *digitus* karşılığı veriliyor.

[12] Lat. *venter* sözcüğü karın veya göbek demektir. *Hafs* ile neyin kastedildiğini anlamadım.

[13] Burada *devlet* sözcüğü, genel anlamda bir kurumu ifade etmiyor. Daha ziyade *zenginlik, bolluk* (*locuples*) anlamlarını taşımakta.

Deli	*Stultus*	Deli
Zian	*Damnum*	Ziyan
Feide	*Lucrum*	Fayda

Çeşitli Hayvan Adları

Gsianuar	*Animal*	Canavar, hayvanat
Phil	*Elephas*	Fil
Deue	*Camelus*	Deve
Chater	*Mulus*	Katır
At	*Equus*	At
Essek	*Asinus*	Eşek
Tsutseger	*Aquatilis bos, id est, bubalus*	Su sığırı, manda
Tseger	*Vacca*	Sığır
Ukuz	*Bos*	Öküz
Choin	*Ovis*	Koyun
Kuzu	*Agnus*	Kuzu
Getsi	*Capra*	Keçi
Domuz	*Porcus*	Domuz
Geik	*Cervus*	Geyik
Tausan	*Lepus*	Tavşan
Kurt	*Lupus*	Kurt
Kupek	*Canis*	Köpek
Tilki	*Vulpes*	Tilki
Kedi	*Catus*	Kedi
Tsitsan	*Mus*	Sıçan
Charangsia	*Formica*	Karınca
Bit	*Vermis*	Bit
Kuss	*Avis*	Kuş

Tauk	*Gallina*	Tavuk
Guuergsin	*Columba*	Güvercin

Ağaç ve Meyve İsimleri

Agats	*Arbor*	Ağaç
Odun	*Lignum*	Odun
Deghenegh	*Baculus*	Değnek
Alma Agats	*Pomus*[14]	Elma ağacı
Armut	*Pirum*	Armut
Koz	*Nux*	Koz, ceviz
Ingsir	*Ficus*	İncir
Zeit	*Oliva*	Zeytin
Iaprak	*Folium*	Yaprak
Bagh	*Vines*	Bağ
Uzum	*Uvae*	Üzüm
Pekmez	*Mel ex musto*	Pekmez[15]
Gimis	*Fructus*	Yemiş
Serab	*Vinum*	Şarap
Oth	*Herba*	Ot
Bogdai	*Triticum*	Buğday
Arpa	*Ordeum*	Arpa
Bacla	*Fabae*	Bakla
Tsaman	*Stramina*	Saman
Thuz	*Pulvis*	Toz

[14] Lat. *pomus* sözcüğü genel olarak bütün meyve ağaçlarını ifade eder. Georgieviz bu kısmı şöyle açıklıyor: "Benzer şekilde, eğer bu *agats* sözcüğünün önüne bir meyve adı getirirsen bu o meyvenin yetiştiği ağacı, eğer *agats* sözcüğünü kaldırırsan yalnızca meyveyi ifade eder."

[15] Lat. *Mel ex musto*, *şıradan* (*çıkarılan* veya *mamul*) *bal* demektir.

Giysi Adları

Tsoha	*Pannus*	Çuha
Geitsi	*Vestimentum*	Giysi
Chautan	*Tunica*	Kaftan
Chepeneg	*Palleum*	Kepenek
Gumlek	*Indusium*	Gömlek, iç çamaşırı
Tulbent, Tsalma	*Diademata ex tela*	Bez başlıklar
Takia	*Biretum*	Takke
Zarchula	*Ienizerorum, pileus*	Börk[16]
Chussak	*Cingulus*	Kuşak
Tsachssir	*Caligae*	Çakşır
Testemel	*Sudariolum*[17]	Peştamal (?)
Bez	*Tela*	Bez, kumaş

Ayakkabı Adları

Tsisme	*Coturnices*	Çizme
Babuts	*Calciamenta*	Pabuç
Patsmag	*Sotularia*	Başmak
Mest	*Ocreae sine solo*	Mesh
Tsarok		Çarık[18]

[16] *Zarchula* için *yeniçeri başlığı* demiş. Böyle bir kelime bilmiyorum. Yeniçerilerin başlığının adı *börk*tü. Belki *baş* anlamına gelen *ser* ile *külah* sözcüğünün birleşiminden *serkülah* gibi bir sözcük üretilmiş olabilir.

[17] Sözcük *peştamal* gibi görünüyor ancak *sudariolum* mendil anlamına gelir.

[18] Georgieviz çarık ile ilgili şu açıklamayı yapmış: "Bir tür ayakkabı; alt kısmı basitçe kalın deridendir, üstten kordonlarla ayağa bağlanır."

Demirden Mamul Edevat ve At Teçhizatı Adları

Chelets	*Gladius*	Kılıç
Bitsag	*Culter*	Bıçak
Eier	*Sella*	Eyer
Vyan	*Frena*	Dizgin, gem[19]

Alet Edevat ve İnsanların Kullandığı Eşya Adları

Kassik	*Coclear*	Kaşık
Tsulmek	*Olla*	Çömlek
Tsanak	*Scutella*	Çanak
Ibrik	*Poculum*	İbrik
Testu	*Amphora*	Testi
Tsophra	*Mensa*	Sofra
Ymek	*Cibus*	Yemek, yiyecek
Itsmek	*Potus*	İçecek
Oinamak	*Ludus*	Oyun
Aglamach	*Planctus*	Ağlama
Gulmech	*Risus*	Gülme
Islemek	*Operatio*	İşlem
Erlamak	*Cantus*[20]	
Tsalmak	*Sonus*	Ses
Tsagarmak	*Clamor*	Çağrı
Kiahat	*Epistola*	Kâğıt[21]
Calam	*Penna*	Kalem
Diuit	*Atramentum*	Divit
Iazi	*Scriptura*	Yazı

[19] *Vyan* sözcüğünün ne olduğunu anlayamadım.
[20] *Cantus* Latincede şarkı anlamına gelir.
[21] *Epistola* mektup demektir. Yazar doğrudan *kâğıt* sözcüğü ile karşılamış.

Kitab	*Liber*	Kitap
Ochumag	*Doctrina*	Okumak
Namazkelmak	*Oratio*	Namaz kılmak
Ekmech	*Panis*	Ekmek
Eth	*Carnes*	Et
Peiner	*Caseus*	Peynir
Tsut	*Lac*	Süt
Iugurt	*Coagulatum*	Yoğurt
Iumurta	*Ovum*	Yumurta
Iag	*Pinguedo*	Yağ[22]
Tsoraba	*Iusculum*	Çorba
As	*Ferculum*	Aş[23]
Gemich	*Os ossis*	Kemik
Pilau	*Fercula ex orysa*[24]	Pilav

Mekâna Dair Adlar

Memleket	*Regnum*	Memleket
Seher	*Urbs*	Şehir
Chu	*Villa*	Köy
Atsar	*Castellum*	Hisar
Euf	*Domus*	Ev
Iol	*Via*	Yol
Buk	*Magnus*	Büyük
Gutsuk	*Parvus*	Küçük
Kalon	*Crassus*	Kalın
Vzun	*Procerus*	Uzun

[22] Georgieviz *yağ* için şu açıklamayı yapıyor: "Bu sözcüğü tereyağı ve içyağı için de kullanıyorlar. *Oleum* (zeytinyağı) için de *yağ* diyorlar ancak önüne *zeytin* sözcüğünü getiriyorlar."

[23] *Ferculum* tabak demek. Ancak yazar *aş* ile özdeşleştirmiş.

[24] Pirinç aşı.

KAYNAKÇA

Georgieviz'in Eserleri

Georgieviz, B., 1544. *De Ritibus et Differentiis Graecorum et Armenicorum*. Antwerp.

Georgieviz, B., 1544. *De Turcarum Ritu et Caeremoniis*. Antwerp. Apud Gregorium Bontium.

Georgieviz, B., 1598. *De Turcarum Moribus Epitome*. Roma. Ioannes Tornaesius.

Georgieviz, B., 1671. *De Turcarum Moribus Epitome Libellus*. Helmstadt. Typ. & Sump. Johann Heitmüller.

Başvuru Kaynakları ve Sözlükler

DMLBS: Dictionary of Medieval Latin in British Sources, https://logeion.uchicago.edu (son erişim tarihi: 26.03.2025)

DuCagne: Glossarium (ad scriptores) Mediae et Infimae Latinitatis, https://ducange.enc.sorbonne.fr (son erişim: 26.03.2025)

ETDES: Eren, H., 2020. Akalın, Ş. H. (ed.). *Eren Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. Ankara. TDK Yayınları.

KT: Sami, Ş., 2015. Nergiz F., Ençakar, A. (ed.) *Kâmus-ı Türkî*. İstanbul. Şifa Yayınevi.

OTAL: Devellioğlu, F., 2005. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 22. Baskı. Ankara. Aydın Kitabevi.

TDVİA: Mengi, M., 2022. "KIYAFETNÂME" *TDV İslâm Ansiklopedisi*. https://islamansiklopedisi.org.tr/kiyafetname (son erişim: 07.05.2025).

TEI: Bosworth, C. E., van Donzel, E., Heinrichs, W. P., Lecomte, G., 1995. *The Encyclopaedia of Islam (8. Cilt, NED-SAM)*. Leiden. Brill.

Klasik Eserler

Macrobius:

Kaster, R. A., 2011. *Macrobius. Saturnalia.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Lucanus:

Weise, C. H. (ed.), 1835. *De bello civili libri decem.* Leipzig. Quedlinburg.

Persius:

Ramsay, G. G. (ed. ve çev.), 1918. *Saturae, Juvenal and Persius.* Londra: Heinemann.

Vergilius:

Greenough, J. B. (ed.), 1900. *Aeneid, The, Bucolics, Aeneid, and Georgics of Virgil.* Ginn.

Genel Kaynakça

Aksulu, N. M., 1998. *Mohaç Esiri Bartholomaeus Georgievič (1505-1566) ve Türklerle İlgili Yazıları.* Ankara. T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Guboglu, M., 2007. *Enjeux politiques, économiques et militaires en Mer noire (XIVe-XXIe siècles): études à la mémoire de Mihail Guboglu.* Musée de Braïla.

Hanegelioğlu, A. D., 2022. *Seneca. Öfke Üzerine*. Ankara. Doğu Batı Yayınları.

Hunt, T., 1991. *Teaching and Learning Latin Thirteenth-Century England. 1. Cilt.* Cambridge. D. S. Brewer.

Miller, G. J., 2018. "Escaped Slaves of The Turks." *The Turks and Islam in Reformation Germany* (s. 151-173). New York, Londra. Routledge.

Von Pastor, L., 1924. Kerr, R. F. (ed.). *The History of Popes*. Londra. Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd.

Yağmur, Ö., 2016. "Mohaç Esiri Bartholomeo Georgieviz'in Türklerle İlgili Bir Kitabı: *De Turcarum Moribus Epitome*." *Uluslararası Türkçenin Batılı Elçileri Sempozyumu Bildirileri. (5-6 Kasım 2012 İstanbul).* Ankara. TDK Yayınları.

DİZİN

Dinî Terimler

abzemzem (âb-ı zemzem) 49
Alcoranum (Kuran) 21, 43
bairam (bayram) 38
chorban (kurban) 50
hagii (hacı) 49
hagsilar (hacılar) 47
Hristianon (Hıristiyan'ın) 91, 97
Mehemmedine (Muhammediyye) 48
meschitis (mescit) 37, 65
Mussaphum (Mushaf) 43
Musulman (Müslüman) 41
orutz (oruç) 40
tsuneth (sünnet) 40
tulbe (türbe) 52

Kişi Adları

Ahmat (Ahmet) 42
Alli (Ali) 42
Behram (Behram) 42
Chatsun (Harun (?)) 42
Dervis Gsielebi (Derviş Çelebi) 101
Ebrahim (İbrahim) 42
Ferro (Ferruh) 42
Hader (Haydar) 42
Hairadon (Hayreddin) 41
Hrustan (Rüstem) 54
Hutscref (Hüsrev) 42
Ionuz (Yunus) 42
Mehemet (Mehmet) 42
Mehemmet (Muhammed) 37
Memmi (Memmi) 42
Murath (Murat) 41
Mustafa (Mustafa) 41, 52
Mutsa (Musa) 42
Mutstafa (Mustafa) 41, 52
Othmanlardan (Osmanlardan) 52
Paiazith (Bayezid) 42
Perhat (Ferhat) 42
Pirin (Pirî veya Piri) 41

Scelim (Selim) 41
Schender (İskender) 42
Suleiman (Süleyman) 41, 52, 92
Tcielebì (Çelebi) 42
Zmail (İsmail) 52, 92

Yer Adları ve Coğrafi Adlar

Araphat dagh (Arafat dağı) 48
Bogaz Asar (Boğazhisar) 79
Bosna (Bosna) 81, 112
Frank istan (Frankistan) 93
Mecha (Mekke) 47
Medina (Medine) 47
Natolia (Anadolu) 21, 62
Ungruz (Üngürüs) 92
Urum elli (Urum eli, Rumeli) 93

Millet Adları

Arnautlar (Arnavutlar) 42
Frank (Frenk) 92, 93
Urumlar (Rumlar) 94

Rütbe ve Meslek Adları

bassa (paşa) 53, 108
cadiam (kadı) 55
capugtsibegler (kapıcı beyler) 53
chadia (kadı) 115
hogsialar (hocalar) 45
Huncher (hünkâr) 52
hunker (hünkâr) 92
iazigtsibegler (yazıcı beyler) 53
Patissah (padişah) 92
Patissahomoz (padişahımız) 91, 92
sahi (şah) 52, 92
Sahitsultan (şah sultan) 52
sobanlar (çobanlar) 64
Sultan (sultan) 12, 41, 52, 92, 94
talismanlar (talismanlar) 43
tsangiach begler (sancak beyleri) 53
ulachlaris (ulaklar) 53
Urumpapai (Urum papa) 94

Askerî Terimler

azaplarum (azaplar) 58
Chazilar (Gaziler) 56
Chazilariorum (Gaziler) 56
Eminler (Eminler) 42, 53
ienitseris (yeniçeriler) 55
keleci (kılıcı) 91, 95, 97
Sauslar (çavuşlar) 42
solachlarium (solaklar) 57, 74
spahalar (sipahiler) 42, 53
sulihtarlar (silâhtarlar) 53
timargilar (tımarcılar) 53
tsauslar (çavuşlar) 59
tsolachlarum (solaklar) 57
tspahiam (sipahi) 61
voinichlar (voynuklar) 58

Nidalar ve İfadeler

Alahici (Allah için) 44
Allach Hechber (Allahuekber) 38
Allah Allah Allahu (Allah Allah Allahu) 60
Elhemdì Lillahi (Elhamdülillahi) 38
Fila Galib Ilellah (Velâ Gâlibe İllallah) 37
gsianitsi (can için) 51
hairitsi (hayır için) 51

La Illah Ilellah (Lâ İlâhe İllallah) 37, 39
Mehemmet, Iresul Allah (Muhammed Resulullah) 37
Pegamber, Hach (Peygamber Hak) 37
Tanre Bir (Tanrı Bir) 37

İsimler

adun (adın) 108
ahcse (akçe) 74
ahtse (akçe) 57, 135
Assich (Âşık) 46
Babamoz (Babamız) 108
baghi (bağ) 91
bahcsai (bahçe) 91, 96
baßina (başına) 56, 57
begh (bey) 41
bethler (beyitler) 46
borsetigloromozi (borçlularımızı) 109
borsligomozi (borçlarımızı) 108
chna (kına) 40
chuduss (kuds) 108
csiafer (kâfir) 93
ctsutara (sitare) 56
derdumi (derdimi) 46
echamegumoz (ekmeğimiz) 108
geheneme (cehenneme) 109
glunglumi (gönlümü) 46
gsumaagun (cuma günü) 38
gughte (gökte) 108
gugtessan (gökte isen) 108
gun (gün) 108
gurdumi (yurdumu) 46
gyaur (gâvur) 93, 95
gyrde (yerde) 108
haracs (haraç) 42
Iaradandan (Yaradandan) 46
iardumi (yardımı) 46
kaur (gâvur) 93
kezi (kızı) 91, 96
Kusulalmai (kızılelma) 94
Kusul almi (kızılelma) 94
maslach (maslak) 44
memleket (memleket) 93, 94
nassup (nasip) 56
nefes (nefes) 38, 39
oglu (oğlu) 38, 96, 135
parmach (parmak) 40, 137
Turchi (Türk'ü) 91, 97
yl (yıl) 91, 95
ylden (yıldan) 91, 97
zahmanumi (zahmanımı) 46

Fiiller

alur (alır) 91
baglar (bağlar) 96
baslaruz (bağışlarız) 109
bassa (bağışla) 108
beghligheder (beyliğini eder veya beylik eder) 95
churtule (kurtar) 109
csicar (çıkar) 97
csichmasse (çıkmaz ise) 95
diker (diker) 91, 96
eiledum (eyledim) 46
echmech (evlenmek) 66
gelsson (gelsin) 108
gelur (gelir) 56, 57
ghelur (gelir) 91
iapar (yapar) 91, 96
ieniemezum (yenemezim) 46
ileim (eyleyeyim) 46
istemiscem (istemişim) 46
kapzeiler (kabzeyler) 91, 95

olssun (olsun) 108
olur (olur) 91, 96
terch eiledum (terk eyledim) 46
tuschure (düşüre) 91
vere (ver) 108
yedma (atma) 109

Sıfatlar, Zamirler, Zarflar, Takılar

bize (bize) 108, 109
bizy (bizi) 109
bu (bu) 69
de (de/da) 109
degh (dek) 91, 95
echen (iken) 46
ghereßine (gerisine) 97
hanghe (hangi) 108
hem (hem) 108, 109
her (her) 109
iaramazdan (yaramazdan) 109
iazilan (yazılan) 56, 57
isstedgunh (istediğin) 108
kusul (kızıl) 94
murdar (murdar) 40
nycse (nice) 108, 109
on larum (onların) 95
seremeth (şeremet) 42
ssenung (senin) 108
ssora (sonra) 91, 97
ule (öyle) 108

Sayılar

bes (beş) 46
iedi (yedi) 91, 95
iki (iki) 91, 97
on (on) 46, 91, 95, 97
onychi (on iki) 95

Ekler

-istan (memleket bildirir sözcük) 93, 94
-lar (çokluk eki) 42-45, 47, 52, 53, 56-59, 64, 74, 91, 95, 96, 109
-un (genitif eki) 91, 93

Hayvanlar

domuz (domuz) 40, 62
phil (fil) 60

Giyim, Kuşam vb.

babucs (pabuç) 65
chautan (kaftan) 65
chumas (kumaş) 48
csisme (çizme) 65
ghepenech (kepenek) 64
gumlech (gömlek) 65
hactser (hasır) 66
mesth (mesh) 38
patsmagh (başmak) 38
salma (çalma) 65
tachia (takke) 58
tsalma (çalma) 39
tsaruch (çarık) 47
tulbent (tülbent) 65

Yapılar

charvatsanrie (kervansaray) 50
eufi (evi) 96
imareth (imaret) 49
ochumachgirleri (okuma yerleri) 45
sarai (saray) 50, 74

satorlar (şatorlar) 58
tsarai (saray) 50, 57

Yiyecekler ve İçecekler

alma (elma) 94
boghdai as (buğday aşı) 50
echmech (ekmek) 66
esophra (sofra) 67
hossaph (hoşaf) 66
pastarma (pastırma) 60
pechmez (pekmez) 64, 66
pirincts (pirinç) 49
secher (şeker) 66
sussam (susam) 66
tserbeth (şerbet) 66
tsorba (çorba) 49
turßi (turşu) 64
usum (üzüm) 64

Mohaç Meydan Muharebesi'nde Türklere esir düştükten dokuz yıl sonra firar eden ve Avrupa'ya dönen Bartholomaeus Georgieviz'in Türklere dair çeşitli risalelerini biraraya getirdiği *De Turcarum Moribus Epitome* adlı derlemesi, Batı dünyasında Türklere dair yazılmış eserler arasında farklı bir yere sahiptir. Zira bu eser, muadilleri gibi Türk kültürü, Türklerin günlük yaşamı, müesseseleri, dini ve ordusu üzerine bilgiler verirken, ilaveten Türk dilinin kullanımına dair karineler de sunuyor. Bartholomaeus duyduğu Türkçe sözcükleri Latin alfabesi ile transkripte etmeye çalışmış, bu sözcüklerin Latince karşılıklarını aktarmaya gayret etmiş, hattâ Türkçe diyaloglar kaleme almıştır. Gerçi esir hayatının zorluklarını çekmiş, Hıristiyan dünyasını Türklere karşı harekete geçirme gayretinde olduğunu da açıkça ifade eden yazarın Türklere dair verdiği bilgilerin sahihliği ve özgünlüğü tartışma konusudur. Bu tür bir eserde gerçeklerin yanında abartıların, iftiraların ve propagandayı destekleyecek gerçek dışı unsurların yer alması elbette beklenebilecek bir durumdur. Gelgelelim tüm bunlar hesaba katıldığında dahi eserin Türkçeye dair önemi ortadadır.

"(Türkler) ihtiyaç sahibi vahşi hayvanata da insanlar gibi yardımda bulunmanın Tanrı aşkına olduğu sürece Tanrı katında makbul olduğunu söylerler. Çok kişi gördüm ki küçük kuşları azat ettiler, zavallı kuşların parasını ödeyip uçurulmasını salık verdiler, kimileri nehirdeki balıklara Tanrı aşkına ekmek attı. Bunları yaparken de ihtiyaç sahiplerine karşı gösterdikleri bu takvalı davranıştan dolayı Tanrı'dan büyük mükâfat alacaklarını söylüyorlardı."

ISBN: 978-625-6194-28-1